

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2004
- Åländsk politik 2002-2005
- Det nya Norden – före eller efter Napoleon?
- Intervju med Jón Sigurðsson
- Åke Landqvist om NORDBAR

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 81 • 2005 • Häfte 2

INNEHÅLL

Artiklar

Norden år 2004. <i>Claes Wiklund</i>	105
Et år i venteværelset. Dansk politik og økonomi 2004. <i>Arne Hardis</i>	109
Turbulens kring sikkerhetspolitiken. Finland år 2004. <i>Jan-Anders Ekström</i>	117
EU och regeringsthriller. Åländsk politik 2002-2005. <i>Hasse Svensson</i>	129
Politik på Island 2004. <i>Arna Schram</i>	135
Et avgjørende mellomår. Norsk politikk i 2004/2005. <i>Harald Stanghelle</i>	145
Sverige 2004. Tidig valstart och uselt EU-val. <i>Anders Wettergren</i>	153
Det nya Norden – Före eller efter Napoleon? <i>Harald Gustafsson</i>	161
NT-intervju med NIB-chefen Jón Sigurðsson. Nordisk bankman öppen för världens vindar. <i>Henrik Wilén</i>	169

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

NORDBAR. Ett försök att mäta nordisk integration. <i>Åke Landqvist</i>	173
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	177

* * *

Kring böcker och människor

En uppsalaprofessor ser tillbaka. <i>Ingrid Elam</i>	181
Kvinnliga pionjärer på Fogelstad. <i>Ying Toijer-Nilsson</i>	182
Farväl till Kekkonen. <i>Henrik Helenius</i>	183
Tikkanen hade vernissage varje dag. <i>Gustaf Widén</i>	185
En flyktning krysser sitt spor. <i>Kolbjørn Skaare</i>	187
Magtens mænd i Danmark. <i>Arne Hardis</i>	188
Tre aspekter av Linné. <i>Leif Feltenius</i>	191
Finland och Sverige i EU. <i>Claes Wiklund</i>	193
Norden måste möta nya utmaningar. <i>Olof Kleberg</i>	196
Sammanfattning.	198

ISSN 0029-1501

VTT Grafiska Vimmerby

CLAES WIKLUND
 NORDEN ÅR 2004

Medarbetare i årets andra temanummer

Det första numret i Nordisk Tidskrifts 128:e årgång hade unionsupplösningen 1905 som självklart tema. Lika givet är att tidskriftens andra nummer ägnas åt den politiska och ekonomiska utvecklingen i Norden under det föregående året. Det blir det 22:a temanumret i sitt slag.

En ny politisk skribent presenteras. Det är *Hasse Svensson* som varit chefredaktör under en följd av år för Ålands båda dagstidningar. Han har även representerat Åland i Nordiska rådet samt varit ordförande i Föreningen Norden. Hasse Svensson skriver om de tre senaste årens politik på Åland.

Arne Hardis, politisk redaktör på veckoutgivna Weekendavisen, tar för fjärde gången temperaturen på det politiska skeendet i Danmark. Dagstidningskollegan *Jan-Anders Ekström* på Hufvudstadsbladet, som är den största svenskspråkiga dagstidningen i Finland, är inne på sin tionde politiska översikt. *Arna Schram* som i sin dagliga gärning följer isländsk politik för Morgunblaðiðs räkning skriver sin andra isländska krönika.

Harald Stanghelle på norska Aftenposten debuterade som norsk politisk krönikeskribent i NT förra året. Han återkommer nu med en betraktelse om förutsättningarna inför höstens stortingsval. *Anders Wettergren* är andreredaktör på Göteborgs-Posten. Hans svenska politiska översikt är den andra i ordningen.

Den politiska tecknarstaben är intakt sedan förra året. Det betyder att *Jens Hage*, som tecknar för Berlingske Tidende, har fångat danska politiker i sin skrattspegel. *Wilfred Hildonen* karikerar finländska politiker i Hufvudstadsbladet. *Sigmund* gisslar isländska politiker med sitt ritstift i Morgunblaðið. *Inge Grødum* gör sak samma i Aftenposten. Liksom förra året delar *Riber Hansson* och *Kjell Nilsson-Mäki* på det svenska tecknaruppdraget.

NT:s läsare önskas god läsning – och gärna ett gott skratt.

Nationella val av olika slag

Island hade presidentval under 2004. Ólafur Ragnar Grímsson omvaldes för en tredje mandatperiod i juni månad. Hans två motkandidater var i det närmaste helt chanslösa. Stora stridigheter uppstod mellan regeringen och presidenten om den nya isländska massmedielagen som presidenten vägrade att ratificera.

I Finland hölls kommunalval i oktober. Socialdemokraterna fick då revansch efter nederlaget i sommarens EU-val. Centerpartiet blev tvåa och samlingspartiet trea i storleksordningen. För centerpartiet innebar kommunalvalet

en viss tillbakagång jämfört med 2003 års riksdagsval. För samlingspartiet var förhållandet det omvända.

Åland hade lagtingsval hösten 2004. Efter olika komplicerade turer lämnade lantrådet Roger Nordlund in sin avskedsansökan i början av december. Strax före jul blev det dock klart med en ny koalition med centerpartisten Nordlund som lantråd. Socialdemokrater och frisinnade blev hans och centerns samarbetspartners.

Ett i förtid utlyst danskt folketingsval i början av år 2005 ledde till att koalitionen mellan venstre och de konservativa bestod väljarprovet. Med stöd av det högerinriktade Dansk Folkeparti regerar Anders Fogh Rasmussen vidare som regeringschef. Det är första gången som en statsminister från venstre får fortsätta efter ett folketingsval. Det misslyckades Anders Fogh Rasmussens företrädare – som statsministrar och venstreledare – Erik Eriksen med 1953 och Poul Hartling år 1975.

Taburetbyten och regeringsombildningar

Efter sommaren genomförde Anders Fogh Rasmussen en medialt rätt uppmärksammas regeringsombildning. Ett nytt ministerium för konsument- och familje frågor inrättades med Henriette Kjær som statsråd. Den från massmedierna välkända Connie Hedegaard blev miljöminister och nordisk samarbetsminister. Båda är konservativa politiker.

När Framstegspartiet och Självständighetspartiet bestämde sig för att fortsätta att regera ihop efter alltingsvalet på våren 2003 ingick det i överenskommelsen att Davíð Oddsson skulle avgå som statsminister efter tretton år. Så skedde också i början av hösten 2004 då utrikesminister Halldór Ásgrímsson bytte plats med statsminister Davíð Oddsson. Framstegspartiets Siv Fridleifs-dóttir fick lämna ifrån sig miljöministerposten till Självständighetspartiets Sigríður Anna Þordardóttir. Fem av den isländska koalitionsregeringens ministrar kommer från Framstegspartiet och sju från Självständighetspartiet.

Även Göran Persson genomförde en regeringsrockad efter sommarstiltjen. Socialminister Lars Engqvist fick vikariera som statsminister medan Göran Persson återhämtade sig efter sin höftledsoperation. Därefter lämnade Engqvist regeringen för en landshövdingepost. In i regeringen trädde i stället Ylva Johansson som socialminister. Statsministerns uppåtsträvande favorit Pär Nuder blev finansminister efter Bosse Ringholm som blev vice statsminister. Från riksdagen hämtades Sven-Erik Österberg till finansdepartementet. Två statsråd som fick kliva av var Gunnar Lund och Lars-Erik Lövdén. Flera andra departement fick nya chefer. De satt dock redan i regeringen.

Partiledare som kommer och går

Det danska folketingsvalet skördade omedelbart två partiledaroffer. Den

smärtsamma valförlusten för socialdemokraterna medförde att Mogens Lyketoft blev av som partiordförande trots att han bara suttit på posten i knappt tre år. Avgick gjorde även SF:s ledare Holger K. Nielsen.

I Finland blev det partiledarbyte en bit in på år 2005, då socialdemokraternas starke man, talmannen Paavo Lipponen avgick. Lipponen var statsminister åtta år i följd under åren 1995 – 2003. Samlingspartiet nödgades byta partiledare sedan Ville Itälä insett det hopplösa i att komma igen efter förlustvalet 2003. Efterträdare blev Jyrki Katainen.

I Sverige, till slut, avgick Alf Svensson efter att ha lett sitt kristdemokratiske parti i hela 31 år. Det är den längsta tid någon suttit som partiledare i Sverige. Tage Erlander och Bertil Ohlin satt i 23 år som ledare för socialdemokraterna respektive folkpartiet. Alf Svenssons efterföljare på partiledarposten blev Göran Hägglund. Efter ett år av interimistiskt dubbelkommando efter Gudrun Schymans påtvingade partiledaravgång, blev Lars Ohly ny partiledare för vänsterpartiet. Tillvaron blev inte lättare för Ohly sedan Schyman lämnat sitt parti för att bli politisk vilde i riksdagen.

EU-val och nordiska kommissionärer

Val till Europaparlamentet förrättades i juni månad i 25 medlemsländer. I Danmark hade socialdemokraterna toppat sin valsedel med fd statsministern Poul Nyrup Rasmussen. Det gav genast utdelning i form av två nya mandat. För statsminister Anders Fogh Rasmussens parti gick det sämre. Venstres förlust blev två mandat. Andra förlorare i det danska europavalet blev EU-negativa JuniBevægelsen och Folkebevægelsen mod EU. Valdeltagandet i Danmark var högre än genomsnittet i Europa.

I Finland lyckades centerpartiet och samlingspartiet bäst i EU-valet. De fick vardera fyra mandat medan socialdemokraterna fick nöja sig med tre. Valdeltagandet blev högre än förut – 41,1 procent.

Den största överraskningen i det svenska EU-valet var att nybildade Junilistan blev tredje största parti efter socialdemokraterna och moderaterna. Junilistan fick hela tre mandat i sitt debutval. Valdeltagandet gick ned till 38 procent. Det är det sämsta någonsin i svensk politisk historia.

Två av tre nordiska EU-länder utsåg nya medlemmar i kommissionen. I Danmark avlöstes socialdemokraten Poul Nielson av venstres tidigare livsmedelsminister Mariann Fischer Boel. Finland satte allt på ett kort och lanserade den tidigare statsministern – och nuvarande talmannen – Paavo Lipponen som kommissionsordförande. Men portugisen José Manuel Barroso gick segrande ur striden. Eftersom Lipponen inte var intresserad av att vara menig medlem av kommissionen gick budet – efter en viss politisk dragkamp – till centerpartiets Olli Rehn som fick hand om utvidgningsförhandlingarna. Mångåriga socialdemokratiske EU-kommissionären Erkki Liikanen hade dessförinnan

återvänt till Helsingfors för att bli chef för Finlands Bank.

Efter åtta år med socialdemokrater – Anita Gradin och Margot Wallström – på den prestigefyllda svenska EU-posten trodde nog en och annan att tiden var kommen för en borgerlig kommissionär. Men Göran Persson bestämde sig för att låta Margot Wallström fortsätta i Bryssel sedan han litet halvhjärtat hade erbjudit henne en post i regeringen. Wallström avancerade till förste vice ordförande i kommissionen.

ARNE HARDIS

ET ÅR I VENDEVÆRELSET

Dansk politik og økonomi 2004

2004 var politisk set et tilløb. En opmarch til svaret på dansk politiks store spørgsmål efter årtusindeskiftet: Var det jordskredsagtige valg i 2001 en parentes, en fejltagelse, så at sige? Mens vi ventede på svaret, fik danskerne en mærkbar skattelettelse, Socialdemokratiet scorede årets eneste succes ved Europa-Parlamentsvalget, regeringen blev lavet om, udlændingepolitikken plagede oppositionen, det kommunale danmarkskort blev tegnet om, og SF foretog et historisk skifte: det gamle EU-modstanderparti erklærede sig endegyldigt som tilhænger af det europæiske samarbejde ved at sige ja til forfatningstraktaten.

Arne Hardis er politisk redaktør ved *Weekendavisen*.

I dansk politik er valgperioden fire år, men statsministeren nyder det privilegium, at han kan opløse Folketinget og udskrive valg, når det passer ham. Og selv om statsminister Anders Fogh Rasmussen er erklæret tilhænger af at gøre arbejdet færdig, som han gerne siger, begynder det politiske system at spejle efter udsigten til et snarligt folketingsvalg, når halvdelen af valgperioden er vel overstået. I november 2004 kunne regeringen Anders Fogh Rasmussen fejre sin tre års fødselsdag, men allerede fra årets begyndelse viste statsministeren, at også han havde det forestående valg i tankerne.

Den liberalt-konservative VK-regering var kommet skidt ind i året; Socialdemokratiet var politisk i offensiven på grund af den stadig stigende ledighed, og regeringens forsikringer om, at opsvinget nok skulle komme i løbet af 2004, var ikke nogen effektiv medicin hverken på sløje meningsmålinger eller syge beskæftigelsestal. I marts lagde regeringen derfor kursen brat om, levede pludselig op til regeringsgrundlagets forsigtige løfter om lavere skatter og præsenterede vælgerne for de første reelle skattelettelser i årtier. Den såkaldte forårspakke fremrykkede også offentlige investeringer for at støtte beskæftigelsen, men først og fremmest var filosofien bag pakken, at vi skulle forbrugsfeste os til opsvinget. Dels suspendede regeringen en særlig pensionsopsparing på en procent af lønnen, dels fremrykkede den skattelettelser, der først skulle have set dagens lys det næste par år. Det betød nye skattekort til danskerne, hvor en typisk familie kunne regne med omkring 1000 kroner mere til forbrug om måneden.

Skattepakken blev båret hjem af regeringens faste partner siden valget i 2001 – Dansk Folkeparti, som Venstre og De Konservative havde et næsten gnidningsfrit samarbejde med i hele valgperioden. Det samarbejde var bygget op om skatte- og udlændingepolitikken: De tre partier har sammen ført en stram udlændingepolitik stort set i overensstemmelse med Dansk Folkepartis ønsker, hvad der har fået antallet af asylansøgere og familiesammenførte til at styrtdykke. På den anden side har Dansk Folkeparti accepteret regeringens skattestop, som låser skatter og afgifter fast. Denne accept har gjort Dansk Folkeparti til den eneste naturlige finanslovspartner, hvad der har gjort de årlige finanslovsforhandlinger til en temmelig forudsigelig forestilling. Her har Dansk Folkeparti taget sin støtte til skattestoppet betalt med milliardbeløb til partiets foretrukne vælgergruppe, de ikke så velstillede ældre.

VKO-flertallet var også ene om at stille deres mandater bag den storstilede reform af den kommunale struktur, der gennemføres i disse år. Arbejdet blev igangsat i 2004, og selv om indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen (V) gjorde flere forsøg på at holde Socialdemokratiet og De Radikale ved forhandlingsbordet, var den politiske afstand for stor til, at der kom et bredt flertal bag. Reformen betyder, at de skatteudskrivende amter helt forsvinder og erstattes af en håndfuld regioner, som ikke selv må opkræve skat, og hvis væsentligste opgave bliver at drive sygehusvæsenet. Samtidig bliver kommunerne færre og større – fra godt 270 til omkring 100 – for at kunne overtage en række af de nedlagte amters tidligere opgaver.

Den socialdemokratiske modvilje mod det nye kommunale landkort skyldtes især bekymring for, om reformen kan gennemføres, uden at det går ud over velfærdstilbuddene til de allersvageste grupper. Men der var også mere taktiske begrundelser: Mange i Socialdemokratiet mente, at frygten for kommunalreformens konsekvenser ville kunne bruges i den forestående valgkamp, og de håbede fremt, at reformen ville udløse uro i Venstres kommunale bagland; mange Venstreborgmestre kunne jo se deres små kongedømmer forsvinde op i større enheder som følge af reformen.

Nyrup tilgivet

I juni var der som i resten af Europa valg til Europa-Parlamentet i Danmark, og det valg udviklede sig til Socialdemokratiets eneste reelle sejr i et ellers noget mistrøstigt 2004. Partiet stillede med valgets stærkeste liste: Den detroniserede formand, tidligere statsminister Poul Nyrup Rasmussen, og den populære tidligere socialminister Henrik Dam Kristensen. De tilhørte begge den tabende fløj, da Mogens Lykketoft blev ny formand i efteråret 2002, så både de selv og partiet så en fordel i at eksportere dem til Strasbourg og Bruxelles.

I modsætning til Socialdemokratiet stillede Venstre ikke med nogen stemmesluger, og valget udviklede sig på den baggrund til en hyldest til den tidli-

gere så udsældte Nyrup. Han scorede det højeste antal personlige stemmer nogensinde – flere end 400.000 satte kryds ved ham – og sikrede partiet en fremgang på to mandater til fem. Venstre tabte to og endte på tre, men de egentlige tabere var de to modstanderbevægelser, Folkebevægelsen mod EU og JuniBevægelsen, som henter deres legitimitet og deres økonomi ved de europæiske parlamentsvalg.

Folkebevægelsen gik moderat tilbage, men bevarede med nød og næppe sit enlige mandat, mens JuniBevægelsen kollapsede og gik fra 16 til 9 procent af stemmerne, hvad der kostede bevægelsen to af de tre mandater.

Den tilbagegang var lige ved at sende bevægelsen også i økonomisk konkurs – JuniBevægelsen havde i valgkampen brugt penge i tillid til, at de lukrative mandater siden kunne betale regningerne. Deres eneste trøst var måske, at stemmeprocenten i Danmark som i resten af Europa faldt og endte klart under 50 – så er begejstringen for det fælleseuropæiske projekt heller ikke større.

Modstanden mod unionen varetages nu nok så meget af højre- som af venstrefløj: de to centrum-venstre-orienterede bevægelser blev voldsomt svækket, det EU-skeptiske SF fik valgt den stærkt EU-begejstrede Margrete Auken i stedet for den kritiske Pernille Frahm, mens Dansk Folkeparti bevarede sin enlige stemme, den tidligere socialdemokrat Mogens Camre.

Konventionerne

Sommeren 2004 bød også på et par andre emner med international vinkel, ja, de kan sammenfattes under den fælles overskrift Danmarks forhold til de internationale konventioner.

Den ene sag var en udløber af Danmarks deltagelse i Irakkrigen og den offentlige debat i kølvandet på torturskandalen i Abu Ghraib-fængslet. De danske besættelsesstyrker har ikke været i nærheden af noget, der kan minde om ydmygelserne og perversiteterne i Abu Ghraib, sagen handler overordnet om, at kaptajn Annemette Hommel og fire militærpolitisergerter ikke skal have behandlet irakiske fanger med ”respekt og værdighed”. Sagen handler med andre ord om brug af stærke skældsord, om fanger, som har siddet i anstrengende stillinger i halve og hele timer, om vand, som skal være dem nægtet.

Bagateller? Forsvarsminister Søren Gade (V) mente ikke, der måtte kunne sættes en finger på Danmarks vilje til at overholde konventioner, så han hjemkaldte resolut hele ledelsen af den danske lejr i Camp Eden. Sagens rette sammenhæng blev overladt til afklaring i det militære retssystem i 2005.

Den anden sag om Danmark og de internationale konventioner handler om flygtningekonventionerne, og her må man konstatere, at daværende integrationsminister Bertel Haarder (V) var noget mere tilbøjelig til at tilstå sig selv en fortolkningsmargin end kollegaen Søren Gade. Sommeren 2004 lærte danskerne pludselig et nyt navn at kende, Alvaro Gil-Robles, en hidtil ubekendt

spansk menneskeretsprofessor og kommissær for menneskerettigheder under Europarådet. Gil-Robles udarbejdede en rapport om den danske udlændingepolitik, og han fandt behov for adskillige ændringer. Blandt andet var Gil-Robles modstander af den såkaldte 24-årsregel, der forhindrer familiesammenføring for folk under 24 år og er en af grundpillerne i den stramme danske udlændingepolitik.

Den rapport udviklede sig til et problem, ikke for regeringen, som man måske skulle tro, men for oppositionen, der endnu engang udstillede sin dybe uenighed om udlændingepolitikken. Socialdemokratiet mente, det måtte være regeringens ansvar, at dansk lovgivning overholder konventionerne, den radikale leder, Marianne Jelved, mente, at Gil-Robles' kritik måtte få regeringen til at lempe udlændingeloven – blandt andet skulle 24-årsreglen sættes helt ned til 18 år. Da Jelved tilmed gjorde kravet om lempelser ultimativt for deltagelse i en fælles regering med Mogens Lykketoft, begyndte luften for alvor at gå ud af de socialdemokratiske meningsmålinger. Den radikale kurve var for opadgående, men fremgangen var kannibalistisk – den blev især til på bekostning af vennerne i oppositionen. Striden om Gil-Robles blev på den måde profetisk for, hvordan det senere kom til at gå under folketingsvalget.

Marianne Jelved trak siden noget i land, da det viste sig, at det hjemlige institut for menneskerettigheder ikke helt delte Gil-Robles syn på 24-årsreglen, men udlændingspørgsmålet forblev et uløst problem for SR-alternativet resten af året. Jelved krævede lempelser, Lykketoft forsikrede i et forsøg på at hindre yderligere vælgerflugt, at de ikke ville komme.

Kampen om kvinderne

Efter sommerferien gennemførte Fogh en regeringsfornyelse, som især kom De Konservative til gavn, men som helt grundlæggende havde det formål at genoprette de kvindelige vælgeres tillid til regeringen. Der oprettedes i august et helt nyt Forbruger- og Familieministerium, som fik den tidligere socialminister, Henriette Kjær (C), som minister. Nok så vigtigt var det, at De Konservative hentede sin unge veteran, journalisten og kommentatoren Connie Hedegaard, ind i politik igen. Hun havde været politisk håb helt tilbage til Poul Schlüters konservativt ledede regeringer i 1980'erne, men var gået ud af politik for at hellige sig en karriere i medierne. Hun sagde efter 15 års pause fra politik ja til en ministerpost og fik ansvaret for den konservative mærkesag miljøet. Hun skubbede den ikke alt for populære Hans Christian Schmidt (V) fra Miljøministeriet over til det mindre mediestøjende Fødevarerministerium.

Det var ventet, at integrationsminister Bertel Haarder (V) ved samme lejlighed blev Danmarks nye EU-kommissær, han ville også gerne selv, men Fogh mente ikke at kunne undvære ham til den forestående valgkamp, så han måtte i stedet nøjes med at få sit ministerium udvidet som et prestigøst plas-

ter på såret. Kommissær blev i stedet den hidtidige fødevareminister, Mariann Fischer Boel (V).

Den regeringsomdannelse blev en succes. Medierne tog godt imod den, vælgerne også, og de konservative meningsmålinger satte sig så meget i bevægelse, at man begyndte at tale om Connie-effekten.

Holger og konen

Årets sidste store begivenhed var den omdannelse af SF fra EF-modstanderparti til egentlige tilhængere af EU, som har været mere end 15 år undervejs. Valget af Margrete Auken til Europa-Parlamentet på Pernille Frahms bekostning i juni gav et varsel om, hvad der var på vej. Efteråret 2004 satte partiformand Holger K. Nielsen så alt på et bræt og bad sine cirka 7000 medlemmer sige ja eller nej til EU's forfatningstraktat ved en urafstemning.

Holger K. Nielsen startede som formand som en af arkitektene bag det nationale EU-kompromis i 1993 nødvendiggjort af det danske nej til Maastricht-traktaten året før, men han gjorde op gennem 90'erne ikke noget for at føre forandringen fra nej- til ja-parti helt igennem. Forandringen er også farlig for et EU-splittet parti som SF, for hvem nej til Bruxelles har været en naturlig del af mange medlemmers politiske identitet, mens andre længe har betragtet nej-kulturen som politisk antikveret. Faktisk kunne SF-formanden allerede i 1994 betale en af regningerne for det EU-pragmatiske nationale kompromis: Den nye kurs var den direkte anledning til, at Enhedslisten kunne passere spærregrensen og komme i Folketinget. Siden har SF sagt nej til Amsterdam-traktaten, ja til Nice-traktaten og nej til Euroen ved folkeafstemningen i 2000.

Den store gambling med urafstemningen viste sig at være klog. SF'erne sagde ja til forfatningstraktaten med næsten to tredjedels flertal, og Holger K. Nielsen har således med en tålmodighed, der har kostet mange allierede undervejs, ført den store europæiske arbejdsdeling på venstrefløjen igennem: Venstreorienterede, der er imod Unionen, kan stemme på Enhedslisten, tilhængere på SF.

Tilbage for SF bliver at finde et nyt slogan i stedet for det gamle fra Maastricht-traktaten i 1992, hvor partiet sagde nej under parolen "Holger og konen sir nej til Unionen". Nu siger partiet ja, og Holger er ikke formand mere – hans formandsstol holdt ikke til udfaldet af folketingsvalget i februar 2005.

Så sluttede 1973

Og så er vi omsider nået frem til afslutningen af det politiske år 2004, der faldt lidt skævt i forhold til kalenderåret: Tirsdag den 8. februar 2005 – dagen for det folketingsvalg, alle havde gået og ventet på i 2004.

Når *Nordisk Tidsskrifts* deadline nu tillader det, giver det god mening af tage udfaldet af valget med, for det blev trods moderate mandatforskydninger over-

måde dramatisk for den tabende venstreside.

I Danmark sammenligner man altid med det såkaldte jordskredsvalg i 1973, når man skal udmåle dramatikken ved et valg. Det var dengang, Mogens Glistrup og Fremskridtspartiet stormede ind i Folketinget med 28 mandater sammen med fire andre helt nye (eller genkomne) partier: Centrum-Demokraterne, Kristeligt Folkeparti, Kommunisterne og Retsforbundet. Tilsammen erobrede de fem nye partier 60 mandater, mens de fem gamle partier (Venstre, Socialdemokratiet, Konservative, Radikale, SF) alle gik kraftigt tilbage – især Socialdemokratiet, som dengang gik fra 70 til 46 mandater.

I den forstand betød valget i februar 2005 den endelige opgørelse med 1973-jordskredet. Nu er omsider alle de fem nye fra dengang væk. Fremskridtspartiet stillede slet ikke op, Centrum-Demokraterne prøvede for formentlig sidste gang under Mimi Jakobsens ledelse, men klarede igen ikke spærregrensen på 2 procent, DKP er for længst gået op i Enhedslisten, Retsforbundet forsvandt for over 20 år siden ud i mørket, og denne gang gik det så også ud over Kristeligt Folkeparti, hvem det ikke hjalp at have skiftet formand og navn til Kristendemokraterne; med kun 58.000 stemmer klarede partileder Marianne Karlsrose ikke pynten.

Det er interessant at konstatere, hvad der er sket med mandaterne siden da. Fire af de fem gamle partier har i dag stort set samme mandattal, som de fik i 1973 – Socialdemokratiet (47 i dag/46 i 1973) Radikale (17/20), Konservative (18/16) og SF (11/11). Det er naturligvis især katastrofalt for Socialdemokratiet, som blødt mest i 1973. Venstre er til gengæld mere end fordoblet (52/22) i perioden, mens Dansk Folkeparti har næsten lige så mange mandater, som udspringet Fremskridtspartiet fik dengang (24/28). Med andre ord: Kaos i 1973, som strittede i alle retninger, er transformeret i samme stabile retning, næsten alle de 60 oprørske mandater fra dengang er efter 30 år elimineret og opsuget af den nye alliance mellem Anders Fogh Rasmussen og Pia Kjaersgaard! Kun Enhedslistens 6 mandater falder uden for billedet.

Derfor tåler valget 8. februar også på en måde sammenligning med 1973-valget i dramatik, men det skal sammenholdes med 2001-valget, før man rigtig kan se billedet. 2005-valget *bekræftede* systemskiftet i 2001, hvor midten mistede magten, Venstre blev større end Socialdemokratiet, og Danmark kunne regeres – og blev det – alene med et flertal ”til højre”. 2005-valgets egentlige budskab var, at 2001 ingen undtagelse var: Venstre tabte to mandater til De Konservative og to til Dansk Folkeparti, men er fortsat større end Socialdemokratiet. Der er fortsat et rent flertal til højre. Dansk Folkeparti kunne ikke alene godt holde til at føre realpolitik – partiet blev belønnet af sine vælgere for det. De Radikale har fortsat ingen indflydelse, selv om partiet fik sit flotteste valg i årtier: fra 9 til 17 mandater. De mandater rækker ikke til et flertal med regeringen, så partiet får fire år mere i venteværelset.

Valget bekræftede således, hvad enhver kunne se allerede under sommerens ophedede debat om Gil-Robles og konventionerne: de Radikale kunne høste mandater på en markant liberal udlændingepolitik, men det var en kannibalistisk fremgang, som især lænsede Socialdemokratiet for stemmer. Venstre-fløjen (Socialdemokratiet, SF og Enhedslisten) er nu gået voldsomt tilbage ved de to seneste valg, selv om Enhedslisten brød mønstret og gik to mandater frem denne gang, og valget efterlod både Socialdemokratiet og SF uden ledelse og orientering.

Mogens Lykketoft gik af allerede på valgaftenen, Holger K. Nielsen dagen efter. Begge overlod det til partiets menige medlemmer at finde ud af, hvem der skal finde en vej ud af mørket.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

TURBULENS KRING SÄKERHETSPOLITIKEN Finland år 2004

Slutet av år 2004 och de första månaderna av år 2005 avslöjade en tilltagande oenighet i finsk politik om landets säkerhetspolitiska grundlinje. Mera konkret handlade det nu om den gamla alliansfriheten och hur man bör se på den efter det att det inom EU fattats beslut om snabbinsatsstyrkor och gemensam uppslutning till försvar för medlemsland som utsatts för angrepp. Riksdagen stannade efter omröstning för att Finland fortfarande är militärt alliansfritt.

Debatten fortsatte i början av år 2005 då partierna började samla sig för nästa presidentval, som hålls i januari år 2006.

Artikelförfattaren är politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet och tidigare långvarig korrespondent i Finland för Svenska Dagbladet och Aftenposten.

I början av år 2004 hade Matti Vanhanens regering etablerat sig ordentligt efter litet inledande darrighet och samarbetet förflöt problemfritt mellan de tre regeringspartierna – centern, socialdemokraterna och svenska folkpartiet. Det dramatiska statsministerskiftet i juni år 2003 då Anneli Jäätteenmäki tvingades avgå efter bara två månader till följd av fiffel med hemligstämplade handlingar var ett passerat stadium frånsett en oavslutad rättsprocess mot henne själv.

Hon hade ju åtalats för uppvigling och medhjälp till brott mot tjänstemans tjänsteplikt. Det skulle hon ha gjort i och med att hon bett om och fått hemligstämplade dokument från president Tarja Halonens rådgivare Martti Manninen. De viktigaste dokumenten gällde tidigare statsministern Paavo Lipponens samtal om Irakkrisen med USA:s president George W. Bush i slutet av år 2002.

I mars dömde Helsingfors tingsrätt Martti Manninen till böter på totalt 3 600 euro för att han sänt sammanlagt 39 sekretessbelagda handlingar till dåvarande oppositionsledaren Jäätteenmäki. Däremot friade rätten Jäätteenmäki. Att hon bett om att få hemligstämplade handlingar ansågs inte vara tillräckligt för att hon skulle kunna fällas för det som åtalet gällde.

Anmärkningsvärt var att rätten i utslaget ändå trodde mera på Manninens än på Jäätteenmäkis förklaringar till det skedda. Men för Jäätteenmäki var det

förstås en stor lättnad att hon åtminstone rent juridiskt blev frikänd.

Några månader senare fick den förra statsministern också politiskt en viss revansch. I valet till EU-parlamentet invaldes hon med det i särklass högsta personliga röstetalet – hela 149 034 röster.

Ledarkris och skifte till höger

Händelserna vid riksdagsvalet år 2003 fick på våren 2004 rätt dramatiska konsekvenser också inom det största oppositionspartiet, nationella samlingspartiet. Partiordförande Ville Itälä kastade i början av mars in handduken och meddelade sin avgång. Han förlorade stort ”statsministervalet” mot centerns Anneli Jäätteenmäki och sdp:s Paavo Lipponen och opinionsmätningarna fortsatte envist med att visa katastrofalt låga sympatiandelar för samlingspartiet efter riksdagsvalet. När Itälä drog sina slutsatser var väljarstödet bara ca 16 procent mot över 20 procent när det var som bäst.

Itälä försökte driva en socialliberal linje – en mjukare politik än den som kännetecknade föregångaren Sauli Niinistö – men de konservativa väljarna tänkte aldrig riktigt på den.

I juni valde samlingspartiet ny ledare mellan hela sex kandidater. Längre tipades förra skiddrottningen Marjo Matikainen-Kallström avgå med segern. Hon slogs emellertid ut redan i den första omröstningen och valet föll till slut på bara 32-åriga magistrern och riksdagsmannen Jyrki Katainen. Han besegrade i den avgörande omröstningen klart veteranriksdagsmannen Ilkka Kanerva, som satsat mycket hårt på att äntligen bli partiledare. Men partifolket föredrog alltså ett relativt nytt och fräscht ansikte.

Ville Itälä lyckades sedan i likhet med Anneli Jäätteenmäki vika sig en plats i EU-parlamentet. Där profilerade han sig snart som motståndare till Turkiets inträde i unionen.

Livligare EU-val

En vecka efter samlingspartiets partikongress var det val till EU-parlamentet och den nye partiledaren kunde gläda sig över att samlingspartiet blev störst. Samlingspartiet fick 23,7 procent av rösterna mot 23,3 för centern och 21,1 procent för socialdemokraterna. Segern berodde emellertid liksom fem år tidigare främst på att socialdemokraterna fortfarande hade stora svårigheter med att mobilisera sina väljare i just detta val. Sdp:s stora satsning på att öka mandatantalet från tre till fyra misslyckades trots att röstandelen växte sedan senast. Samlingspartiet och centern har fortsättningsvis fyra mandat var i EU-parlamentet.

Med EU-utvidgningen och nya regler minskade Finlands platsantal i parlamentet från 16 till 14 i det här valet. Kampen om platserna var alltså hård. När rösterna räknats visade det sig att det var de gröna och kristdemokraterna som

tappat mandat. De gröna hade tidigare två och fick nu bara ett, kd föll helt ur EU-parlamentet. Det lilla svenska folkpartiet lyckades däremot behålla sitt enda mandat.

Såttillvida blev det finländska valet till EU-parlamentet en framgång att valdeltagandet nu var klart större än år 1999 – 41,1 procent mot bara 31,4 procent då.

Olli Rehn EU-kommissionär

Efter EU-valet stod regeringen Vanhanen inför uppgiften att utse en ny finländsk medlem av EU-kommissionen. Finlands första kommissionär Erkki Liikanen, socialdemokrat, hade litet oväntat blivit utsedd till chefdirektör för Finlands Bank – landets centralbank. Den posten blev ledig då dess tidigare innehavare Matti Vanhala tvingades avgå på grund av allvarlig sjukdom.

Det återstod några månader av Prodi-kommissionens tid vid makten och det gällde i första hand att utse en ny kommissionär för denna korta tid. Samtidigt hade regeringen Vanhanen engagerat sig för att försöka få tidigare statsministern Paavo Lipponen vald till ordförande för nästa EU-kommission.

Det visade sig snart att projektet Lipponen inte kunde föras i hamn. De konservativa hade ju blivit den största grupperingen i EU-parlamentet och det var redan av den orsaken ogörligt att få en socialdemokrat vald till kommissionsordförande. Valet föll, som känt, på den konservativa portugisen José Manuel Barroso.

Efter det tackade Paavo Lipponen nej till den ledigblivande finländska kommissionärsposten. Det öppnade i sin tur för litet politiskt spel kring kommissionärsnomineringen. Saken påverkades av att det inte bara handlade om att utse en ”snuttkommissionär”. Det blev raskt klart att samma person skulle bli Finlands representant även i Barrosos kommission.

Trots att centern sedan riksdagsvalet år 2003 var det största partiet gjorde socialdemokraterna först anspråk på att få behålla kommissionärsposten. Social- och hälsovårdsminister Sinikka Mönkkäre kördes fram som sdp:s kandidat. Centern och statsminister Matti Vanhanen stod emellertid på sig och socialdemokraterna slog till reträtt. Statsministerns ekonomisk-politiska rådgivare, filosofie doktor Olli Rehn – tidigare bland annat riksdagsledamot och medlem av Europaparlamentet – utsågs formellt enhälligt till Finlands representant i först Prodis och litet senare även i Barrosos kommission. I den nya kommissionen ansvarar Olli Rehn för utvidningsförhandlingarna.

Sdp störst igen

I slutet av oktober fick de finländska väljarna igen säga sitt om de politiska konstellationerna, den här gången i ett kommunalval. Valet blev en framgång särskilt för socialdemokraterna, som nu återtog positionen som landets största

parti av centern. Sdp samlade 24,1 procent av rösterna och centern 22,8. I riksdagsvalet år 2003 vann centern med 24,7 procent mot 24,5 för sdp.

Samlingspartiets nye ordförande Jyrki Katainen kunde också vara nöjd. Trenden från EU-valet bestod och partiet fick nu 21,8 procent mot bara 18,6 procent i riksdagsvalet. Katainen såg valresultatet som ”en stark ny start för samlingspartiet”.

Förutom centern hörde de gröna till förlorarna i det här valet. De förlorade positionen som näststörsta parti i Helsingfors till socialdemokraterna. Klart störst i huvudstaden är fortsättningsvis nationella samlingspartiet.

Redogörelse om försvaret

Men höstens främsta politiska debattämne blev regeringens nya försvars- och säkerhetspolitiska redogörelse med dess alltid lika intressanta positionsbestämningar. Sedan föregående redogörelse, som gavs år 2001, hade det förekommit en ganska livlig debatt om särskilt Finlands framtida relationer till försvarsalliansen Nato, men på just den punkten var läget odramatiskt då redogörelsen nu formulerades. Det var – särskilt i stöd av en fortsatt kompakt folkopinion mot Natointräde – redan på förhand klart att det inte var aktuellt med någon ansökan om medlemskap.

Men det fanns andra intressanta frågor. Regeringen började med att ta ställning till den segslitna tvistefrågan om när Finland skall ansluta sig till det så kallade Ottawa-avtalet om förbud mot infanteriminor. Finland hade lämnat sig utanför detta avtal till skillnad från de flesta andra EU-länder, eftersom försvarsledningen fortsättningsvis betraktat dessa minor som en viktig komponent i försvaret av landets långa östgräns.

Försvarsledningen ville vänta med skrotningen av infanteriminorna till ungefär år 2020, president Tarja Halonen och utrikesminister Erkki Tuomioja ville att Ottawa-avtalet skulle signeras redan år 2006. Deras främsta motivering var att den rådande situationen är besvärande för Finland internationellt.

Regeringen Vanhanen stannade trots det för en ståndpunkt, som låg närmare försvarets än presidentens och utrikesministerns. Enligt den undertecknar Finland Ottawa-avtalet år 2012 och minorna skall sedan vara avskaffade senast år 2016.

Också i övrigt präglades redogörelsen till stora delar av försiktig återhållsamhet. Det konstaterades sålunda igen att Finland fortsättningsvis utvecklar sitt försvar som ett militärt alliansfritt land med siktet inställt på att det nationella försvaret skall vara trovärdigt.

Den omtalade ”Nato-optionen” bibehölls, men anmärkningsvärt försiktigt formulerad. Alternativet att ansöka om medlemskap i Nato kvarstår bara som ”en möjlighet”.

Det väckte en viss uppmärksamhet att regeringen på den här punkten for-

mulerade sig återhållsammare än en parlamentariskt sammansatt arbetsgrupp några månader tidigare. Den talade om Nato-medlemskapet som ett ”reellt alternativ”.

Mot denna försiktighet kontrasterade sedan formuleringarna om Finlands deltagande i EU:s försvars- och säkerhetsaktiviteter. Där ämnar man medverka fullt ut utan några som helst förbehåll.

Några månader senare var det klart att Finland kommer att medverka i två av EU:s snabbinsatsstyrkor. Den ena bildas tillsammans med Sverige, den andra med Tyskland och Holland.

Fortsatt alliansfrihet

Riksdagsbehandlingen av den försvars- och säkerhetspolitiska redogörelsen avslöjade sedan större åsiktsdifferenser än vad som varit vanligt när det handlat om dessa frågor. Oenighet förekom inte bara mellan partierna utan också mellan riksdagens utrikesutskott och försvarsutskottet.

Försvarsutskottet, som utformade det egentliga betänkandet om redogörelsen, slöt till slut i allt väsentligt upp bakom regeringens linje. Utrikesutskottet markerade i ett utlåtande avvikande åsikt på några väsentliga punkter. Det normalt mera auktoritativa utrikesutskottet undvek till exempel att tala om Finland som militärt alliansfritt, vilket tolkades som ett avståndstagande från regeringens definition. Utskottet föreslog också att Nato skulle betecknas som ett ”reellt alternativ” för Finland i framtiden.

Försvarsutskottet avlade ett besök hos president Tarja Halonen innan dess betänkande fick sin slutliga utformning och stärktes av allt att döma i sin uppfattning om att regeringens formuleringar var de riktiga. Presidenten ville såväl bibehålla begreppet militär alliansfrihet som den försiktiga formuleringen om Nato som bara ”en möjlighet”.

Under debatten om utskottens formuleringar stal utrikesutskottets socialdemokratiska ordförande Liisa Jaakonsaari showen genom att beteckna Nato som Finlands ”hemliga käreasta”.

När det blev dags att fatta beslut om redogörelsen framlade samlingspartiets ordförande Jyrki Katainen sedan ett klämförslag enligt vilket Finland inte längre efter att ha godkänt EU:s solidaritetsklausul och säkerhetsgarantier kan betrakta sig som militärt alliansfritt i traditionell bemärkelse. Detta förslag från det största oppositionspartiet dribblades emellertid bort av regeringspartierna så att det aldrig regelrätt ställdes mot försvarsutskottets formuleringar. Det röstades ner i en mellanomröstning mot ett förslag från vänsterförbundets vänsterkant, ett förslag som dock också förespråkade fortsatt militär alliansfrihet. Rösterna föll 126-50 mot Katainens förslag. Bland dem som ville stryka alliansfriheten fanns förutom samlingspartiets riksdagsmän också svenska folkpartiets – det minsta regeringspartiets – hela riksdagsgrupp.

Liisa Jaakonsaari och – anmärkningsvärt nog – vänsterförbundets ordförande Suvi-Anne Siimes deltog inte alls i omröstningen trots att de satt på sina platser i salen.

Men det blev alltså klart att en stor majoritet i riksdagen fortfarande vill betrakta Finland som ett militärt alliansfritt land. Man instämde i praktiken i den ståndpunkt som bland andra statsminister Matti Vanhanen gjort sig till tolk för: Finland är politiskt allierat i EU, men militärt alliansfritt, eftersom landet inte är medlem i någon försvarsallians.

Senare fick samlingspartiet från flera håll kritik för att partiet inte tog steget ut och direkt föreslog inträde i Nato. Trots det markerade samlingspartiets agerande alltså ändå ett avsteg från den konsensuspolitik som i decennier tillämpats beträffande Finlands säkerhetspolitiska grundlinje.

Alltid FN-mandat?

Behandlingen av den säkerhetspolitiska redogörelsen förorsakade sedan ytterligare debatt om försvars- och utrikespolitiken. Redogörelsen aktualiserade också en översyn av den finländska lagen om fredsbevarande verksamhet utan att man dock än så länge tog ställning till det. Frågan var om lagen borde mjukas upp så att Finland kan delta i EU:s krishanteringsoperationer även utan uttryckligt mandat för det från FN eller inte. Frågan hänsköts till en arbetsgrupp, som fick tid på sig att begrunda problematiken fram till maj 2005.

Det anmärkningsvärda i sammanhanget var att president Tarja Halonens länge signalerade ovilja att acceptera finländsk medverkan i krishanteringsoperationer endast i stöd av EU-mandat. Detta trots att statsminister Matti Vanhanen förklarat sig vara beredd att godkänna just det. Hans motivering var att det ibland kan vara motiverat för EU att agera även om FN:s säkerhetsråd inte kunnat enas om ett mandat. Halonen böjde sig emellertid till slut för åsiktstrycket i denna fråga. Offentligt skedde det emellertid först en god bit in på år 2005.

I någon mån omstritt är också behovet att ändra lagen så att de finländska fredsbevararna får rätt att ta till vapen på samma sätt som andra länders soldater i EU:s krishanteringsoperationer. Än så länge får det inte ske i mycket mer än självförsvar.

Halonen angrips

Samlingspartiet följde för sin del upp aktionen mot alliansfriheten med att på litet bredare front attackera regeringens och alldeles särskilt president Tarja Halonens utrikespolitik. Det skedde med en klar inriktning på att utmana Halonen även i presidentvalet år 2006 såvida hon ställer upp för omval. I det här skedet hade samlingspartiet dock ännu inte fått fram någon egen presidentkandidat.

En av utgångspunkterna för kritiken var ett tal som president Halonen höll

i FN på hösten. I det sade hon att en del av FN-medlemmarna i Irak agerat på ett sätt som inte överensstämde med internationell rätt. Det ansågs på högerhåll strida mot tidigare finländska ståndpunkter och dessutom befarade man att presidenten skrivit talet helt själv utan att konsultera regeringen trots att den relativt nya grundlagen säger att utrikespolitiken leds av presidenten "i samverkan med regeringen".

Det här utvecklades sedan till ett påstående om att Finland inte längre bemödar sig om att upprätthålla goda relationer till USA. Att Halonen på internationella toppmöten familjärt rättat till slipsen på president Bush ändrar inte på det, hette det senare. Halonen kritiserades också för ett alltför starkt engagemang i problematiken kring den så kallade globaliseringen.

Tongivande kretsar inom näringslivet anslöt sig till den här kritiken och från det hållet förekom det också krav på rask finländsk anslutning till Nato.

Senare blev det debatt också om presidentens maktbefogenheter och närvaro på EU:s toppmöten vid sidan av statsministern. Även här agerade samlingspartiet mycket aktivt med stöd av enskilda debattörer även från annat håll. Det ansågs bland annat att presidenten inte längre har någonting alls att göra på toppmötena när EU fått sin nya grundlag. Presidentens speciella kompetens som beslutsfattare i frågor som gäller Finlands relationer utåt passar efter det allt sämre i EU-sammanhang, ansågs det. Som en följd av det, men också av andra skäl förekom det igen uppfattningar om att presidenten borde avkläs också resten av sina politiska maktbefogenheter.

Halonen fick emellertid stöd av statsminister Matti Vanhanen, som redan inofficiellt lanserats som centerns kandidat i presidentvalet 2006. Han ville varken beskära presidentmakten eller presidentens rätt att delta i EU:s toppmöten. Också socialdemokraternas partiledare, riksdagens talman Paavo Lipponen agerade mot kraven på beskurna maktbefogenheter för presidenten. Han berättade att han avtalat med centern och samlingspartiet om att grundlagen inte kommer att ändras under nästa sexåriga presidentperiod.

Lipponen försökte vidare gjuta olja på vågorna i debatten om utrikes- och säkerhetspolitiken. Han hävdade flera gånger att det, allt tal om motsatsen till trots, fortfarande råder långt gående konsensus om dessa frågor i Finlands riksdag. Det är, tyckte han beträffande Natodebatten, inte särskilt kraftfullt att som samlingspartiet kräva att Finlands regering "börjar bereda sig för att under nästa valperiod överväga inträde i Nato"...

Presidenten själv fördömde i ett tal vid öppnandet av 2005 års riksdag vissas försök att skaffa sig politiska fördelar genom att "med våld försöka att hitta meningsskiljaktigheter i utrikespolitiken".

På kant med Ryssland?

Relationerna till Ryssland var under decennierna efter kriget det viktigaste av

allt i Finlands utrikespolitik. Känsligheten för reaktionerna i Kreml var stor. Med Sovjetunionens fall och Finlands inträde i EU har läget förstås radikalt förändrats, men många finländare har fortfarande något av den gamla respekten kvar i ryggmärgen. Det märktes då Finland på hösten utsattes för direkt kritik från Ryssland.

Först anklagade en hög tjänsteman på ryska ambassaden i Helsingfors Finland för att numera strunta i de bilaterala relationerna till Ryssland och sedan sade president Vladimir Putins medarbetare Sergej Jastrzjembskij i en TV-intervju att Finland numera hör till det block inom EU som ställer sig misstänksamt till Ryssland.

Kritiken motiverades inte närmare, men de ryska markeringarna fick stor uppmärksamhet i de finländska massmedierna.

Matti Vanhanen trodde att Jastrzjembskijs ord mera återspeglade frustration med anledning av svårigheterna i relationerna mellan Ryssland och EU än någonting annat. Eventuellt har man också i Ryssland fortfarande svårt att förstå att Finland numera lojalt sluter upp bakom EU:s utrikespolitiska markeringar.

Något som kunde tänkas ha gett anledning till ryskt missnöje var att Finlands riksdag i anslutning till den säkerhetspolitiska debatten betecknat vissa utvecklingstendenser i president Putins Ryssland som oroväckande, men det nämndes överhuvudtaget inte i sammanhanget. Däremot misstänkte utrikesminister Erkki Tuomioja att den ryska kritiken kunde ha någonting att göra med den omständigheten att några finländska EU-parlamentariker skrivit på en skrivelse som riktat sig mot de ryska planerna på att stort fira den förestående årsdagen till minne av andra världskrigets slut. Festligheterna stämplades i skrivelsen som "ett godkännande av sovjetockupationens och den totalitära kommunismens brott".

I mitten av december diskuterades den ryska kritiken under ett möte mellan presidenterna Halonen och Putin. De inbördes relationerna mellan länderna konstaterades gemensamt vara utmärkta. Putin uppmanade journalisterna att lyssna på vad han själv har att säga om saker och ting. Sina underlydandes uttalanden ville han inte kommentera.

En bit in på år 2005 angrep det ryska utrikesministeriet på sin webbsida en formulering som president Tarja Halonen använde i ett tal i Frankrike. Det förgripliga var att Halonen sagt att Finland från och med år 1941 utkämpade ett "separatkrig" mot Ryssland. Enligt den ryska ståndpunkten bör Finland inte försöka fransäga sig sitt ansvar som allierad åt Nazityskland.

Rekordlångt inkomstavtal

Ekonomiskt var år 2004 ett relativt gott år i Finland. Produktivitetsoökningen blev hela 3,7 procent och landet kunde gläda sig över att redan för tredje året i rad toppa World Economic Forums lista över de mest konkurrenskraftiga

länderna i världen.

Men denna nationalekonomiskt goda bild hade också sina avigsidor. Arbetslöshetsgraden hade sjunkit bara en aning från föregående år – till 8,8 procent enligt finansministeriets siffror – och massmedierna rapporterade titt och tätt om företag som sade upp eller permitterade anställda. Samtidigt rapporterades det om stora utdelningar till många företags aktieägare.

Det här väckte protester på arbetstagarhåll och irritationen befarades kanske till och med allvarligt försvåra försöken att få fram ett nytt heltäckande inkomstpolitiskt avtal.

Men de farhågorna kom på skam. I början av december nådde man mellan centralförbunden på arbetsmarknaden samförstånd om en inkomstuppökelse, som skall reglera lönerna två och ett halvt år framåt. Uppökelsen var historisk för att den ger arbetsfred under en rekordlång tidsperiod och för att den redan är den tredje inkomstlösningen i rad på centralförbunds nivå i Finland. Lösningen höjde lönerna med 2,5 procent i mars 2005 och i juni år 2006 blir det en höjning med 2,1 procent.

Inkomstuppökelsen uppfyllde regeringen Vanhanens krav på såväl längd som återhållsamhet och löntagarna premierades därför med beslut om skattelättnader för totalt 1,7 miljarder euro de närmaste tre åren. Inkomstskatten sänks 2005 med 0,5 procentenheter, med 1,0 procentenheter 2006 och igen med 0,5 procentenheter år 2007. I praktiken blir lindringarna mindre än så, eftersom det också blir en del avgiftsförhöjningar under de här åren. För att stötta konkurrenskraften och investeringsbenägenheten beslöt regeringen i samma veva slopa förmögenhetsbeskattningen.

Billig sprit orsakade problem

I början av mars sänkte regeringen Vanhanen kännbart alkoholskatten för att stävja en kraftigt ökad alkoholturism till Estland, som i sin egenskap av blivande EU-land inte längre kunde vara föremål för kvantitativa begränsningar. Alkoholpriserna sjönk med i medeltal ca 20 procent. Starkspriten blev hela 40 procent billigare. Prissänkningarna orsakade en viss rusning till det finländska alkoholbolagets affärer inte bara från Sverige och Norge utan också i hemlandet. Försäljningen av starksprit ökade med hela 75 procent den första veckan i mars. Rusningen avtog sedan, men försäljningen förblev på en klart högre nivå än året innan.

Den ökade konsumtionen fick förstås också följderna av det negativa slaget. Det började snart förekomma uppgifter om att rattonykterheten och den spritrelaterade brottsligheten i övrigt börjat öka. På sommaren sökte ett växande antal personer hjälp och vård på grund av alkoholproblem och barnskyddsmyndigheterna kände också direkt av den billigare alkoholen i sin verksamhet.

På hösten restes det redan krav på att regeringen måste höja accisen på starksprit igen. Regeringsledningen ville emellertid vänta på säkrare besked om skattesänkningens följder. En bit in på år 2005 meddelade omsorgsminister Liisa Hyssälä att hon var beredd att föreslå höjd skatt på åtminstone starkspriten.

Också tobaken figurerade livligt i den offentliga debatten. En utredningsman som social- och hälsovårdsministeriet tillsatt föreslog att även Finland skall totalförbjuda rökning på restauranger eller åtminstone förvisa rökarna till särskilda från restaurangutrymmena i övrigt avskilda rum där servering inte skulle få förekomma. Ministeriet inbegärde utlåtanden från olika håll och bland andra beslutade sig stadsstyrelsen i Helsingfors för att förorda totalförbudet.

Flera sjukvårdsdistrikt och centralsjukhus förbjöd sin personal att röka under tjänstetid. Liknande förbud övervägdes också inom några kommuner, men riksdagens justitieombudsman tyckte att sådana totalförbud för kommunalt anställda inte är förenliga med gällande lag.

Godkänd katastrofhantering

Alldeles i slutet av året drabbades också Finland starkt av flodvågskatastrofen i Asien. Efter katastrofen rapporterades 178 finländare saknade, bland dem en välkänd popartist och hela hans familj.

Också i Finland blev det stor debatt om det sätt på vilket myndigheterna hanterade katastrofen. Särskilt utrikesministeriet fick mycket kritik i en del av massmedierna, men i riksdagen blev diskussionen inte särskilt upprivande. Den politiska oppositionen valde att inte försöka plocka politiska poäng på bristerna i katastrofhanteringen. Man noterade allmänt att allt inte fungerat, men i stort sett fick de ansvariga myndigheterna ändå godkänt.

Det berodde kanske till stor del på att Finland i internationell jämförelse agerat raskare än de flesta andra länder. Särskilt uppskattat var att myndigheterna raskt omvandlade ett av Finnairs passagerarplan till en flygande intensivvårdsavdelning, som sedan användes då skadade finländare transporterades hem från Thailand.

För säkerhets skull tillsattes ändå en oberoende utredningskommission som fick i uppdrag att grundligt bedöma det sätt på vilket berörda myndigheter hanterat katastrofen. Till ordförande för kommissionen utsågs förre presidenten Martti Ahtisaari.

HASSE SVENSSON

EU OCH REGERINGSTHRILLER

Åländsk politik 2002-05

Åländsk politik handlar alltmer om EU. Parlamentarismen prövas alltmer ingående. Åren 2002-04 hölls både riksdagsval och lagtingsval. En självständighetsgruppering debuterade i självstyrelseparlamentet, noterar Hasse Svensson. I egenskap av journalist och skriftställare har han bevakat åländska skeenden i mer än 40 år. Han har suttit en period i lagtinget. Då fick han också uppleva arbetet i Nordiska rådet och i EUs regionkommitté.

Ålands politiska år 2002 inleddes med att lagtingets självstyrelsepolitiska nämnd och lagutskott reste till Bryssel. Landskapets internationellt förankrade autonomi var uttryckligen erkänd av EU genom ett Ålandsprotokoll, fogat till Finlands och Sveriges anslutningsfördrag med unionen 1995.

Med talman Viveka Eriksson (liberal) i spetsen studerade deputationen bland annat samarbetet mellan nationella och regionala parlament i EU respektive Europaparlamentet, konventet om EUs framtid och fick höra att regionkommittén, den rådgivande instans där Finland tilldelat Åland en plats i sin delegationen, har "ett försumbart inflytande". Kontakter knöts.

Före EUs senaste utvidgning, "big bang", fanns det i åtta länder totalt 75 regioner som kallar sig lagstiftande och autonoma. Av dessa samverkade 30, bland dem Åland, för att föra fram information och önskemål till konventet.

Ålänningarna intensifierade kampen för en position i EU som motsvarar landskapets överlämnande av makt till Bryssel och plikt att implementera EU-lagar. Kravet är en plats i EU-parlamentet, men utsikterna för att partierna i Helsingfors avstår en sådan åtgärd är närmast obefintliga.

Viss statushöjning blev det för regionerna när konventet i juli 2003 lade fram sitt förslag till konstitutionsfördrag, men inget genombrott för de lagstiftande autonomierna.

Externpolitik

I lagtinget steg temperaturen i slutet av maj 2002 när oppositionen – de frisinnade, de obundna och socialdemokraterna – riktade ett misstroendeyrkande mot centerns och liberalernas landskapsstyrelse.

Kritiken gällde skötseln av den offentliga ekonomin, och externpolitiken, särskilt gentemot Helsingfors, enligt fältropet "inget händer!". Frisinnade och obundna luftade också bitterhet för att centern ett drygt år tidigare kastat ut

dem och i stället bildade mittenregering med liberalerna. Men lantrådet Roger Nordlund satt kvar.

Och när Sveriges nationaldag lite senare firades i Mariehamn kunde generalkonsul Sören Thunell meddela att efter ett år av livliga kontakter Åland-Sverige var ett avtal i hamn, som gör att Sveriges tv kan ses i landskapet även sedan digitalisering genomförts.

Till Sverige?

Ålänningarna kanske tvingas ansluta sig till Sverige för att bevara sin svenska enspråkighet. Den tanken har väckts för första gången på över ett halvsekel på Åland, konstaterade enligt TT i Stockholm folkrättsexperten Ove Bring när han i slutet av juli presenterade skriften "Ålands självstyrelse under 80 år: erfarenheter och utmaningar".

Dagens Nyheter (DN) kollade läget under rubriken "Ålänningarna nobbar Sverige". "Vi har det bra som vi har det", var en återkommande kommentar i Mariehamn. I den åländska pressen avfärdade landskapsstyrelsen tankegångar om återförening med Sverige.

När DN gjorde en enkät på Internet med frågan "Tycker du att Åland ska bli svenskt?" svarade 7 500 och hälften sa ja, hälften nej.

I Sveriges riksdag ställde kristdemokraten Magnus Jacobsson en enkel fråga till utrikesminister Anna Lindh om vilka åtgärder den svenska regeringen tänkte vidta för att vara med och skydda Ålands kulturella särställning.

"Öns kulturella särart är utrotningshotad", skrev Jacobsson.

– Det var det värsta, var lantrådet Nordlunds spontana kommentar till Nya Åland.

Utrikesministern framhöll i svaret att "samarbetet mellan Sverige och Åland är nära och gott". Som exempel nämndes omräkning av betyg för åländska studenter som vill studera i svenska högskolor och överenskommelsen om tv.

"Vi har på olika sätt självfallet försökt leva upp till Ålandsöverenskommelsen (mellan Finland och Sverige) och jag kommer även i fortsättningen att verka i den andan, meddelade Anna Lindh.

Östersjön

Klimatkonventionen Kyotoprotokollet biföll Ålands lagting i september på basen av en framställning från Finlands president.

Under sommaren hade socialdemokraterna argumenterat intensivt för insatser för Östersjöns miljö, som försämrats genom övergödning och utsläpp. Partiet gick hårt emot fiskodlingen på Åland, av stor betydelse för flera av de små skärgårdskommunerna.

Partiet gick vidare med förslag om tryggare och miljövänligare sjöfart i både Nordiska rådet (NR) och parlamentariska Östersjökonferensen, med stöd av hela lagtinget och Finlands delegation i NR.

Norden föredöme

Vid generaldebatten under 50-årsjubilerande Nordiska rådets session i Helsingfors framhöll åländske regeringschefen, lantrådet Roger Nordlund, att NR politiskt hanterat de självstyrande områdena generöst, som ett föredöme för hela Europeiska unionen när det gäller hållningen till lagstiftande regioner.

Vid statsministermötet framhöll lantrådet Nordlund att regeringscheferna borde lägga sin tyngd bakom ambassadör Ole Norrbacks rapport om gränshinder i Norden.

– Åland är antagligen det område i Norden som är mest beroende av att det fungerar smidigt. Vi har både in- och utflyttning och många ålänningar studerar i Sverige, betonade han.

Riksdagsval

De åländska partierna förberedde sig i januari 2003 för val. Ålands valkrets har ett mandat av 200 i Finlands riksdag. Riksdagsman Gunnar Jansson (lib) undanbad sig återval efter närmare ett kvartssekel i granitborgen i Helsingfors och uppmärksammade insatser också i Europarådet beträffande mänskliga och medborgerliga rättigheter.

I början av mars stod det klart att åtta landskapspolitiker kandiderade. Många uppfattade förre talmannen och lantrådet, lagtingsledamot Roger Jansson (fs) och lagtingets ”längsta” medlem Barbro Sundback (s), bägge från den politiska oppositionen, som huvudkandidater.

Det blev en Jansson igen. Roger Jansson, en mycket ambitiös men också kontroversiell politiker, fick 3 125 röster, eller 27 procent. Frisinnade-obundna listan fick 4 304 röster. Suppleant blev Bert Häggblom.

Den liberala listan kom tvåa, den socialdemokratiska god trea medan centern gjorde ett katastrofval. Valdeltagandet blev strax under 60 procent, något bättre än i föregående riksdagsval.

Open Skies

När Finland i februari anslöt sig till flygövervakningsavtalet Open Skies kom det att gälla också det demilitariserade Åland, där det mötts med skepsis på ”Fredens öar”.

Med tanke på säkerheten tillåter Open Skies spaningsflygningar över anslutningsländernas områden. Finland tar emot fem sådana flygningar per år.

Lagtingets – parlamentet bytte namn 1 januari 1993 – självstyrelsepolitiska nämnd hörde företrädare för huvudstaben och utrikesministeriet i Helsingfors

och kom fram till att Open Skies inte inkräktar på Ålands demilitariserade status.

Senare framförde Sverige ett beklagande över att man fraktat militärfordon med färjor som anlöper Åland i samband med en försvarsövning tillsammans med Finland.

Landskapsregering

En revision av självstyrelselagen för Åland vållade spänningar i lagtinget under våren. För sådana ändringar krävs likalydande beslut av riksdag och lagting.

Protester höjdes mot bestämmelsen att självstyrelsen skulle ta på sig de böter som Finland kunde komma att åläggas om landet fälls i EG-domstolen för försummelse på Åland vid implementeringen av EU-lag. Det var en *passus* i lagen som införts vid riksdagens behandling.

Efter många omgångar blev det klart att majoriteten fann riskerna för sådana för Åland jättestora böter rent teoretiska. Man ville inte fälla hela revisionen, om vilken det förhandlats i fem år och bland annat skulle få åländska budgetlagar i kraft snabbt.

Revisionen skulle också ge Åland möjlighet att kommunicera direkt med EU.

Paketet gick igenom. En effekt var att landskapsstyrelsen från 1 juni 2004 bytte namn till Ålands landskapsregering.

Lagtingsval

Inför lagtingsvalet hösten 2004 aviserade en rad ledamöter sin avgång, bland dessa obundnas Olof Salmén, som var Nordiska rådets president 1997.

Partierna presenterade 247 kandidater till de 30 platserna.

Miljön och fiskodlingarna debatterades häftigt i valrörelsen. Tio sittande lagtingsledamöter åkte ut, centern och liberalerna gick vardera ner två mandat till sju, socialdemokraterna dubblade till sex, frisinnade behöll sina fyra, obundna backade ett mandat till tre, nya självständighetsivrande partiet Ålands Framtid fick två och den så kallade framtidsgruppen behöll sitt mandat.

Med en handfull röster fler än liberalerna tog centern, som vanligt, hand om regeringsbildningen. Roger Nordlund fick lagtingets fullmakt att gå vidare med en helborgerlig lösning, sedan valvinnande socialdemokraternas krav för medverkan avvisats. Sällskap i opposition fick de av Ålands Framtid.

Centern tog lantrådsposten och näringsministerposten, liberalerna kultur och trafik, de frisinnade vicelantrådsposten i kombination med finanserna och obundna socialministerposten. Alla utom lantrådet var nybörjare i landskapsstyrelsen.

Regeringen sprack

Småningom hördes suckar från lantrådet Nordlund att han kanske skulle sluta

med politiken. Liberalerna misstänkte att lantrådet i tunga frågor kom överens på förhand med frisinna och i viss mån även med de obundna. När de liberala ministrarna i budgetbehandlingen gick med på kraftiga personalnedskärningar inom kultursektorn beslöt partiet att dra sig ur regeringen.

I november 2004 lämnade liberalerna tillsammans med oppositionen in misstroendeyrkande mot landskapsregeringen med kritik av svagt ledarskap. Samtidigt drog liberalerna tillbaka sina regeringsledamöter, till dessas bestörtning. Regeringen sprack.

Lantrådet hade under budgetbehandlingen ställt ultimatum. Liberalerna måste stödja budgeten, annars skulle han avgå.

I en bitvis upprörd debatt riktades mycket kritik mot liberalernas avhopp. Regeringspuzzlet blev svårt. De kvarvarande regeringspartierna övervägde att ta in självständighetsgruppen, vilket skulle gett sammanlagt 16 av lagtingets 30 mandat. Men en centerparlamentariker ville inte stödja Åländsk Framtid (Åf) i regeringen. Samtidigt hade de kvarvarande regeringspartierna sagt nej till både lib och s, som bägge klart sagt nej till att sitta i en regering med Åf. Liberalerna talade för en trepartikoalition c-lib-s.

Lagtinget hade under föregående period utvecklat bestämmelserna kring parlamentarismen. För första gången var minoritetsregering möjlig. Åf krävde inte längre plats i regeringen för att stödja den. En bräcklig lösning, men den skulle övervägas. De tre parterna började diskutera ministerposter.

Ny omgång

Men den 8 december 2004 lämnade Nordlund in sin och landskapsregeringens avskedsansökan. Tveksamheten inför Åf hade ökat inom c och fs. Nordlund ville ha en "långsiktig regeringslösning".

Oppositionen återtog misstroendeyrkandet. Lagtinget beviljade enhälligt avskedsansökan. Klubban föll för Nordlunds tredje regering.

Nu gällde det att utse en ny lantrådeskandidat under ledning av liberala talmannen Viveka Eriksson. När hon konsulterade partigrupperna föreslog c-fs-ob – Roger Nordlund! En fjärde partner behövdes. Lib och s såg helst en trepartilösning med centern.

Luciadagen utsågs Nordlund till regeringsbildare av en majoritet i lagtinget. Liberalerna lade ner sina röster. Ett par dagar senare förklarade liberalerna dock att de hade förtroende för regeringsbildare Nordlund.

Tre dagar före jul meddelade lantrådeskandidaten att centern måste göra sig av med de obundna för att få ihop en ny regeringsbas. De obundna hoppades, förgäves, att deras valförbundspartner i riksdagsvalet, de frisinna, skulle säga nej till detta.

Dagen före julafton var regeringen framförhandlad. Centern behöll lant-

rådsposten och fick dessutom trafiken och kansliet, socialdemokraterna fick finans- och utbildning-kultur, de frisinnade social-miljö och näringsministerposten.

Lagtinget skulle säga ja den 3 januari i år och då var det klart att frisinnade Jörgen Strand fick stanna kvar som vicelanråd.

Den mest avancerade parlamentariska regeringsbildningen för självstyrelsens del var genomförd.

ARNA SCHRAM

POLITIK PÅ ISLAND 2004

Inte var det särskilt lugnt i den isländska politiken 2004. Islands president, Ólafur Ragnar Grímsson, omvaldes i slutet av juni och några veckor tidigare hade han vägrat att ratificera en ny lag från Alltinget, en lag om ägande av massmedier. Detta var första gången i Islands historia som Islands president använde sig av den grundlagsenliga rätten att vägra att ratificera lagar. Presidentens beslut blev mycket omdiskuterat och detsamma kan sägas om massmedielagen. Båda dessa frågor kom att dominera den politiska diskussionen på Island under 2004.

Arna Schram, politisk journalist på Morgunblaðið skriver om isländsk politik.

Förändringar på den politiska arenan

En vändpunkt i politiken blev det i september då Davíð Oddsson, Självständighetspartiets (Sjálfstæðisflokkurinn) ledare, som i drygt tretton år hade varit statsminister, längre än någon annan, lämnade denna post. I hans ställe kom Halldór Ásgrímsson, Framstegspartiets (Framsóknarflokkurinn) ledare och utrikesminister sedan nio år. Davíð Oddsson övertog då posten som utrikesminister. Detta byte av taburetter var en del av den överenskommelse som regeringspartierna, Självständighetspartiet och Framstegspartiet, träffade efter alltingsvalet våren 2003.

Samtidigt blev det förändringar i miljödepartementet, då Sigríður Anna Þórðardóttir, alltingsledamot för Självständighetspartiet, blev miljöminister i stället för Siv Friðleifsdóttir från Framstegspartiet. Att miljödepartementet skulle övertas av Självständighetspartiet var också en del av överenskommelsen mellan regeringspartierna. Siv Friðleifsdóttir blev åter ordinarie alltingsledamot. Av regeringens tolv ministrar kommer fem från Framstegspartiets alltingsgrupp och sju från Självständighetspartiet. Tre partier utgör oppositionen i alltinget: Alliansen (Samfylkingin), Vänsterrörelsen-de gröna (Vinstrihreyfingin-grænt framboð) och Det liberala partiet (Frjálslyndi flokkurinn).

Flera förändringar inträffade på det politiska området under året. Borgmästaren i Reykjavík, Þórólfur Árnason, aviserade sin avgång i november och avgick i slutet av månaden. I hans ställe kom Steinunn Valdís Óskarsdóttir. Þórólfur Árnasons avsägelse berodde på den rapport från Konkurrensverket (Samkeppnisstofnun) som offentliggjordes i oktober och visade på olagliga prisöverenskommelser mellan tre oljebolag, Skeljungur, Olís och Olíufélagið,

under nio år. Þórólfur Árnason var marknadschef på ett av dem, Olúfélagið, fyra och ett halvt år under den här tiden. Av Samkeppnisstofnuns rapport framgick det att han hade känt till överenskommelsen mellan oljebolagens direktörer. Krav på att han skulle lämna sitt politiska uppdrag växte stadigt dagarna efter att rapporten blivit offentlig och han tillkännagav alltså sin avgång i början av november. Själva frågan om oljeöverenskommelserna är dock långt ifrån avslutad. Man väntar sig att bolagens talesmän, för att slutligen få saken avgjord, för målet hela vägen till Högsta domstolen.

Massmediefrågan

Massmediefrågan, som den kallades, vållade stor och förbittrad strid på Island under hela året. Politiker från regeringspartier och opposition lade fram ett förslag i slutet av 2003. Det gällde ett alltingsbeslut om att tillsätta en nämnd med representanter för alla partier. Syftet var att undersöka mediernas arbetsvillkor på Island och om det fanns behov av lagstiftning. Nämnden skulle vidare utreda om det fanns anledning till en särskild lagstiftning om ägande av massmedier. Den lämnade en rapport till kulturministern i början av april och rapporten blev offentlig i slutet av månaden. Nämnden kom i korta drag till det resultatet att den isländska massmediemarknaden uppvisade flera, icke önskvärda tecken på mediekoncentration. Nämnden föreslog att detta skulle motverkas med lagstiftning.

Kort efter att rapporten blivit offentlig godkände regeringen och därefter regeringspartiernas alltingsgrupper en proposition om ägande av massmedier eller massmediepropositionen som den kallades. Den innehöll huvudsakligen förändringar i den gällande radiolagen och handlade med andra ord uteslutande om ägande av etermedier.

Här bör de viktigaste punkterna i propositionen beröras. Det föreslogs bland annat att det skulle vara olagligt att ge radiotillstånd till ett företag som delvis eller helt och hållet ägdes av ett företag eller företagskonglomerat i marknadsledande ställning. Vidare föreslog man att det skulle vara förbjudet att ge radiotillstånd till ett företag som till mer än 25% ägdes av ett annat företag. Det skulle också enligt förslaget vara förbjudet att ge ett företag radiotillstånd om det – eller ett företag i samma koncern – ägde del i tidningsutgivning. Om lagen antogs skulle den träda i kraft omedelbart men en tillfällig lag skulle ge de parter som berördes av lagen möjlighet att anpassa sig till den inom två år från lagens ikraftträdande.

Massmediepropositionen och dess behandling väckte omedelbart starkt motstånd bland oppositionspartierna på alltinget. Alltingsmän från oppositionen framhöll bland annat att förslaget inskränkte den rättsliga grunden för massmedierna och att det riktades mot ett bestämt massmedieföretag: Norðurljós. De hävdade att propositionen var illa genomtänkt och kritiserade

regeringspartiernas stora brådska med att få förslaget antaget före alltingets avslutning i maj.

Statsminister Davíð Oddsson talade för förslaget på alltinget. Han betonade bland annat att förslaget innehöll allmänna regler vars syfte var att stödja mångfalden på massmediemarknaden. Propositionen gick inte längre än vad som krävdes för att nå det målet. Han framhöll samtidigt att överallt bland civiliserade demokratier fanns regler som begränsade stora och mäktiga företags möjligheter att roffa åt sig massmedier. Utvecklingen på Island riskerade att leda till ett i högsta grad oönskat tillstånd. Privatägda medier låg nästan alla i samma hand, som dessutom var ett av landets största företag. Därför var tiden mogen för att via lagstiftning försäkra sig om att en sund massmediemarknad utvecklades på Island.

Massmedieföretaget Norðurljós hf. ägde Íslenska útvarpsfélagið (ÍÚ) ehf och Frétt ehf när massmediepropositionen lades fram. ÍÚ drev radio- och TV-stationer och Frétt gav ut två dagstidningar. Den största enskilda aktieägaren i Norðurljós var Baugur Group hf som ägde 29,9% av aktierna. Baugur Group var – och är faktiskt än – också ett vittförgrenat företag inom andra områden av näringslivet på Island.

Det var fler än oppositionens ledamöter som protesterade mot förslaget. Det gjorde även sammanslutningar som Blaðamannafélag Íslands (Islands journalistförbund), enskilda individer och talesmän för Norðurljós. De sistnämnda förklarade att ett godkännande av förslaget väsentligt skulle rycka undan grunden för företagets verksamhet. Andra kritiserade också behandlingen av propositionen, det vill säga hur snabbt regeringen hade för avsikt att få den godkänd av alltinget.

Till saken hör att Norðurljós medier kritiserades hårt av många för att de inte iakttog neutralitet i sin behandling av förslaget eftersom deras verksamhet stod på spel; med en så partisk behandling hade de viktig del i att skapa den allmänna opinionen mot förslaget.

Då alltinget behandlade förslaget företogs några ändringar i massmediepropositionens ursprungliga form. Marknadsledande företag på andra områden gavs till exempel rätt att äga en viss bestämd del i etermedier. Förslaget antogs på alltinget den 24 maj med 32 röster från regeringspartiernas ledamöter mot 30 röster från oppositionen och en riksdagsman från Framstegspartiet. En annan ledamot från Framstegspartiet avstod. Trots alltingets godkännande var massmediefrågan likväl långt ifrån avslutad.

Presidentens beslut

Enligt Islands författning skall ett lagförslag som antagits av alltinget läggas fram för republikens president inom två veckor efter antagandet. Åtta dagar efter att alltinget hade godkänt massmedieförslaget kallade Islands president,

Ólafur Ragnar Grímsson, till presskonferens där han meddelade att han tänkte vägra att stadfästa lagen och avsåg att hänskjuta den till folkomröstning. Han motiverade sitt beslut bland annat med att en djup klyfta hade uppstått mellan riksdagens vilja och folkviljan i massmediefrågan.

Presidentens beslut var omdiskuterat av många orsaker. En president hade aldrig tidigare i republikens historia vägrat att ratificera en lag. Många ansåg dessutom att grundlagsbestämmelsen som han grundade sitt beslut på i verkligheten var en död paragraf. Tankar som också kom upp i sammanhanget var om presidenten med beslutet hade förändrat presidentämbetets karaktär.

Massmedielagen trädde förstås i kraft trots detta beslut men en folkomröstning skulle slutligen avgöra dess öde. Bestämmelser om formerna för en sådan folkomröstning finns varken i grundlagen eller i andra lagar. Regeringen tillsatte därför en arbetsgrupp av jurister som skulle utarbeta ett förslag i frågan. Arbetsgruppen lämnade sitt förslag i slutet av juni och man siktade på att alltinget skulle samlas i början av juli för att anta en ny lag om folkomröstning.

Saken tog en ny vändning i början av juli då regeringen beslöt att lägga fram en ny massmedieproposition och samtidigt återkalla massmedielagen. Det nya förslaget liknade i huvudsak massmedielagen. Några ändringar hade ändå gjorts. Rättigheten för företag som var marknadsledande inom andra områden att äga massmedieföretag hade till exempel utvidgats och ändringar hade gjorts i fråga om tidpunkten när lagen skulle träda i kraft. I det nya förslaget var avsikten att den nya lagen skulle träda i kraft den 1 september 2007 eller hösten efter nästa alltingsval.

Det blev lika stort motstånd mot det nya förslaget som mot det gamla. Utrikesminister Halldór Ásgrímsson lade fram det på alltinget och då debatten var avslutad hänskjöts det till alltingets allmänna utskott. Därifrån kom ett fullständigt nytt förslag, för regeringspartiernas ledare föreslog att massmedielagen skulle dras tillbaka. De förklarade offentligt att de till följd av detta skulle tillsätta en ny massmedienämnd med representanter från alla politiska partier på alltinget för att förbereda ett nytt lagförslag om ägande av massmedier.

Förslaget om att återkalla massmedielagen antogs med regeringspartiernas röster på alltinget den 22 juli, nästan en månad efter massmedielagens antagande. Det förmodas att en ny massmedieproposition framlägs hösten 2005.

Presidentval

Presidentval ägde rum i slutet av juni och Ólafur Ragnar Grímsson ställde upp för tredje gången. Två motkandidater ställde upp mot honom. Baldur Ágústsson, affärsman, och Ástþór Magnússon, talesman för förbundet Friður (Fredsförbundet) 2000.

Resultatet av valet blev att Ólafur Ragnar Grímsson fick 90 662 röster eller

85,6% av de giltiga rösterna (blanka valsedlar är inte medräknade). Baldur Ágústsson fick 13 250 röster eller 12,9% av de giltiga rösterna och Ástþor Magnússon 2001 röster eller 1,9% av de giltiga rösterna.

Valdeltagandet var 62,9% – det lägsta i republikens historia. Så många har heller aldrig tidigare lämnat blanka valsedlar i ett isländskt val. Tillsammans var det 27 627 blanka valsedlar eller 20,7% av dem som lades i valurnorna. Räknas alla röster som avgavs, även blanka och ogiltiga, fick Ólafur Ragnar Grímsson 67,5% av rösterna, Baldur Ágústsson 9,9% och Ástþor Magnússon 1,5%.

Presidentens motståndare ansåg att resultatet var ett nederlag för honom. Med blanka valsedlar och lägre valdeltagande visade människor sitt missnöje med hans agerande i massmediefrågan. Presidenten ansåg å andra sidan att han hade fått fullt förtroende i valet hur man än såg på resultatet. Han hade tagit ett kontroversiellt beslut i massmediefrågan. Starka motståndare till detta beslut hade slagits för att folk skulle gå till vallokalen och rösta blankt. I ljuset av detta hade han fått mer stöd än han hade hoppats på.

Statens finanser

Budgeten för år 2005 antogs på alltinget i början av december. Intäkterna beräknas bli 306 miljarder kronor och utgifterna 296 miljarder. Det betyder ett beräknat överskott på cirka tio miljarder. Det är omkring 1,25% av brutonationalprodukten. I den ekonomiska prognosen räknar man med en tillväxt på 5% under 2005, en inflation på 3,5%, en ökad köpkraft på 3,25%, en arbetslöshet på 2,75% och ett handelsunderskott på 11%.

När finansminister Geir Haarde (Sj) lade fram budgetpropositionen i oktober 2004 informerade han samtidigt om regeringens ekonomiska planer för de kommande tre åren. Där betonades regeringens avsikt att sänka skatter under perioden 2005-2007. Regeringspartierna hade tidigare under året godkänt en lag om sänkt arvsskatt och en om avskaffande av den så kallade höginkomstskatten. Avsikten är att den sistnämnda skatten slutligen ska upphöra i slutet av år 2005.

I slutet av november följdes regeringens skatteförslag av ett förslag på alltinget om en sänkning av inkomstskatten för enskilda personer med 4%, avskaffande av förmögenhetsskatten för enskilda personer och företag samt en höjning av barnbidraget. Dessa ändringar föreslås bli genomförda i etapper under åren 2005 till 2007. Statskassans ökade kostnader beräknas till drygt 22 miljarder isl. kronor om året när förslaget genomförts i sin helhet. Budgeten godkändes av alltinget före juledigheten i mitten av december med regeringspartiernas röster. Oppositionspartiernas ledamöter avstod från att rösta. De sistnämnda sade bland annat i debatten på alltinget att ändringarna mest gynnade dem med de högsta inkomsterna och minst dem med de lägsta inkomsterna. Regeringspartierna å sin sida hävdade att nu genomfördes de största skattesänkningarna i Islands historia.

Ekonomi

Den ekonomiska utvecklingen under 2004 kännetecknades framför allt av en stor ökning av utgifterna; privatkonsumtion och investeringar ökade med 8,5% enligt finansdepartementets beräkningar. Jämsides med de växande nationalutgifterna förbättrades handelsbalansen med utlandet. Den beräknas utgöra 62 miljarder kronor om året. Tillväxten beräknas ha varit omkring 5,8% och inflationen cirka 3,2%. Arbetslösheten uppgick till 3,1% av arbetskraften.

Privatkonsumtionen ökade i realiteten med omkring 6,7% under årets tre första kvartal jämfört med samma period 2003. Hushållens köpkraft ökade inte lika mycket, eller med cirka 3,6%. Man räknar med att en del av privatkonsumtionen har finansierats med lån eller minskat sparande. Den offentliga konsumtionen ökade med 2,2% under de tre första kvartalen 2004 jämfört med samma period året innan. Dessa ökningarna beror särskilt på ökade driftskostnader för sjukhus och skolor, enligt finansdepartementet. Man räknar med att näringslivets totala investeringar ökade med 30% under 2004. Största delen av dessa ökningarna beror på importsidan.

Det blev stora förändringar på finansmarknaden hösten 2004 då bankerna började erbjuda bostadslån i konkurrens med Statens bostadslånefond (Íbúðalánasjóður). I regeringens budgetproposition föreslås att man ska erbjuda ett 90%-igt bostadslån och detta förslag antogs av alltinget i december 2004. Enligt lagen, som trädde i kraft vid årsskiftet, är det tillåtet för Bostadslånefonden att bevilja lån upp till 90% av bostadens värde. Maximum är 14,9 miljoner kronor. Priset på fastigheter, särskilt större egendomar, har till följd av detta ökat kraftigt.

Den isländska kronans värde svängde lite och dess index höll sig över 120 större delen av året. Inflationen höll sig i början av året nära det inflationsmål som den isländska centralbanken, Seðlabanki Íslands, hade satt upp och styrräntan verkade gynnsam. På våren ökade dock inflationen och centralbanken startade sin räntehöjningsprocess. I november när differensen till utländska styrräntor hade ökat mycket, började kronans värde att sjunka snabbt. I mitten av januari 2005 låg den på 111. Kronans kurs var ändå 8% starkare än medelvärdet för 2004.

Den totala fiskfångsten för isländska fartyg under 2004 var 1,7 miljoner ton. Det är den lägsta siffran sedan 1998 och en minskning med 13% sedan föregående år. Den viktigaste förklaringen är mindre fångster av framför allt loda och blåvitling. Fångsten av bottenfisk, det vill säga torsk och kolja, ökade däremot. Trots mindre totalfångst var värdet i fast pris oförändrat från föregående år tack vare större fångst av bottenfisk. Exportvärdet på fiskeprodukter var omkring 111 miljarder kronor från januari till november. Det är en ökning med 6% från föregående år.

Exporten av aluminiumprodukter gick ner med 2% under årets första elva månader. Värdet ökade å andra sidan med 9% på grund av höjda aluminiumpriser och uppgick till 34 miljarder kronor sammanlagt. De totala inkomsterna av utländsk turism årets nio första månader var 33 miljarder kronor vilket är en ökning med knappt 6%.

Försvarsfrågan

Under det gångna året rådde det fortfarande ovisshet om försvarssamarbetet mellan Island och USA. Samarbetet bygger på en försvarsöverenskommelse från 1951 där USA förbinder sig att på NATO:s vägnar säkra Islands försvar. Ett tilläggsprotokoll preciserar bl.a. vilka uppgifter USA:s trupper har på Keflavíks flygplats. Detta protokoll har som regel gällt för fem år i taget. Det senaste slutade gälla i april 2001 och har ännu inte förnyats av olika skäl.

Den isländska regeringen har betonat att det måste finnas ett luftförsvar på Island och därmed att fyra F-15-jaktplan även i fortsättningen skulle vara placerade på Keflavíks flygplats. President George W. Bush inbjöd statsminister Davíð Oddsson till ett möte i Vita huset i juli för att diskutera försvarsfrågan. Inga slutgiltiga beslut togs om försvarssamarbetets framtid på detta möte. Bush betonade att frågan om militärbasen i Keflavík skulle lösas genom en överenskommelse mellan de två nationerna. Han lade också fram en idé om att islänningarna skulle ta en ökad del i driften av flygplatsen. Davíð Oddsson förklarade att den isländska regeringen var redo för detta eftersom det civila flyget på platsen hade ökat väsentligt och det militära minskat.

Som en fortsättning på mötet med president Bush träffade Davíð Oddsson, som då blivit utrikesminister, USA:s utrikesminister Colin Powell i Washington i november. Davíð Oddsson uppgav efter mötet att han ansåg att det hade blivit en allmän ståndpunkt bland de amerikanska ministrarna att det måste finnas ett visst och varaktigt luftförsvar på Island. På mötet kom ministrarna överens om att de fortsatta förhandlingarna rörande militärbasen i Keflavík skulle ligga i händerna på tjänstemän i de båda ländernas försvarsministerier. Det kallades till ett möte i januari 2005 där man bland annat skulle diskutera kostnadsfördelningen mellan länderna då det gäller flygplatsen i Keflavík. Detta möte blev inte av och det är ännu i denna stund oklart när det kan bli av.

Grundskollärarnas strejk

Avtalen med offentliganställda löntagare och offentliga tjänstemän upphörde under året. Den första stora uppgörelsen på den allmänna arbetsmarknaden fördes i hamn i början av mars. Den uppgörelsen kom att bli tongivande för de kommande avtalsförhandlingarna. Avtalen löper på fyra år eller till och med 2007. De innebar höjningar på 15% under avtalstiden, enligt avtalsparternas uppfattning. Förutsättningarna för detta var bland annat att prisutveck-

lingen under avtalstiden kommer att vara i överensstämmelse med centralbankens inflationsmål.

Årets avtalsuppgörelser nåddes under lugna former med ett undantag: avtalsförhandlingarna mellan grundskollärarna och kommunerna. När lärarna sent på året blev på det klara med att avtalsförhandlingarna för deras del inte kom någon vart inledde nästan fyratusen lärare och skolledare en strejk den 20 september. Strejken pågick i över sju veckor och lamslog undervisningen i nästan alla landets grundskolor. Den drabbade närmare 45 000 elever i åldrarna sex till sexton år. Den slutade inte förrän regeringspartierna ingrep i strejken med lagstiftning. Kulturminister Þorgerður K. Gunnarsdóttir sade vid den tidpunkten att lagstiftning enbart bör användas som en nödåtgärd. Konflikten hade dock nått en punkt där lagstiftning var den minst dåliga utvägen.

I lagen som förbjöd lärarnas strejkåtgärder uttrycktes det att om parterna inte hade nått en överenskommelse före den 20 november skulle Högsta domstolen utse en skiljenämnd med tre ledamöter, som före den 28 februari 2005 skulle fastställa grundskollärarnas lön och villkor.

Till skiljedom gick det dock inte eftersom parterna kom överens före den utsatta tidpunkten. Den nya avtalsuppgörelsen, som gäller till år 2008, innebär kostnadsökningar på upp till 32% för landets kommuner. Många var oroliga för att lärarnas avtal skulle bli vägledande för andra grupper vars avtal ännu inte var klara. Det skulle kunna föra med sig kedjereaktioner med den följd att inflationen skulle skena iväg. Statsminister Halldór Ásgrímsson sade när avtalen var i hamn, att han hoppades att den förståelse för lärarnas särställning som hade funnits i samhället skulle fortsätta. Ordföranden i ASÍ (Alþýðusamband Íslands), Islands LO, Grétar Þorsteinsson uttalade sig å andra sidan inte offentligt om detta men sade att läget skulle bedömas hösten 2005.

Översättning från isländska:
Christina Engblom

HARALD STANGHELLE

ET AVGJØRENDE MELLOMÅR

Norsk politikk i 2004/2005

På mange måter har det siste året vært et mellomår for og i norsk politikk. Det betyr ikke at det har vært begivenhetsløst, men at svært mye av det som har skjedd må tolkes i lys av det kommende stortingsvalget i september 2005. De viktigste aktørene opptrer med parlamentsvalget som mental og konkret referanse, og de utviklingstrekk vi så for et år siden er forsterket som følge av dette.

Harald Stanghelle er politisk redaktør i Aftenposten.

”Et politisk landskap i forandring?” var det naturlige spørsmål å stille da norsk politikk for et år siden skulle analyseres. Ett år etter er svaret langt på vei gitt: Det politiske landskapet i Norge er forandret. Det har skjedd raskt og det har skjedd forbausende friksjonsfritt. Igjen viser det seg at bare den ekte viljen er tilstede finnes det betydelig tilpasningsdyktighet blant norske politikere.

Det er til venstre for sentrum forandringene har skjedd. Visjonen om et tettere samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti er riktig nok ikke av ny dato. I flere år har toneangivende politikere i begge partier gitt uttrykk for et ønske om en slik tilnærming.

Da Jens Stoltenberg ble leder i Arbeiderpartiet begynte også et mer systematisk arbeid i en slik retning. Stadig oftere snakket Stoltenberg om behovet for en flertallskonstellasjon, uten å låse seg til om dette skulle være en flertallsregjering eller en regjering med en fast avtale med partier som til sammen utgjør et flertall i Stortinget. Det siste er en modell som er velkjent fra flere andre nordiske land.

Sosialistisk Venstreparti har for første gang i partiets historie materialisert et intenst ønske om å komme i regjeringsposisjon. Og Senterpartiet, som helt siden 1963 gjentatte ganger har deltatt i regjerings samarbeid med Høyre og de andre sentrumpartiene, har de siste to årene gitt uttrykk for et ønske om samarbeid med sosialdemokratene og SV.

Dette er bakteppet for at et helt nytt samarbeid nå er i ferd med å finne sin form. Arbeiderpartiet, som aldri har regjert sammen med andre, har overvunnet sin skepsis mot å sitte i regjering sammen med andre partier. SV har bred intern oppslutning for tanken om at tiden er moden for å komme i posisjon. Og i Senterpartiet har skiftet av side langs politikkens høyre-venstre-akse falt mer naturlig enn mange observatører ville trodd for bare ett eller to år tilbake.

Bakgrunnen er ikke så vanskelig å forstå: Arbeiderpartiet sliter med å gjenvinne styrken som det helt dominerende partiet i norsk politikk. Stortingsvalget for fire år siden var en katastrofe, men selv etter at den indre roen senket seg over partiet, viser nesten samtlige meningsmålinger at sosialdemokraterne har store problemer med å etablere en velgeroppslutning på over 30 prosent. Det gir lite håp om å få nok tilslutning til å danne en mindretallsregjering alene.

Sosialistisk Venstreparti står relativt sterkt med sine rundt 15 prosents velgeroppslutning, og ønsker å komme videre som parti. I snart ti år har partilederne, først Erik Solheim og så Kristin Halvorsen, ønsket en retning som førte dem inn i regjeringskontorene. En linje som til tider har vært sterkt omdiskutert innad i et parti som er redd for at for mange kompromisser vil utvanne hele partiets eksistensberettigelse. Nå ser det ut til at tiden er moden.

Senterpartiets politiske prosjekt de siste ti årene har vært det såkalte sentrumsalternativet. Et alternativ som ble en realitet da Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti under Kjell Magne Bondeviks ledelse dannet regjering i 1997. Men selv om mange innenfor disse tre partiene opplevde dette som vellykket, var det en regjering med en meget smal parlamentarisk basis i Stortinget. Den ble da også felt av Arbeiderpartiet og Høyre sen vinteren 2000. Stortingsvalget året etter gav ingen åpning for en ny sentrumsregjering, og de siste fire årene er det intet som har gått i sentrums retning i norsk politikk. Dette er selvsagt den realpolitiske bakgrunnen for at Senterpartiet de siste to årene har orientert seg mot et samarbeid til venstre.

De politiske motsetningene er – i norsk målestokk – relativt store. Likevel har det siste året vist at viljen til å arbeide frem et sentrum-venstre-alternativ er meget stor. Samtlige partilandsmøter har sluttet praktisk talt enstemmig opp om tanken. Det samme har den mektige Landsorganisasjonen i Norge (LO), som på mange måter har vært en pådriver for dette politiske prosjektet. De tre partilederne, Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg, SVs Kristin Halvorsen og Senterpartiets Åslaug Haga, har konsekvent tonet ned saker der partiene opptrer forskjellig, og heller lagt vekt på det som forener de tre. Ut av dette har det kommet tre forskjellige partier som nå før stortingsvalget opptrer som ett alternativ, selv om de tres politikk spriker på helt sentrale områder. Den for Norge så viktige energipolitikken er bare ett av mange eksempler på dette.

Likevel er det grunnlag for å slå fast at Norges politiske landskap er forandret gjennom det som i 2004 og hittil i 2005 har skjedd til venstre for den politiske midtstreken. Det finnes heller ingen grunn til å tvile på at de tre partiene går til valg på ønsket om å danne en flertallsregjering sammen. Tross dette er det et åpent spørsmål om denne forandringen vil bli varig dersom de tre ikke vinner valget. Og det er et like åpent spørsmål om de tre makter å bli enige om et politisk grunnlag som på de viktigste politikkområdene er robust nok til å

tåle de indre og ytre påkjenningene en koalisjonsregjering med tre meget forskjellige partier utsettes for.

Det vet Kjell Magne Bondeviks sittende regjering mye om. Den har ikke maktet å bli en populær regjering i Norge, og de tre partiene som utgjør regjeringen – Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre – har til dels betydelig lavere oppslutning på meningsmålingene enn ved stortingsvalget for fire år siden. Det gjelder spesielt statsministerens eget parti, Kristelig Folkeparti, som er praktisk talt halvert på mange av målingene. Regjeringsslitasje i en regjering mange oppfatter som dominert av Høyre er en mye brukt forklaring, men partiet har også hatt store interne problemer de siste årene. Noe som naturlig nok også har gjort det vanskelig å få økt oppslutning.

Høyre har – stadig i følge målingene – mistet posisjonen som landets største borgerlige parti til Fremskrittspartiet, mens Venstre fortsatt ikke kan se oppmuntrende tegn på at partiet skal makte å komme over sperregrensen ved høstens valg.

Samlet sett er det med andre ord lite å glede seg over for partistrategene i de tre regjeringspartiene. Også statsminister Bondeviks personlige popularitet har over lang tid vist en fallende kurve, etter at han i to ulike regjeringsskikkelser snart har vært statsminister i syv av de siste åtte år.

Grunnen til dette er sammensatt: Det er umulig å analysere bakgrunnen for det som skjer i norsk politikk uten å understreke det den sterke petroleumsøkonomien gjør med oss som nasjon – og med velgerfolkets forventninger til politiske resultater. Norge er som stat enormt rik, samtidig som svært mange kommuner er fattige. Den statlige rikdommen står ofte i skarp kontrast til det velgerne oppfatter som uløste oppgaver, og dette forventningsgapet har i mange år vært et problem for den til enhver tid sittende regjering. Dagens Bondevik II-regjering er intet unntak.

Men dette tydeliggjøres klart i en situasjon der det står usedvanlig bra til med norsk økonomi. De fleste økonomiske indikatorer peker oppover. En kombinasjon av ytre faktorer og nøktern økonomisk politikk gjør situasjonen for Norge meget lys. I bunn ligger petroleumsøkonomien, der en meget høy oljepris styrker de norske statsfinansene. Betydningen av dette forsterkes av at det nå er øket utvinningsaktivitet på norsk sokkel. En historisk lav rente er med på å stimulere også fastlandsøkonomien. I sum tegner dette et bilde av et samfunn uten spesielle problemer på det økonomiske området. Det er et riktig bilde, selv om det også i Norge er underliggende trender som gir grunn til bekymring.

Det eneste av de vesentligste parametrene innefor den økonomiske politikken som ikke peker i riktig retning, er antall arbeidsløse. Riktignok er det prosentuell lavere enn de fleste EU-land, men regjeringen har måttet tåle til dels hard kritikk fordi den ikke makter å få ned arbeidsledigheten.

Opposisjonen til venstre for regjeringspartiene har langt på vei lyktes i å fremstille Bondevik-regjeringen som et Høyre-prosjekt som i et land med en langvarig sosialdemokratisk fellesskapstradisjon går langt i å overlate sentrale samfunnsoppgaver til det private markedets aktører. Konkurransetutting er her et viktig stikkord for debatt, slik eldreomsorg og skoler er områder som trekkes frem. Brutalisering av arbeidslivet og påstått svekkede rettigheter for arbeidstakerne er også gjengangere i en debatt om hvilken samfunnsutvikling som finner sted under den sittende regjering.

Langt på vei har opposisjonen lyktes i å fremstille Bondevik II-regjeringen som pådriver for en utvikling i retning av et svekket fellesskap og større individuelle forskjeller. Det har vist seg effektivt i den politiske debatten, selv om de rent faktiske forandringene er relativt små til ”systemendringer” å være. De fleste reformer på de viktigste områdene har det da også vært bred politisk enighet om.

Et ferskt eksempel er at de tre regjeringspartiene våren 2005 ble enige med Arbeiderpartiet og Senterpartiet om en stor pensjonsreform som skal sikre et bærekraftig offentlig pensjonssystem også i en fremtid med flere pensjonister og færre med lønnsinnstekt.

Men regjeringen har en egen moderniseringsminister, Høyres Morten Meyer, og det har til tider vært støy rundt en del av hans forslag. Ikke minst gjelder det forsøkene på å reformere en stor offentlig sektor. Flere av sakene er blitt symboler på en økende markedstenkning også innenfor det offentlige, noe som har stimulert de politiske motsetningene selv om det kan diskuteres hvor dypt de politiske motsetningene saklig sett egentlig stikker.

Fremskrittspartiet spiller sin helt spesielle rolle i norsk politikk. Oppslutningen på meningsmålingene – der partiet har ligget lenge og stabilt på rundt 20 prosent – har stimulert dets selvtillit, og Fremskrittspartiet veksler mellom å være regjeringens støtteparti og dens mest aggressive kritiker. Høsten 2004 sikret det som fortsatt omtales som Carl I Hagens parti, flertall for inneværende års statsbudsjett, men partiets fremste politikere har en sjelden evne til å slippe å stå til ansvar for den helhetlige økonomiske politikk de derved har påtatt seg.

Fremskrittspartiet oppleves som et parti som kjennetegnes av skiftende stemninger og standpunkter. Det oppleves som svakt for motsetningsfylte strømdrag i samfunnet, og derfor lite til å stole på som fast samarbeidspartner. Nettopp dette har det siste året skapt mye debatt i Norge. Mens Fremskrittspartiet, og spesielt dets formann – for selv om det ser ut til at den meget dyktige Siv Jensen neste år skal overta som leder etter Carl I. Hagen har ikke partiet ønsket en kjønnsnøytral tittel på dets fremste tillitsvalgte – ønsker en mer formelt bindende samarbeidsavtale for å etablere en motvekt til det som skjer på sentrum-venstresiden, avvises dette av de tre regjeringspartiene.

Høyre er fortsatt meget skeptisk til dette, og både Kristelig Folkeparti og Venstre har gjort det klart at de ikke kommer til å delta i en regjering som er bundet til en slik samarbeidsavtale. Men samtidig med at denne skepsis kommer tydelig til uttrykk er det også signaler om at de tre regjeringspartiene kan være villig til å gå lenger i å formalisere det grunnlag som Fremskrittspartiet utgjør for en fortsatt Bondevik-regjering. Senest kom dette til uttrykk på Venstres landsstyremøte i juni. Det er ingen selvfølge lenger at Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre stoler på at Fremskrittspartiet vil foretrekke en regjering utgått av disse partiene fremfor en Stoltenberg-regjering.

Innenfor Høyre er det dessuten en tendens til at sentrale tillitsvalgte på lokalplanet tar til orde for et mer formalisert samarbeid. Fremskrittspartiet er en viktig samarbeidspartner for Høyre i sentrale bykommuner, og i Oslo danner de to partiene til og med hovedstadens byregjering. Det er vanskelig for lokale Høyre-politikere som deltar i et slikt samarbeid å forstå at det er umulig å få til et lignende samarbeid på det nasjonale plan.

Ennå er det langt frem til det kan bli en realitet. De politiske og personlige motsetningene er for store. Men stadig flere politiske kommentatorer peker på at dette kan være modent for forandring når Carl I. Hagen neste år overlater lederrollen i partiet til Siv Jensen.

Debatten i Norge de siste månedene har fokusert på de forskjellige regjeringalternativene. Men både til høyre og venstre for den politiske midtstreken representerer spørsmålet om norsk medlemskap i EU en tikkende bombe. Derfor trakk nok flere sentrale partistrateger et lettelsens i sukk over det franske og hollandske nei til den foreslåtte grunnlovstraktat. Det medførte et øyeblikkelig stemningsskifte i norsk opinion, for første gang på flere år viste meningsmålingene et meget klart nei-flertall. Viktigere for norsk politikk er det likevel at EUs interne problemer skyver debatten om norsk medlemskap ut i tid. Arbeiderpartiet og Høyre, som representerer tyngdepunktet i hvert sitt regjeringalternativ, er tilhengere av norsk EU-medlemskap, mens de partier som utgjør resten av regjeringalternativene ikke vil delta i en regjering som søker om medlemskap.

Avvisningen av grunnlovstraktaten griper derfor direkte inn i norsk politikk ved at saken mer eller mindre ser ut til å være fjernet fra den norske politiske dagsorden de kommende fire år.

EU-spørsmålet er den eneste sak av utenrikspolitisk betydning som har sprengkraft i norsk politikk. Det er en viss uenighet om det norske engasjementet i Irak. Et engasjement som i løpet av det siste året er redusert fra i underkant av 150 offiserer og soldater til i overkant av ti instruktører. Det er også uenighet om norsk deltagelse i EUs utrykningsstyrke, men likevel har ikke dette preget den norske debatten. Til det er tilnærmingen for forsiktig, og når det gjelder den siste saken, har den klassiske storalliansjonen mellom

Høyre og Arbeiderpartiet igjen vist sin levedyktighet i et viktig utenrikspolitisk spørsmål.

På mange måter er det naturlig å karakterisere månedene mellom sommeren 2004 og våren 2005 som et klassisk mellomår i norsk politikk. Det betyr selvsagt ikke at det ikke er fattet viktige vedtak, forliket om pensjonsreformen er et eksempel på det, men svært mye av det som har skjedd preges av å foregå i skyggen av stortingsvalget i 2005. Nettopp fordi det i løpet av det siste året har utkrystallisert seg to klare regjeringsalternativer, må mye av den politiske debatten ses i lys av dette. I praksis betyr dette at motsetninger som passer inn i 2005-dimensjonen forsterkes og den tverrpolitiske enighet norsk politikk er så rik på, tones ned. Disse mekanismene bidrar til å forandre det politiske klima i Norge.

Samtidig er det viktig å være klar over den enighet som eksisterer i Norge om grunnleggende politiske verdier. Den innebærer at dersom stortingsvalget ikke medfører et regjeringsskifte, kan vi få en situasjon der det igjen blir viktig med samarbeid på tvers av nyetablerte blokkgrenser. Derfor kan vi oppleve at de utviklingstrekk det nå er naturlig å legge vekt på, kan forandre retning i løpet av høsten 2005.

Det er det uforutsigbare i et land som ellers kjennetegnes av stabilitet. Men så er da også det tverrpolitiske fellesrommet så stort at en slik uforutsigbarhet ikke vil være dramatisk hverken for den politikk norske borgere opplever – eller for hvordan norsk politikk oppleves dersom den følges fra andre land.

ANDERS WETTERGREN

SVERIGE 2004

Tidig valstart och uselt EU-val

År 2004 blev ett mera spännande mellanvalsår än de flesta kunnat tänka sig. Till detta bidrog det tätare samarbetet mellan de fyra borgerliga partierna, där moderaterna genom sin positionsförflyttning förbättrade förutsättningarna för den gemensamma strategin inför riksdagsvalet 2006. Avslöjandet av vänsterpartiets täta kontakter med kommuniststaterna lade ytterligare ved på den kommande valbrasan.

I gengäld blev det val som genomfördes under året – EU-parlamentsvalet – en avlagen tillställning med ett lågt valdeltagande. Det var endast tillkomsten av ett nytt svenskt parti i EU-parlamentet som gav valrörelsen och valet en viss dramatik. För socialdemokraterna, med en partiledare som var sjukfrånvarande under valrörelsen, blev valet ett stort bakslag.

Artikelförfattaren Anders Wettergren är andreredaktör på Göteborgs-Posten och fil dr i statskunskap.

Borgerlig samling

Mellanvalsår brukar normalt vara lika spännande som andra omgången i ishockeyns utdragna elitserie. Resan är lång till slutspelet och den eventuella spänningen efter den första omgången har försvunnit. I politiken har luften gått ur efter valrörelsen och uppladdningen inför det kommande valet har inte ens börjat.

Ingenting tydde på att 2004 skulle avvika från mönstret. Den socialdemokratiska regeringen hade tillsammans med stödpartierna vänsterpartiet och miljöpartiet en betryggande ledning i opinionsundersökningarna. Samarbetet mellan dem hade fungerat tämligen friktionsfritt under de första ett och ett halvt åren efter valet 2002. Inte heller oppositionen gav intryck av någon större entusiasm. Den hade därtill splittrats i euroomröstningen hösten 2003 genom centerpartiets uppslutning på nejsidan. Det var egentligen endast hos moderaterna man kunde ana försök till uppladdning. Under den nye partiledaren Fredrik Reinfeldt genomförde partiet flera förändringar i sin politik, bland annat på skatteområdet. De tidigare kraven på genomgripande skattesänkningar tonades ned. I stället betonades vikten av balans i statsfinanserna och av att inte tillgodoräkna sig så kallade dynamiska effekter. Därmed gjor-

de Reinfeldt moderaterna svårare att angripa för socialdemokraterna. Den gamla bilden av högerspöket bleknade.

Så förändrades scenen av några händelser. Under statsminister Göran Perssons frånvaro från politiken några sommarmånader på grund av en höftledsoperation förlorade socialdemokraterna terräng. Tomrummet utnyttjades av de fyra borgerliga partierna som förberett ett samarbete sedan en tid tillbaka. I augusti samlades de borgerliga partiledarna, moderaternas Fredrik Reinfeldt, folkpartiets Lars Leijonborg, centerns Maud Olofsson och kristdemokraternas Göran Hägglund hemma hos centerledaren i Högfors i Västerbotten. Det blev starten för den så kallade Högforsalliansen, ett samarbete med sikte på att vinna valet i september 2006 och på en gemensam regeringsbildning efter valet.

Ett antal arbetsgrupper tillsattes för att utforma en gemensam politik på centrala områden och de fyra partiledarna gav intryck av en målmedvetenhet och en större ambition än tidigare att arbeta enligt en gemensam plan inför valet. Det skapades till och med en så kallad antringsstyrka vars syfte är att förbereda maktskiftet och snabbt komma igång med arbetet efter återinträdet i kanslihuset. Tidigare valrörelser har också sett olika former av borgerligt samarbete. Då har emellertid inte alltid alla partierna deltagit. Oftast har samarbetet tagit sig uttryck i gemensamma manifest på begränsade områden några månader före valet.

Den här gången visade de fyra partierna att ambitionerna var större. Genom att på ett tidigt stadium inleda fyrpartisamverkan räknade partiledarna med att få ett större genomslag därför att de då visade viljan att ta över. Långsiktigheten underströk allvaret i ambitionerna. Tiden fram till nästa val får visa om viljan och orken räcker. Valet blir ett test på om de fyra planerat rätt. Mötet hos Maud Olofsson gav i varje fall liv åt den politiska debatten under en period som normalt präglas mera av sensommarstämning och kräftkalas.

Återupplivad kommunism

En andra händelse som förändrade den politiska scenen var partiledarskiftet i vänsterpartiet och avslöjandet av vänsterpartisternas kontakter med de forna kommunistiska öststaterna ända till deras sönderfall. I början av året valdes Lars Ohly till ny ledare för vänsterpartiet efter den ettåriga, provisoriska lösningen som följde efter Gudrun Schymans framtvingade avgång. Ohly har den lilla egenheten att han envisas med att kalla sig kommunist i ett parti som avskaffade kommunismen i sitt namn tio år innan Ohly valdes till partiledare. Det har ifrågasatts av många – även inom partiet – men knappast föranlett någon mera omfattande debatt.

I september blev emellertid kommunistbeteckningen en belastning. Då avslöjade tv-programmet *Uppdrag granskning* hur flera personer i vänsterpartiets ledning haft täta kontakter med Sovjet och övriga öststater. Mycket av

det som avslöjades i programmet var inga nyheter, men det fick stort genomslag i den politiska debatten och störde påtagligt samarbetet mellan regeringen och de båda stödpartierna. Debatten om kommunismen fick också näring av det nya partiprogrammet som betonade vikten av förstatligande och statlig styrning och Ohly-gruppens dominans i partiets ledning efter kongressen.

Lars Ohly har tidigare sagt att beteckningen kommunist ofta gett upphov till intressanta samtal. Diskussionerna under hösten om kommunismen och kritiken mot honom kan han knappast ha upplevt som särskilt intressanta.

Ohlys och vänsterpartiets problem blev inte mindre av Gudrun Schymans avhopp från partiet. I slutet av året meddelade hon att hon skulle lämna vänsterpartiet därför att inget av de politiska partierna – alltså även vänsterpartiet – hade en tillräckligt radikal feministisk profil. Trots att hon lämnade partiet tänkte hon sitta kvar i riksdagen.

Det hör inte till vanligheterna att en före detta partiledare lämnar sitt parti mindre än två år efter sin avgång. Även om glansen kring Schyman mattats blev ändå hennes besked en spark mot vänsterpartiet och efterträdaren Ohly. Än mer besvärande för honom var emellertid diskussionerna om att bilda ett feministiskt parti där Gudrun Schyman i så fall skulle vara en av kandidaterna till partiledarposten. Ett sådant parti skulle i valet nästa år kunna bli ett allvarligt hot mot främst vänsterpartiet.

Sprickor i underlaget

Samtidigt som debatten om vänsterpartiets förflutna gick på högvarv visade Göran Persson tecken på att vilja distansera sig från vänsterpartiet. Det tog sig framför allt uttryck i ett närmande till miljöpartiet. De gröna förespeglades plats i en kommande regering. Därmed kunde man se början till splittring i samarbetet mellan socialdemokraterna, miljöpartiet och vänsterpartiet.

Den borgerliga alliansen, vänsterpartiets problem och de begynnande motsättningarna i regeringsblocket höjde den politiska spänningen och gav de borgerliga partierna ett försprång i flertalet opinionsmätningar under årets sista månader. Men skillnaden mellan de båda blocken förblev hela tiden liten. Det rörde sig endast om någon eller några enstaka procentandelar.

Bottenrekord i EU-valet

Egentligen är det både rätt och fel att kalla 2004 ett mellanvalsår. Rätt därför att det inföll mellan två val till riksdagen och till de kommunala församlingarna. Fel därför att svenska folket faktiskt gick till val i juni tillsammans med medborgarna i 24 andra EU-länder för att välja ett nytt EU-parlament.

Men valet blev ganska avslaget, något som till fullo framgick av valdelta-gandet. Endast 38 procent av de röstberättigade iddes ta sig till en vallokal. Ett knappt år efter folkomröstningen om euron kunde man kanske ha väntat sig

ett något större engagemang än i de två tidigare valen då 42 respektive 39 procent deltog. I stället blev det ännu ett bottenrekord i svenskt valengagemang efter en valrörelse där huvudfrågan kom att bli övergångsreglerna för arbetsökande från andra medlemsländer. Endast fem av EU:s 25 medlemsländer hade ett lägre valdeltagande.

Valrörelsen blev också mera avslagen på grund av Göran Perssons frånvaro. Han har en stark ställning i partiet och, självfallet, i regeringskretsen. Därför blev hans frånvaro desto påtagligare.

Det viktigaste spår valet avsatte var ett nytt parti – Junilistan. En grupp av motståndare till euron samlades i det nya parti som bildades så sent som under våren. Partiet präglades av en mycket EU-kritisk hållning där motståndet mot förslaget till EU:s författningsförslag och kravet på en folkomröstning var huvudnummer. Partiledare blev ekonomen Nils Lundgren och på valsedeln stod personer som tidigare företrätt såväl socialdemokratien som de borgerliga partierna.

När rösterna räknats samman kunde man konstatera att valet blev en stor framgång för det nybildade partiet. Junilistan fick 14,5 procent av rösterna och blev därmed tredje största parti. Än en gång visade det sig att det gick att bryta det traditionella svenska partimönstret. Och än en gång låg ett utbrett missnöje till grund för ett nytt partis framgång.

För socialdemokraterna gick det betydligt sämre. Visserligen förblev partiet störst men lyckades inte samla mer än 24,6 procent av väljarna – bara sex procent mer än moderaterna.

Den EU-fientliga stämningen i väljarkåren underströks ytterligare av att vänsterpartiet fick 12,8 procent och därmed blev fjärde största parti. De tre EU-fientliga och EU-kritiska partierna – Junilistan, miljöpartiet och vänsterpartiet – hade omkring en tredjedel av väljarkåren bakom sig. Detta i kombination med det låga valdeltagandet visar att Sverige ännu inte befriat sig från motsättningarna i EU-omröstningen tio år tidigare.

Partiledarbyten och statsrådsrockader

Inte bara vänsterpartiet bytte ledare under året. I kristdemokraterna hade Alf Svensson meddelat sin avgång kort före årsskiftet. En kort tids spekulationer och diskussioner i efterträdarfrågan resulterade i att partiet bestämde sig för Göran Hägglund. Han hade stått Alf Svensson nära i det politiska arbetet under många år. Med honom räknade kristdemokraterna på en fortsättning av partiets politik. Opinionsmässigt gick det emellertid inte lika bra. Kristdemokraterna tappade väljare i opinionsmätningarna under året. I EU-valet blev det minsta parti.

Regeringen ombildades under året. Socialminister Lars Engqvists avgång förutskickades redan under första halvåret. På våren utsågs han till vice statsminister – en post han fick tillfälle att rycka in på under Göran Perssons sjuk-

frånvaro. Redan i maj förklarade emellertid Göran Persson att en regeringsombildning stod på dagordningen. Han skulle toppa laget, som det heter på idrottspråk, inför valet 2006.

Ombildningen lät vänta på sig. Ett första steg på förändringens väg togs i anslutning till Göran Perssons återinträde i politiken med det traditionella sommartalet i sörmländska Björkvik. Då meddelade statsministern att Ylva Johansson skulle göra come back i regeringen som Engqvists efterträdare. Hon hade tidigare varit skolminister men fått lämna sin post sedan hon och dåvarande finansministern Erik Åsbrink ”funnit varandra”.

I oktober kunde så Göran Persson tillkännage den större förändringen i regeringen. Bosse Ringholm lämnade finansdepartementet för att bli vice statsminister med ansvar även för idrottsfrågor och EU. Han ersattes av Pär Nuder, som flyttade från statsrådsberedningen. Vid sin sida i finansdepartementet fick Nuder Sven-Erik Österberg. Utnämningen av den senare var ovanlig i den meningen att Österberg hämtades från riksdagen. Göran Perssons statsråd har i allmänhet kommit från kretsar utanför riksdagen och ofta haft en svag förankring i partiorganisationen.

De två andra nya statsråden följde Perssons traditionella rekryteringsväg. Ibrahim Baylan med rötter i Turkiet och boende i Umeå utsågs till statsråd med ansvar för gymnasiet och grundskolan. Därmed fick regeringen för första gången ett statsråd med invandrarbakgrund. Jens Orback, lokalpolitiker i Stockholm, fick ansvar för integration, jämställdhet och storstadsfrågor.

Förutom Lars Engqvist, som blev landshövding i Jönköping, lämnade Gunnar Lund och Lars-Erik Lövdén regeringskretsen. Den förre för att bli ambassadör i Washington och den senare för att bli landshövding i Halland.

Därutöver gjorde statsministern ett antal omgrupperingar. Några statsråd bytte skjortor med varandra. Förutom Ringholm-Nuderrockaden blev utbildningsminister Thomas Östros näringsminister och näringsminister Leif Pagrotsky blev utbildningsminister. Pagrotsky fick även ansvar för kulturfrågorna; kulturdepartementet avvecklades sedan Marita Ulvskog lämnat det för att bli partisekreterare och Pär Nuder hade under en tid vikarierat där som kulturminister i väntan på departementets nedläggning.

Mona Sahlin fick ny och lång titel – samhällsbyggnadsminister – och ansvar för det nybildade miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet.

Uppsplitande försvarsbeslut

En av de stora och svåra politiska frågorna under året blev försvarsbeslutet. Med stöd av de båda samarbetspartierna fortsatte regeringen nedskärningarna av försvarsanslagen. Det handlade också om en fortsatt omläggning av säkerhets- och försvarspolitik. Det traditionella invasionsförsvaret ersätts av ett insatsförsvaret. För säkerhetspolitiken innebär detta att framtida hot bäst bemöts

i samarbete med andra – dock utan att Sverige ansluter sig till Nato.

När det gäller säkerhetspolitiken hade regeringen inget stöd av miljöpartiet och vänsterpartiet. Det stödet fanns emellertid i den andra delen av riksdagsbeslutet – anslagen till försvaret. Där hade regeringen gjort upp med de båda partier som underkände grunderna för säkerhetspolitiken.

Hårdast blev emellertid striden under hösten om försvarets grundorganisation. Ett stort antal förbandsnedläggningar skulle avgöras separat av riksdagen. Regeringen hade försäkrat sig om miljöpartiets stöd. Däremot protesterade vänsterpartiet som inte fått chansen att vara med och rädda K 4 i Arvidsjaur. Med vänsterpartiets passiva stöd, det vill säga nedlagda röster, räknade regeringen med att få igenom propositionen. Men några vänsterpartister revolterade och hotade med att rösta emot regeringsförslaget och därmed skulle det fällas. Kampen slutade – efter en ny utskottsbehandling – med att K 4 visserligen lades ned men Arvidsjaur skulle kompenseras med militära övningar och stödjobb som var av samma omfattning som de som försvann.

Försvarsbeslutet innebär att Sverige som enda nordiska land skär ned försvarsanslagen. Striden kring beslutet visar också bristen på strategisk klarhet och avsaknaden av debatt om konsekvenserna av försvarets omläggning. Ett försvar som bygger på samarbete med andra länder borde ge upphov till en diskussion om formerna för detta samarbete.

Försvarsbeslutet var knappast någon framgång för regeringen. Den fick visserligen igenom sitt förslag med en mycket liten eftergift för vänsterpartiet. Men osäkerheten och motsättningarna i denna den kanske viktigaste politiska frågan under året tärde på regeringens prestige och anseende.

Sjuka och arbetslösa i god ekonomi

Till regeringens bekymmer ska läggas de sakpolitiska problem den hade att kämpa med. Visserligen gick svensk ekonomi bra. Den allmänt goda konjunkturen fick också Sverige del av. För Sverige gick det till och med bättre än genomsnittligt i Europaområdet. Tillväxten under året beräknas ha blivit så god som 3,6 procent. Det gav inte minst ökade skatteintäkter till staten, kommunerna och landstingen.

I ett avseende kunde också finansministern känna sig nöjd. Statsutgifterna höll sig under det så kallade utgiftstaket, trots farhågor under sensommaren och hösten att det skulle överskridas. Men något plus blev det ändå inte i statens finanser. Trots god tillväxt i samhällsekonomin blev det ett minus på runt 50 miljarder i statsbudgeten.

De stora problemen var emellertid att sjukfrånvaron och förtidspensioneringarna fortsatte att belasta ekonomin. Antalet sjukpenningdagar minskade visserligen med 13 procent. Långtidssjukskrivningarna minskade också. Men en stor del av de långtidssjukskrivna överfördes till sjuk- och aktivitetsersätt-

ning (tidigare förtidspension). Denna grupp ökade med dubbelt så mycket som långtidssjukskrivningarna minskade. Effekten var alltså att ett problem ersattes av ett annat.

Vidare ökade arbetslösheten under året. Visserligen kunde man notera en liten minskning av den öppna arbetslösheten i jämförelse med föregående år. Men antalet personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder ökade mera, vilket medförde en höjning av det sammanlagda arbetslöshetstalet.

Under årets sista dagar fick regeringen och Göran Persson en obehaglig debatt på halsen. Katastrofen i Sydostasien, som förödde stränderna och skördade mer än 300 000 människors liv i Thailand, Sri Lanka, Indonesien och Indien, föranledde en debatt om misstag och brister i den svenska krishanteringen.

Ett år som började ganska ljust för regeringen, om man nu kan bortse från problemen på arbetsmarknaden och i sjuktalet, blev allt mer politiskt besvärande. Och det som inledningsvis kunde karakteriseras som en ganska avslagen stämning på den politiska arenan kom sammanfattningsvis efterhand att mera få karaktären av en allt intensivare uppladdning inför valet i september 2006.

HARALD GUSTAFSSON

DET NYA NORDEN – FÖRE ELLER EFTER NAPOLEON?

”Det nya Norden efter Napoleon” var ett huvudtema vid Nordiska historikermötet i Stockholm 2004. Bidrag på detta tema från hela Norden diskuterades och finns samlade i rapportvolymen med samma titel, redigerad av Max Engman och Åke Sandström. Inledningsföreläsningen, som följer nedan, hölls av professor Harald Gustafsson, Lund. Han diskuterar om Napoleonkrigen verkligen var så viktiga för Norden och i så fall på vilket sätt.

Tasmanien är ju aktuellt i Danmark i dessa tider. Jag ska dock inte börja med en ung, vacker tasmanska som blir dansk kronprinsessa, utan med en äldre dansk man som sitter på Tasmanien och skriver sina memoarer på 1830-talet. Det är Jørgen Jürgensen (eller Jørgensen, båda namnformerna förekommer), som 1809 för några veckor grep makten på Island som ”protektor” för att en engelsk köpman skulle få köpa tran. Jag ska bara uppmärksamma en detalj i denna operettrevolution: de låga taken i de små husen i den lilla staden Reykjavík. När protektor Jürgensen en gång höll bal, hände det sig, som hans egenhändiga teckning visar, att peruken på en av stadens damer fastnade i ljuskronan, och skönheten visade sig vara skallig.

Är det detta ”Norden efter Napoleon” handlar om? Har de gamla perukerna åkt av, har det gamla samhället misslyckats med att dölja sina allt större skevheter, är det en ny tid som stiger fram? I själva konceptet ”Det nya Norden efter Napoleon” ligger väl ett sådant antagande – att det är meningsfullt att tala om Napoleonkrigen som en cesur, en vändpunkt i nordisk historia. Är det riktigt? Det ska jag här fundera över utifrån ett lite längre tidsperspektiv, ett perspektiv på Norden både före och efter Napoleon. Åkte peruken av eller inte, och om den gjorde det: när och hur?

Åker peruker någonsin av vid bestämda tillfällen i historien, kan man förstås fråga sig. Personligen lutar jag mer åt en historiesyn som uppfattar utveckling som en sammansatt process, historiska skeenden som ständiga blandningar av gammalt och nytt och gammalt använt på nytt sätt, snarare än att lägga vikt vid revolutionära förändringar. Samtidigt tror jag att det finns kortare perioder som mer än andra präglas av att obalanser i samhället kommer i dagen, tidpunkter då de långsamma rörelserna i samhällets geologiska bottenplattor slår igenom i form av skakningar i hela strukturen, tider då nya rela-

tioner, konflikter och sätt att tänka etableras som bildar ramar för en längre tid framöver.

Eftersom detta är en inledning till en diskussion om Norden efter Napoleonkrigen borde jag väl säga att naturligtvis var Napoleonkrigen en sådan geologisk ombrytningsperiod i Nordens historia. Men riktigt så enkelt vill jag inte göra det. Jag skulle i stället vilja föra fram tesen att viktiga sådana perioder var 1700-talets mitt och 1800-talets mitt. Vad som då blir kvar åt Napoleon och Alexander, Jørgen Jürgensen, Karl Johan, Christian Frederik och de andra, det återkommer jag till senare.

Den tidigmoderna statens kris

Decennierna närmast efter 1700-talets mitt var en omvälvande tid, i Norden som i hela Europa. Plattor glider isär, för att förbli i den geologiska liknelsen. Ekonomiskt startar den agrara revolutionen, jordbruket har goda konjunkturen men stöter på institutionella hinder för sin expansion. I Danmark sätts gods-systemet i fråga, i Sverige är det bygemenskapen som ses som det största hindret. Ekonomiskt är det också en förträfflig tid för det handlande borgerskapet, inte minst genom nordiska neutraliteter under Frankrikes och Englands kolonialkrig. Det är ”den florissante handels periode”, som man säger i Danmark, ett uttryck som kan föras över till det norska handelspatriciatets framgångar, till skeppsbroadeln i Stockholm men också till borgerskapet i många små driftiga finländska kuststäder.

De här ekonomiska förändringarna för med sig sociala spänningar. Det blir spänningar mellan alltmer självmedvetna bönder och den gamla överheten, mellan entreprenörer och privilegierat borgerskap, mellan mer eller mindre reforminriktade godsägare, mellan ”ofrälse stånds personer”, med den svenska termen, och gammal aristokrati.

I dessa välkända spänningar har säkert kulturella förändringar spelat en stor roll, om än de inte är lika uppmärksammade i forskningen. Det som med en bred etikett kallas ”upplysningskulturen” brukar förvisso ses som en ”borgerlig” ideologi, där ”borgerlig” då står för den nya medelklassen och inte det gamla privilegierade borgerskapet. Det har debatterats om vi alls har haft en upplysning i Norden, hur den i så fall har varit beskaffad och hur långt ner den trängt – eller om den rentav kom underifrån. Att ett eller annat är i rörelse här är dock uppenbart. De korta perioderna av den historiskt sett mycket ovanliga företeelsen pressfrihet – i Danmark-Norge under Struensee, i Sverige under sista åren av frihetstiden – visade i varje fall att det vällde fram en uppsjö av nya tankar om allt mellan himmel och jord, inte minst om hur samhället kunde vara organiserat. På tal om himmel är en mycket viktig kulturell förändring den framflyttande individualiseringen i religionen, som mer eller mindre pietistiska strömningar var uttryck för. Detta kan ses som ett tidigt steg mot en

sekularisering, dock fortfarande i en religiös ram.

Men det fanns en kristallisationspunkt som gjorde kombinationen av dessa olika utvecklingar så eldfångad just då. Det gäller inte bara Norden utan hela Europa. Det är vad vi skulle kunna kalla den tidigmoderna statens kris. Staterna under den tidigmoderna perioden – 15-, 16- och 1700-tal – hade som viktigaste materiella funktion att föra över resurser från samhället i stort till militära ändamål. Framväxten av ett system av suveräna stater i ständig konkurrens, fullbordat vid 1600-talets mitt, ledde till en dyr kapprustning som vid mitten av 1700-talet hotade att knäcka halsen även på de största makterna.

Så kom sjuårskriget. Detta var ett led i den stora uppgörelsen mellan Frankrike och Storbritannien om kolonialhandeln, men blev också något av det slutliga sammanbrottet för de europeiska staternas försök att hantera sina finanser inom det gamla systemet. Freden 1763 lämnade alla inblandade länder i djupa finanskriser. För att klara finanserna måste gamla privilegier bort, beskattningsunderlaget måste breddas. Vi vet vad de brittiska kolonisterna i Nordamerika tyckte om försöken från London att beskatta dem hårdare – den konflikten ledde rakt till den amerikanska revolutionen. I Frankrike avskaffades de gamla parlamenten, privilegiesamhällets främsta institutioner, en reform som väckte våldsamma protester och typiskt nog återkallades vid Ludvig XVI:s trontillträde 1774. För samtidigt med statsmakternas påtvingade reformförsök kom förstås det som kallats den aristokratiska reaktionen. Det har ifrågasatts om det är rätt term, eftersom också nya eliter tog skydd i hägnet av gamla privilegier och försvarade dem, men om man håller det i minnet tycker jag ändå namnet är adekvat. Att Frankrike vann i nästa rond mot engelsmännen, nämligen det amerikanska självständighetskriget, gjorde ju inte saken bättre – den franska finanskrisen efter det och de olika försöken att lösa den ledde käpprakt till franska revolutionen.

Detta gällde i högsta grad också Sverige med dess misslyckade krigsdeltagande. Men det gällde även det icke-krigförande Danmark-Norge, som tvingats till stora rustningar för att möta en väntad men utebliven rysk attack. Från 1760-talet är det ett evigt experimenterande för att räta upp finanserna. Stöd till manufaktur och andra privilegierade företag dras in i stor skala i båda staterna. I Sverige inträffar en rad dramatiska maktskiften från yngre mössornas maktövertagande 1765 till Gustav III:s kupp och adelsvänliga kungliga envælde 1772. Under tiden har hela det gamla samhället med ståndsprivilegier och statsstyrning satts i fråga i en hetsig politisk debatt. Så byter Gustav häst i farten 1789, gör sig än mer enväldig men ger sociala och ekonomiska fördelar åt de ofrälse. I Danmark sker de största omkastningarna med Struensees maktövertagande och fall, Guldberg-regimen, och slutligen palatsrevolutionen 1784 som för makten till reformivriga unga män kring kronprins Frederik. I både Danmark och Sverige får de agrara spänningarna sin lösning i omfattan-

de reformarbeten som öppnar vägen för ett kommersiellt, individualiserat lantbruk: skiftena respektive ”de store landboreformer”.

Allt i allt förefaller det mig som om man kunde driva tesen att perioden närmast efter 1700-talets mitt innebar att spänningar utlöstes, att nya skapades, att fronter ställdes upp som kom att präglade samhället för lång tid framåt. Det var en formativ period.

Nationerna blir till

Nu är frågan när man hittar en ny sådan formativ period om man går framåt i historien. Jag föreslår perioden från 1840-talets början till 1860-talets mitt. Då gör jag alltså ett elegant hopp över vissa smärre händelser som franska revolutionen, Napoleonkrigen och Wienkongressen. Förvisso orsakade de stora förändringar rent politiskt. De storpolitiska förutsättningarna förändrades och en ny maktbalans skapades, som också inrikespolitiskt skulle garantera moderata, revolutionsavvärjande regimer. Men detta började rämna på 1840-talet. Det är knappast för djärvt att påstå att revolutionerna 1848 hade en formativ inverkan på kommande politik som var minst lika stor som franska revolutionens. Och med Krimkriget på 1850-talet utmanades för första gången Rysslands roll som kontinentens ledande stormakt och den gamla ordningens garant.

I Norden hade mycket blivit vid det gamla; de frontlinjer som aktualiserades 70-80 år tidigare fanns i viss grad kvar. Ständerförsamlingar, mer eller mindre enväldiga furstar, eller ämbetsmannastyren med viss demokratisk fernissa karaktäriserade politiken. Samtidigt fortsatte den agrara omdaning och samhällets kommersialisering. Nya grupper pockade på större politiskt inflytande och trots enväldets formella bestånd brast fördämningarna i Danmark under 1840-talet. En livlig politisk agitation banade vägen för de dramatiska förändringarna 1848-49 med enväldets fall och den nya grundlagen. Detta kastade i sin tur om Islands ställning och skapade något av en 25-årig politisk kris för styrelsen av denna gamla norska provins.

I övriga Norden var de rent politiska omkastningarna inte lika skakande. I Sverige var fler grupper knutna till privilegiesystemet genom ståndsriksdagen och den politiska knuten var på sitt sätt svårare och segare att lösa. 1866 kom dock även här lösningen med den nya tvåkammarriksdagen. Också i Norge fördes häftiga debatter just på 1840-talet kring folksuveräniteten i förhållande till den dock jämförelsevis liberala Eidsvollsförfattningen, och en bondeopposition mot ämbetsmannastaten var märkbar. En radikalare utmaning kom med thranitrörelsen omkring 1850, som måste slås ner med våld. För Finlands del kom de avgörande politiska förändringarna först på 1860-talet när storfurstendömet, som del av den ryska konglomeratstaten, fick en viss uppdatering av sina politiska institutioner.

Allt detta är välbekant, liksom liberaliserande reformer inom näringspolitiken

eller den första början till verklig industrialisering – generationer svenska skolbarn har lärt sig och glömt bort att den första ångsågen togs i bruk 1849 (vilket förresten inte lär vara sant, det ska visst vara några år tidigare). Också utlandets bild av Norden börjar vid samma tidpunkt förändras från en efterbliven periferi till en utvecklingsbar periferi. Att utnämna 1800-talets mitt till en politiskt, socialt och ekonomiskt omvälvande period torde alltså inte vara kontroversiellt.

Men de kulturella förskjutningarna är minst lika spännande. Den religiösa sekulariseringen och individualiseringen fortsatte och nya, mer sekulariserade myter behövdes för att skriva in individen i en helhet. Nationalismen fyllde ett sådant behov. Något viktigt hade utan tvekan hänt under den mellanperiod jag hoppat över. Nya föreställningar om en ödesbestämd folkgemenskap hade utmejslats, inte utan kopplingar till äldre tiders föreställningar om folk, riken och lojaliteter, men ändå i en kvalitativt ny skepnad. I Norden bryter dessa igenom från 1840-talet och framåt.

Skandinavismen är en del av detta. Om folkets ödesgemenskap i forntid och framtid skulle avgöras på kulturella och språkliga grunder, kunde onekligen de tre skandinaviska folken tillsammans uppfattas som en sådan gemenskap. Vi vet att detta inte blev framtiden, men kanske är det så att följderna av denna alternativa nationalism ändå blev djupgående genom att moderera aggressiviteten i de mer avgränsade statsnationalismer som blev vinnare på sikt.

Kanske perioden kring 1800-talets mitt hade sin allra största formativa verkan genom att knäsetta vilka enheter dessa nationalismer skulle röra sig om. Inbördeskriget i den gamla dansk-holsteinska staten 1848-51 markerade skeppsrottet för alternativ som helstatspatriotism och slesvig-holsteinism – hädanefter var det bara tyskt eller danskt som gällde. Den slutliga formeringen av det danska tillhandahöll Bismarck vänligt men bestämt 1864 – ”fireogtres” i dansk hitoria. Som en dansk TV-kommentator sa vid fotbolls-EM nyligen: ”Tänk att en så liten nation har gått så långt!” Där gav han omedvetet eko åt den danska självbild – ”Det lille Danmark” – som byggdes upp efter förlusten av Slesvig. Lika viktiga var händelserna vid denna tid för formeringen av en isländsk nationell självbild, som i längden inte kunde existera inom det nya, mer enhetliga Danmark utan att skapa stora slitningar. Inom den svensk-norska unionen var det måhända också först vid den tiden, kanske särskilt efter Karl Johans död 1844, som det var klarlagt att det var en union av två nationella statsenheter och inte en ny konglomeratstat.

Perioden kring 1800-talets mitt lämnade alltså också ett formativt arv till framtiden, med moderatliberala borgerliga regimer som så småningom skulle få ta sig an nya ekonomiska, sociala och politiska problem genom industrialiseringen och arbetarklassens formering, och med ett nationalistiskt tänkande inom de politiska enheterna som, tillsammans med nya utrikespolitiska kast, så småningom skulle bidra till uppkomsten av fem fullfjädrade nationalstater.

Varför de nya gränserna blev så viktiga

Bör vi alltså snarare tala om ett ”det nya Norden efter sjuårskriget” och ett ”det nya Norden efter ’fireogtres’” i stället för ett ”det nya Norden efter Napoleonkrigen”? Vad var det som hände just i och med Napoleonkrigen och vilken betydelse fick det? Som Engman och Sandström påpekar i sin inledning till rapportvolymen var Norden det enda område i Europa där de nya gränserna fick vara kvar efter Wienkongressen – och ”de verkligt revolutionära förändringarna ägde rum efter brytningsperioden och inom de statliga ramar den gett upphov till.” Den tolkningen vill jag helt ansluta mig till.

I förstone kan detta kanske verka mindre viktigt. Politiska gränser kommer och går i historien. Områden och människor har suttit ihop på så många olika sätt. Föreställningen om geografiska gränser för makt, lagar och samarbete är förvisso mycket gammal, men koncentrationen av allt detta till just det vi kallar en statsgräns är en långsam process. Tidigmodern tid var konglomeratstatens tid – en relativt klart avgränsad stat, där dock de ingående delarna hade sinsemellan växlande relation till centralmakten och växlande förhållanden på många områden – juridiskt, administrativt, politiskt och så vidare. Lojaliteter och identiteter behövde inte vara bundna till den större statliga enheten utan kunde mer eller mindre starkt riktas mot ingående delar i den.

I en sådan värld kunde det vara av begränsat intresse för den stora majoriteten människor om de hörde till den ena eller andra statsbildningen. Områden i Europa skiftade hela tiden tillhörighet genom fredsslut, arv eller byten. Det innebar sällan att de nya härskarna ändrade på den lokala elitens ställning, på lagar och privilegier, på administration eller kyrkliga förhållanden. Någon gång kunde det hända att det fanns en större integrationsiver, men detta var alltid farligt och kunde förorsaka bakslag.

Samtidigt var denna värld av många gränser av olika slag och av skiftande tillhörighetsförhållanden ändå förhållandevis stabil, i varje fall i Norden. Sedan Kalmarunionen slutligen kapsejsat – som jag vill mena sker först med Grevefejden på 1530-talet – och till Wienkongressens bekräftande av de nya gränserna 280 år senare bestod Norden av två konglomeratstater, som visserligen ibland flög i strupen på varann men som ändå gav en grundläggande statlig stabilitet åt området.

Denna värld av många och föränderliga gränser, men med en statlig stabilitet, var borta efter Napoleonkrigen. Situationen var mer osäker efter 1814 än vi tenderar att tro, vilket framgår av de nationella rapporterna till detta tema. I det danska väldet rådde en spänning mellan helstat och nationalstat. En dansk nationalstat var inte något särskilt lockande alternativ för de styrande i Köpenhamn, som helst ville baxa med sig allt som återstod av den gamla konglomeratstaten så långt det gick. Samtidigt måste de bygga sin legitimitet på ett föränderligt danskt samhälle, med en allt mer nationellt sinnad borgerlig-

het och en dito ny bondemedelklass. Frågan om Slesvigs politiska ställning hade varit brännande för den politiska eliten redan under 1700-talet, men den hade då aldrig kunnat orsaka de bestående inverknings på breda gruppers självförståelse – och hela statens uppbyggnad – som blev fallet nu.

Det gamla norska skattlandet Islands ställning var också förändrad i och med att det, tillsammans med Färöarna, blev kvar under danskt styre när Norge avträdde till den svenske kungen i Kiel 1814. Hur hade en isländsk nationalism gestaltat sig om ön fortfarande hade varit en norsk provins, om isländska intellektuella skulle ha förhållit sig till norsk nationalism – och till dansk, om Norge varit kvar under Oldenburgarna, eller till svensk, om Island följt med 1814? Nu var ingetdera fallet, utan de fick förhålla sig till en dansk nationalstat där Island var en större del än tidigare, och resultatet blev de politiska striderna inför och på den isländska nationalförsamlingen 1851, dess plötsliga upplösning och en 25-årig period av osäkerhet om Islands ställning.

Finlands ställning hade också komplicerats. Om den ekonomiska utvecklingen gynnades eller missgynnades av positionen som en del av den del av det ryska imperiet som fungerade som en europeisk konglomeratstat, det finns det olika åsikter om i forskningen. Men att den nationella frågan hade blivit betydligt mer komplicerad i ett stort, tvåspråkigt Sverige råder det inget tvivel om. Därmed har jag också sagt att det i den meningen var ”tur” för ”Restsverige” att bli av med de östra länen och träda fram som ett språkligt ovanligt homogent land. Men också i Sverige var osäkerheten betydlig efter 1809. Var situationen i öster definitiv? Vilken roll hade egentligen den nya unionen med Norge? Samma frågor ställdes givetvis i Norge, där t.ex. diskussionerna kring språket vittnar om denna osäkerhet i en ny värld – var nu skriftspråket norskt eller danskt, behövdes det ett nytt norskt skriftspråk? Och återigen hände något nytt just vid 1800-talets mitt – det är nästan symboliskt att Ivar Aasen publicerade sin ”Det norske folkesprogs gramatik”, utgångspunkten för nynorsk, just det europeiska revolutionsåret 1848.

Jag har själv tidigare skrivit (i ”Nordens historia”, 1997) att det efter 1815 i Norden framträdde grunden till de fem stater som finns idag, men jag kan nu se att jag överdrev det stabila. Kanske var det återigen först vid 1800-talets mitt som denna uppdelning verkligen hade slagit igenom. Finland hade funnit sin plats som något annat än avträdde svenska län och fungerade delvis som en egen statlig enhet inom Ryssland. Danmark hade tvingats bli en amputerad nationalstat. Island hade tvingats välja, och valde vägen mot autonomi. Den svensk-norska unionen hade inte blivit ett Stor-Sverige, utan båda länderna fungerade i det inre som oberoende stater.

Och då blir det allt viktigare med dessa politiska enheter. Tvärtemot en allmän föreställning vill jag hävda att 1800-talsstaten inte alls ”drar sig tillbaka”. Visserligen avskaffas en del näringspolitiska och privilegiepolitiska reglering-

ar, men statsmakterna tar också stort ansvar för den nya ekonomiska utvecklingen. Redan med skiftena och landboreformerna i Sverige och Danmark märks detta, det fortsätter t.ex. i det svenska järnvägsbyggandet eller den norska "ämbetsmannastatens" moderniseringsprogram. Allt större grupper i samhället vill ha något att säga i staten – och vill ha något av staten. Den kulturella föreställningen om nationens ödesgemenskap, knuten till plikten att utöva eller uppnå nationellt självbestämmande, accentuerar detta. Man kan återknyta till det jag kallade "den tidigmoderna statens kris" vid 1700-talets mitt – den löstes inte genom "mindre stat" utan genom att så många gamla institutionella skrankor bröts ner att en ny, effektivare enhetsstat uppstod, med nationalismen som sin samlande ideologi. Den kunde i sin tur användas för mycket annat än bara militär uppbyggnad.

Precis därför blev det så viktigt vilka grundritningar till nya statliga enheter som Napoleonkrigen hade lämnat efter sig. Arvet av motsättningar och nya utvecklingar från 1700-talets mitt, påspätt genom franska revolutionens allmänna radikaliserings, utspelade sig just i dessa nya enheter, enheter skapade av Napoleon, Alexander, Christian Frederik, Karl Johan och många andra – kanske till och med av Jørgen Jürgensen, som i varje fall visade att man kunde tänka annorlunda om Islands ställning. Men det var först vid 1800-talets mitt som den fulla vidden av allt detta stod klart.

Historikerna och de stora samhällsförändringarna

Med detta har jag försökt sätta in "Norden efter Napoleon" i ett större perspektiv. Åkte perukerna av eller inte? Som vanligt i historien skedde det nya gradvis, delvis, och det som blev kvar fick nya innebörder. Stora historiska krafter var i rörelse, de mest omtumlande perioderna i de nordiska samhällena förefaller ha varit perioderna ca 1760-1790 och ca 1840-1870, när många motsättningar utlöste sig. Men de ramar som storpolitiken skapade kom därmed också att få en ny innebörd – senare.

Till slut kan jag inte låta bli att göra en kort historiografisk reflexion. Det ovan framförda kan för fackhistorikern låta gammaldags. Jag har talat om "historiska krafter", geologiska rörelser i samhället, stora samhällsgrupper, stora ekonomiska, sociala och kulturella trender. Det låter ju som om vi var tillbaka på 1970-talet, som om jag fallit ner i den strukturhistoria vi historiker enligt vår gängse självbild nu har lämnat. Borde jag inte i stället, för att vara modern, ha använt mig av ett mikroperspektiv, borde jag inte ha ställt fokus på vad "Norden efter Napoleon" betydde för enskilda människor – män och kvinnor –, anlagt ett aktörsperspektiv, visat att utvecklingen berodde på mänskliga val och inte opersonliga krafter, sett på uppfattningar om verkligheten och inte någon objektiv "verklighet"? Kanske borde jag, för att vara riktigt postmodern, ha visat att "Norden efter Napoleon" bestod av en oändlig mängd fragment och berättelser, alla lika goda?

NT-INTERVJUN

NORDISK BANKMAN ÖPPEN FÖR VÄRLDENS VINDAR

När *Jón Sigurðsson* i april lämnade posten som VD för Nordiska investeringsbanken i Helsingfors, kan man utan överdrift påstå att en epok är till ända. Jón har följt med NIB:s utveckling ända från planeringsstadiet i mitten på 1970-talet, suttit i styrelsen 1976-87 (ordförande 1984-86) och lett banken i elva år från 1994 till 2005. Men i likhet med många andra islänningar har han fler strängar på sin båge. Förutom nordisk bankir har han varit institutsdirektör, altingsman, minister och centralbankschef samt aktiv samhällsdebattör.

Namnet förpliktar...

Det samhälleliga engagemanget har han hemifrån. Jón Sigurðsson föddes i en politiskt medveten familj i Isafjörður, en trakt som fostrat många påverkare. Hans farfar var politiskt aktiv redaktör och en farbror satt i altinget och Islands regering från 1930-talet till 1950-talet. På mödernet är Jón av samma släkt i Västfjordarna som den kända isländska självständighetskämpen Jón Sigurðsson (1811-79) och hans farmorsfar Jón Sigurðsson, vars namn han bär, var altingsman samma tider som sin kända namne.

Efter studentexamen från gymnasiet i Akureyri tog Jón examen i ekonomi vid Stockholms universitet (1964) och vid London School of Economics (1967). Statens ekonomiska institut i Reykjavík – som motsvarar det svenska konjunkturinstitutet – ledde han i två repriser 1974-80 och 1983-86. Där emellan var han Nordens representant vid Internationella valutafonden i Washington.

Efter att i årtal ha varit analytiker och rådgivare åt politikerna ställde Jón upp i altingsvalet och blev invald 1987. Under sin period som altingsman (fram till 1993) var han också regeringsmedlem: handelsminister med ansvar för finansmarknad och bankväsende, industri- och energiminister samt justitieminister. Nordisk samarbetsminister var han 1988-89 och kollega i den kretsen med bl.a. nuvarande landshövdingen i Stockholms län Mats Hellström och danske finansministern Thor Pedersen.

Efter att ha lämnat den aktiva politiska karriären var Jón chefdirektör för Islands centralbank innan han flyttade till Helsingfors för att leda NIB.

Nordisk framgångshistoria

NIB grundades 1976 av de fem nordiska regeringarna bland annat för att främja hållbar ekonomisk utveckling genom långfristig finansiering av gränsöverskridande investeringar, miljöskydd och internationalisering av näringslivet. NIB är utan tvekan en nordisk framgångshistoria. Verksamhetsåret 2004 visade ett överskott på 172 miljoner euro (151 miljoner euro 2003) och var följaktligen det bästa i bankens historia. Avkastningen på eget kapital för 2004 uppgick till 10,1 procent.

Ägarna – de nordiska regeringarna – kan vänta sig en utdelning på 55 miljoner euro i dividender. Sedan starten 1976 har NIB betalat totalt 450 miljoner euro i dividender.

När det begav sig var inte alla övertygade om att grundandet av NIB var ett bra initiativ. Till exempel sedermera norske statsministern Kåre Willoch hörde till kritikerna. Han ansåg att det fanns tillräckligt med banker i Norden och att NIB inte hade någon funktion att fylla.

– Den synergieffekt som staterna eftersträvat har uppnåtts. NIB:s goda resultat, effektiva riskstyrning och starka ägarkrets ger banken fördelaktiga villkor på den internationella kapitalmarknaden. Vi är inte ett hot mot nationella banker utan ett komplement eftersom vi tar oss an mer långsiktiga investeringar. Men den kritik som riktades mot NIB i etableringsfasen var nyttig och har bidragit till att NIB utvecklats till en bättre bank, säger Jón som lämnar banken nöjd över att ha genomfört öppningen mot Baltikum.

Från och med 1 januari detta år är Estland, Lettland och Litauen medlemmar i NIB på samma villkor som de nordiska länderna. Jón påpekar att utvidgningen av NIB:s ägarkrets är en viktig händelse i utvecklingen av relationerna mellan Norden och Baltikum. NIB är den första samnordiska institution som upptar de baltiska länderna som fullvärdiga medlemmar.

Utvidgning till Baltikum är en milstolpe

– Utvidgningen till Baltikum är en historisk milstolpe för NIB. Ett allt större EU ställer krav på nya modeller för regional samverkan, särskilt mellan mindre medlemsländer. Det är nödvändigt att förstärka Nordens och Baltikums position och finanssektorn är ett viktigt samarbetsområde.

– Utvecklingen inom finanssektorn i Östersjöregionen visar att bankväsendet och de finansiella marknaderna har sprängt de nationella ramarna. Finanslandskapet har förändrats. Idag är de viktiga aktörerna gränsöverskridande finansföretag, säger Jón och påpekar som exempel att en stor andel av banksektorn i de baltiska länderna ägs direkt eller indirekt av nordiska banker. NIB:s utvidgning är ett viktigt komplement till detta.

Jón lyfter särskilt fram två frågor som har stor betydelse för Östersjöregionens finansiella integration: tillväxten och tillsynen.

– Integrationens viktigaste konsekvens är tillväxten. Om Östersjöregionen skall behålla sin tätposition när det gäller tillväxten behövs en fungerade finansiell servicesektor. Tillsynsaspekten är mer problematisk eftersom det skapats ett regionalt bankväsende som lyder under åtta nationella tillsynsmyndigheter.

Det existerar visserligen ett samarbete, men Jón efterlyser tydliga ramar för ansvaret för svaga banker och konkurser i det regionala systemet.

Miljöinvesteringar en av hörnpelarna

Jón hänvisar till Finlands förre statsminister Paavo Lipponens initiativ från 1997 om en nordlig dimension inom EU och påpekar att den nordliga dimensionen har gett ny kraft åt strävandena att få till stånd gränsöverskridande aktivitet till gagn för Norden och dess grannar.

Den nordliga dimensionens miljöpartnerskap – NDEP – etablerades 2001 på initiativ av NIB i nära samarbete med Finlands och Sveriges regeringar och EBRD (Europeiska återuppbyggnads- och utvecklingsbanken). NDEP för samman EU och Ryssland och bilaterala biståndsgivare med internationella finansieringsinstitutioner.

Jón påpekar att en av NIB:s viktigaste uppgifter är finansieringen av miljöinvesteringar i närområdet. 2004 stod miljölånen för nästan en femtedel av den totala lånestocken. 1996 etablerades låneramen för miljöinvesteringar i Nordens närområden och sedan 2003 uppgår den till närmare 300 miljoner euro.

Ett konkret NDEP-projekt av stor betydelse är reningsverket i S:t Petersburg som NIB är med om att finansiera. Reningsverket beräknas vara klart sommaren 2005. Totalkostnaden blir cirka 190 miljoner euro. Reningsverket kommer att minska avsevärt på utsläppen av orenat avloppsvatten från S:t Petersburg.

Jón ser kombinationen av miljöstatsningen och balternas medlemskap i NIB som stora framsteg. Frihandel, uppbyggnad av infrastrukturen, gränsöverskridande investeringar och bekämpning av miljöföroreningar är vad som behövs för att garantera fortsatt ekonomisk tillväxt och stabilitet i Östersjöregionen.

– Vi står inför stora uppgifter i Baltikum och NIB har en klar funktion när det gäller uppbyggnaden av telekomstrukturen, energisektorn och infrastrukturen, säger Jón.

– Samtidigt är det viktigt att fortsätta med den starka tillväxt i NIB:s långivning både inom och utanför Norden som har kännetecknat verksamheten det senaste årtiondet. Integration och internationalisering är nycklarna till framgång för små öppna ekonomier som alla NIB:s medlemsländer är, fortsätter han.

Öppet för världens vindar

Under sina år som vd för NIB har Jón också engagerat sig i diskussionen om det nordiska samarbetets framtid. Han var ordförande i den vismanspanel som samarbetsministrarna tillsatte 1999 och som lade fram rapporten "Norden – Öppet för världens vindar". Arbetsgruppen diskuterade tio trender som formar Nordens framtid och kom med rekommendationer om hur det framtida samarbetet kunde struktureras.

– Rapporten fick ett gott mottagande och en del av våra förslag har levt vidare i debatten. Till exempel utskottsstrukturen i Nordiska rådet har till en del rört sig i den riktning som arbetsgruppen föreslog. Däremot har vår rekommendation att Norden skulle kunna uppträda med en stämma i internationella fora inte slagit ut så bra som vi hade hoppats. Alla länder driver ju sin politik. När det gäller samarbetet mellan Norden och Baltikum hoppas jag att det kan visa vägen hur man kan lösa finanstillsynen för gränsöverskridande verksamhet i Europa.

Beträffande det nordiska samarbetets framtid tror Jón att det inte kommer att avgränsas enbart av geografin.

– Samarbetet bör gälla konkreta frågor och helst engagera de nationella parlamenten direkt. Det är viktigt att uppnå en kongruent organisation av de två råden, Nordiska ministerrådet och Nordiska rådet, för att få klara ansvarsförhållanden dem emellan.

Sin egen framtid är han däremot förtegen om.

– Det blir nog en del skrivarbete, lyder svaret.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

NORDBAR

Ett försök att mäta nordisk integration

Fillic Åke Landqvist är statsvetare. Han har varit 1:e sekreterare och direktör inom svenska Föreningen Norden samt förbundssekreterare inom Föreningarna Nordens Förbund under ett kvartssekel. Chefskapet för Östersjöinstitutet i Karlskrona har han också innehaft. I höstas utgav Åke Landqvist boken "Nordismen inifrån: möten – minnen – människor."

Författaren slår i denna artikel ett slag för att göra det nordiska samarbetet mätbart genom NORDBAR.

Europa befinner sig efter de två negativa folkomröstningarna i Frankrike och Nederländerna i stort tumult. En välunderbyggd text till ny konstitution underkändes av två av grundarländerna till den Europeiska unionen. "The Economist" talar om ett "politiskt jordskred". Grundlagsprojektet har med ens blivit ifrågasatt samtidigt som en stor grupp länder ändå förbereder sig för att via parlament eller folkomröstningar ta ställning.

Den vanligaste förklaringen till det ihållande motstånd som nu rammar EU är att förslaget liksom hela samarbetet är för dåligt förankrat i befolkningarna. De ansvariga har misslyckats med att öppna en dialog med medborgarna, vilket även den svaga uppslutningen vid EU-valen värtaligt visat. Det höga tempot i utvidgningen med nya östeuropeiska stater har också åberopats. Många anser att de europeiska hästarna travat för snabbt och lämnat ryttarna bakefter sig!

En jämförelse mellan den fridsamma nordiska integrationsrörelsen och dagens europeiska liknar kanske David och Goliat. Men den närmaste motsvarigheten till dagens europeiska kollaps torde vara den storstilade ekonomiplanen NORDEK:s fall 1970, som trots en viss uppståndelse ändå inte ledde till större konvulsioner i Norden. Huvudorsaken till misslyckandet var de spänningar som då härskade i Norden inför det växande europasamarbetet. Även medieprojektet NORDSAT fick 1982 skrinläggas inför de ansträngningar som den hägrande satellitutbyggnaden i Europa innebar. I de flesta andra mer internt nordiska samarbetsföretag som diskuterades under perioden 1945-90 kunde reformerna beslutas i stor enighet. Passunion, fri och gemensam arbetsmarknad, samordnad sociallagstiftning och ett växande kultursamarbete förvandlade Norden under några efterkrigsdecennier till Europas tätast integrerade region.

I krislägen inom EU:s beslutssystem liksom vid andra tillfällen, t ex vid val till Europaparlamentet, är det frapperande hur sällan det nordiska projektet nuförtiden åberopas. Kanske inte som något huvudalternativ till EU – därtill är Nordens totala beroende av europasamarbetet alltför givet – utan mer som en principiell modell, en erfarenhet, att ta lärdom av. Ett viktigt skäl till detta ljumma intresse är sannolikt att Europaparlamentet arbetar med partigrupper där de nordiska parlamentarikerna inte har en naturlig möjlighet att söka stöd hos varandra. Blockbildningar baserade på medlemsstater förekommer knappast. De framstötter i Bryssel som bygger på renodlat samnordiska initiativ är mer synliga inom de olika ministerråden.

Det politiska beslutssystem som EU förfogar över uppmuntrar inte de nordiska länderna att gemensamt påverka reformarbetet inom unionen.

Nedgraderad nordism?

Uppståndelsen i den europeiska samarbetsfamiljen sker vid en tidpunkt då det pågår ett arbete med att strömlinjeform den officiella nordiska samarbetsapparaten. De planer som övervägs talar bl a om ett mer slimmat nordiskt råd innebärande en svagare politisk förankring än tidigare. Mediadebatten i nordiska frågor visar också tendenser till stagnation. Eftersom denna nedgradering verkar ske parallellt med att nordisk samverkan i vidare mening är stadd i stark utveckling, kan frågan ställas hur vi i Norden egentligen sköter om den samarbetsmodell som fortfarande existerar – om än i skuggan av EU.

Få bestrider att det skett och sker en bred europeisering av den samarbetsagenda som tidigare sysselsatte många nordiska organ och intressegrupper. Förklaringen är självklar: Norden är till följd av sin begränsade befolkning och omistliga behov av internationella kontakter, en alltför liten region för att kunna axla ett ledarskap inom områden som ekonomi, handel, industri, kommunikationer, miljö och andra viktiga samhällssektorer. I detta reformarbete har dagordningen i mycket tagits över av EU-organen. Möjligheterna att bedriva reformarbete utifrån snävt nordiska intressen har trängts undan. När krubban är tom bits hästarna, skulle man kunna säga, med tanke på att den officiella nordiska samarbetskvamen fått allt mindre mald att mala.

Förtydliga det nordiska

I det läge som vi befinner oss i sommaren 2005 kan jag tänka mig att Norden på två centrala områden borde diskutera hur den nordiska samarbetsmodellen skulle kunna vitaliseras utan att därmed aspirera på att kunna erbjuda en vilohamn för ett krisande EU. En uppgift är att på skilda sätt förtydliga den nordiska modellen genom att mer konkret förklara för medborgarna vari det nordiska vardagssamarbetet består. En annan är att öppna en diskussion om hur konsekvenserna av ett alltmer motsträvt EU skall kunna mötas, t ex genom

att unionen blir mer decentraliserad. Norden och de baltiska staterna skulle här kunna bilda en hanterbar grupp av Östersjönationer inom ett framtida demokratiserat EU. Generellt efterlyses en mer systematisk genomgång av de samsamarbetssektorer där det fortfarande finns realistiska samsamarbetsbehov med direkt anknytning till hemmaregionen Norden.

Först önskemålet om att göra det nordiska vardagssamarbetet tydligare inför medborgarna.

Det nordiska reformverket under efterkrigstiden har gett medborgarna möjligheter att bygga upp ett samhällsliv där många centrala behov kunnat tillgodoses genom en nära grannsamverkan. De flesta politiska besluten har kunnat tas i god demokratisk anda under medverkan av samtliga demokratiska partier och i nära kontakt med ett rikt organisationsliv. Reformverket har starkt bidragit till att nordbor kunnat utnyttja en gemensam arbets- och utbildningsmarknad och ett bra trygghetssystem liksom den frihet det innebär att spontant röra sig över riksgrensarna. På samma sätt har det ekonomiska samarbetet och den geografiska närheten inneburit att vi fått ett näringsliv som undan för undan kunnat utnyttja arbetsfördelningens och teknikutbytets fördelar. Utvecklingen i Öresundsområdet pekar på de fördelar som uppstod då länderna sent omsider lyckades samla sig om en gemensam bro som underlättar arbets- och kulturkontakter mellan två grannar.

Idag upplevs dessa vinster som helt självklara och knappast som resultatet av ett idogt politiskt arbete i det förgångna. De nordiska inslagen i våra samhällen framträder just nu genom sin självklarhet inte med någon markerad profil. Stora och små företag fusioneras, personalrekryteringen nordifieras, aktiebörserna samordnar sin bevakning av de nordiska ekonomierna. Stora konstruktionsprojekt genomförs under samnordiska paraplyer. På mediasidan sker alltmer märkbart en nordisk integration liksom i TV:s programinnehåll. Samarbetslistan kunde göras mycket lång.

NORDBAR – en samsamarbetsbarometer

Det är min uppfattning att det skulle gagna den nordiska ”samkänslan” om de framsteg som bevisligen sker utanför det officiella samsamarbetets ram ymnigare, men också tydligare, kunde registreras än som idag sker. Vi behöver seriösa försök att formulera mätetal som kontinuerligt beskriver hur den nordiska samsamarbetsmodellen utvecklas. Sådana vore viktiga för den enskilde nordbon och dennes orientering i samtiden men skulle också vara praktiska hjälpmedel för utomnordiska företag och intressenter inför strategiska beslut om investeringar och marknadsinbrytningar i vår hemmaregion.

Ett av flera nya verktyg skulle kunna vara ett slags nordisk samsamarbetsbarometer, NORDBAR. Kvalificerade statistiker borde ta fram en uppsättning indikatorer eller nyckeltal, hårda och mjuka, vilka sammanvägda i en baro-

meter kunde presenteras vid strategiska tillfällen över året. Vad som primärt borde kunna utläsas ur NORDBAR vore hur regionen utvecklas när det gäller ekonomi, handelsutbyte, turism, social service, hälsoläge, jämställdhet och allmän tillgänglighet för arbete, företagsamhet och kulturutbyte. Materialet skulle kunna bli ett tydligt, lättfattligt och populärt inslag inte minst i mediernas och ekonomisidornas löpande bevakning av den nordiska samarbetsscenen, stärka den nordiska identiteten och ge underlag för en livligare nordisk samhällsdialog.

Tid för decentralisering?

Den andra frågan, tanken att EU i en framtid borde kunna decentraliseras för att balansera en del av sitt demokratiska underskott, har genljudit hos välplacerade kritiker i samband med den i vår avslöjade bristen på folkligt stöd. Det psykologiska avståndet mellan befolkningarna och Bryssel är så påtagligt att unionen med kraft måste överväga en mer hanterlig administration för framtiden. Norden erbjuder bevisligen en mer folkligt rotad samarbetstradition även om inte de reformer som genomförts här haft EU-projektets omfattning och tyngd.

En gruppering inom ett decentraliserat EU kunde, som framhållits, vara Norden och de baltiska småstaterna. Om än EU-länderna skulle lyckas navigera i rum sjö och på nytt få sin union på rätt köl, måste de kritiska folkröstningarna leda till en djupgående intern sanering. Det kommer bli att höjas många rop på en starkare roll för nätverk och folkrörelser som ett slags "krockkudde" mellan politiker och väljare. Även på denna punkt har inte minst de nordiska länderna åtskilligt att dela med sig av till sina europeiska bröder.

Åke Landqvist

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

VÄXANDE NORDISKT TV-UTBUD – MEN BLIR DET FLERA TITTARE?

Det slogs rekord i det nordiska TV-utbytet under 2004! Det uppger nyhetsbrevet Public Access men enligt avdelningschefen vid Danmarks Radio International, Finn Rowold, lär det inte bli så gammalt:

– Jeg tror ikke, der kan være tvivl om, at Nordvisions-samarbejdet også vil blive udbygget i de kommende år. Som jeg ser det, er det en såkaldt ”win-win-situation” for alle, og med flere digitale tilbud i de kommende år vil behovet for programmer være endnu mere udbredt, säger Finn Rowold i TV-Nyt.

Under 2004 sände Danmarks Radio 2,5 timmar varje dag (!) eller sammanlagt 936 timmar från övriga programföretag i Nordvisionssamarbetet. Allmän-TV – eller public serviceföretagen – i Norden gratisutväxlar, samproducerar, köper och säljer alltså program sinsemellan som aldrig förr, om man ska tro Public Access och ska vi tro Finn Rowold lär ökningen fortsätta.

En genomgång av Sveriges Televisions public servicedovisningar kan inte helt bekräfta uppgifterna från Public Access. Den redovisning som jag tagit del av för de fem senaste åren underlättar inte en jämförelse över tiden och definitivt inte en jämförelse med de uppgifter som Public Access publicerat. År 2003 skedde 463 förstavisningar av Nordvisionsprogram jämfört med 384 sådana program 2004. Sammanlagt var det 459 sändningstimmar av program år 2004 med nordiskt ursprung i SvT, enligt deras redovisning.

I 2003 års redovisning från Sveriges Television finns en förteckning över det rikssända, förvärvade utbudet i SvT 1 och SvT 2. Enligt den presenterade tabellen hade 12 procent av detta utbud ursprung i Danmark, Finland, Island eller Norge 2003 och 2002 och 11 procent 2001. Den största andelen kommer från Danmark (5), följt av Norge (4) och Finland (3) år 2003.

Den största andelen av de förvärvade programmen till SvT 2003 har sitt ursprung i USA (29) eller Storbritannien (18 procent). Man kan fråga sig vad sändningstillståndets påbud om att ”Program om och från de nordiska grannländerna ska sändas i syfte att stärka den nordiska kulturgemenskapen” har för betydelse. Det är hur som helst så att det är public serviceföretag som tar störst ansvar när det gäller nordiskt TV-utbyte och förhoppningsvis får vi se formuleringar som minst motsvarar den nuvarande i framtiden.

De kommersiella TV-företagens utbud domineras i väsentligt större utsträckning av program från främst USA och Storbritannien. Även om public serviceföretagen har ett större nordiskt utbud är det en hämmande faktor att deras uppdrag bara gäller inom den egna staten. Vi skulle, som Föreningen Norden anser, behöva en nordisk tillämpning av public serviceprincipen som

gör att varje nordiskt hushåll får tekniska möjligheter att på rimliga villkor ta emot minst en TV-kanal från vart och ett av de nordiska länderna. Detta hade stöd av en enig utredning om digital-TV i framtidens Sverige men det har tyvärr inte lett till några initiativ från regering och riksdag i Sverige.

Mainos TV, den reklamfinansierade kanal som sedan 1950-talet varit en del av Finlands TV-utbud, har meddelat att de inte längre tänker medverka i Finlands TV, den kanal som via satellit gör finländsk TV tillgänglig i Europa. Det drabbar även de många som tar del av detta utbud i Norden utanför Finland. Norskögda Canal Digitals satellitutbud förmedlar inte längre norska NRK till tittare i Sverige. Via kabelbolagen ComHem och UPC kan man visserligen få tillgång till både norska NRK och danska DR men servicen är dyr och marknadsförs knappast alls. Och de nordiska public serviceföretag som samverkar inom ramen för Nordvisionen, ett varumärke som inte längre synliggörs, har lagt ned sina planer på att återuppta ett samarbete för att möjliggöra förmedling av nordiska text-TV-sidor i vart och ett av programbolagen. Illa!

Nordisk Film & TV-fond, som tillkom i kölvattnet efter det tyvärr havererade Nordsat-projektet, bidrar positivt till TV-samarbetet. Förhoppningsvis har Finn Rowold rätt när han förutspår ett ännu större nordiskt TV-utbud i framtiden när digitaliseringen gör att allt flera kanaler blir tillgängliga för nordiska TV-tittare. Men ett ökat utbud innebär inte samma sak som att det faktiska TV-tittandet på nordiska program ökar. Det ökade TV-utbudet innebär främst att TV-tittare väljer bort en större andel av de program som de har tekniska möjligheter att ta del av. TV-tittandet ökar bara marginellt, om alls något, när flera TV-kanaler görs tillgängliga.

Som generalsekreterare i Föreningen Norden i Sverige är det min erfarenhet att ingen fråga aktualiseras så ofta, och med så hett engagemang, som hur nordiska TV-kanaler ska göras allmänt tillgängliga när nordiskt samarbete diskuteras. Ärrade nordister brukar framhäva just ett genombrott för nordiskt TV-utbyte som den Stora Fråga som skulle kunna förstärka statusen för nordiskt samarbete.

Det finns dock inga tecken på att något parti, eller ens någon politiker med rejält inflytande i Norden, vill göra frågan om ökat nordiskt TV-utbyte till en prioriterad fråga. Föreningarna Norden, och andra med TV-frågan på sin nordiska dagordning, är idag tämligen ensamma i sin opinionsbildning och måste förbättra sin kreativitet, organisationsförmåga och uthållighet om verkliga framsteg ska göras.

Tills vidare tycks det som om vi främst blir beroende av vad TV-företagen, och då främst allmän-TV, självmant presterar. Förhoppningsvis har Finn Rowold rätt när han antar att digitaliseringen leder till ökat nordiskt TV-utbud och förhoppningsvis kan den partipolitiskt eniga digital-TV-kommitténs ställningstagande i Sverige leda till majoritetsbeslut också i riksdagen i Sverige – och kanske också i övriga nordiska stater.

Nordisk språkdeklaration

Nordens språkråd har utarbetat ett förslag till ny nordisk språkdeklaration med förhoppning om att de nordiska kulturministrarna ska visa sig villiga att underteckna denna efter en omfattande remissbehandling. Som utgångspunkter för deklarationen anger rådet att alla nordbor har rätt:

- att tillägna sig ett samhällsbärande språk i tal och skrift, så att de kan delta i samhällslivet,
- att tillägna sig förståelse av och kunskaper i ett skandinaviskt språk och förståelse av de övriga, så att de kan delta i den nordiska språkgemenskapen,
- att tillägna sig språk med internationell räckvidd, som engelska, spanska, franska m.fl., så att de kan delta i utvecklingen av det internationella samfundet,
- att bevara och utveckla sitt modersmål.

Om detta förslag till deklaration skulle vinna gehör på behörigt politiskt håll skulle Norden få en fullvärdig plattform för framtidens språkpolitik. Men det räcker knappast med att ministrarna sätter sina signaturer under detta bearbetade dokument. Om den ömsesidiga språkförståelsen i Norden ska vidmakthållas och förstärkas krävs det också verkliga förbättringar i praktiken.

Undersökningen om Internordisk språkförståelse, vars resultat till sin helhet presenteras hösten 2005, visar att ett flertal gymnasiestudenter i Norden uppger att de inte alls, eller bara i liten utsträckning, fått undervisning i och om nordiska grannspråk. Och på somliga lärosäten i Sverige har det under senare år varit möjligt att erhålla status som svensklärare utan att alls ha tagit del av någon utbildning i norska eller danska.

Finska språket i Sverige

Finska är ett minoritetsspråk i Sverige. Under våren presenterades utredningen *Rätten till mitt språk* (SOU 2005:40) av riksdagsman Paavo Vallius efter uppdrag från Sveriges regering. I utredningen föreslås att finskspråkigas rättigheter att använda sitt modersmål ska stärkas så att de rättigheter som idag gäller i fem Norrbottenskommuner också ska gälla i Stockholms, Uppsalas, Södermanlands och Västmanlands län. Rättigheterna gäller i kommunal service som skola, vård och omsorg och i all myndighetsutövning.

Paavo Vallius föreslår också att minoriteternas rättigheter ska tydliggöras i en reviderad grundlag och att tillsynen av minoritetslagarna ska stärkas.

Behovet av förstärkt lagstiftning, och en större medvetenhet i minoritetsfrågor i Sverige, framgår också genom en rapport som Sverigefinska språknämnden utarbetat på uppdrag av Kulturfonden för Sverige och Finland (Omfattningen och kvaliteten av finskspråkig information publicerad av svenska myndigheter, 2004).

Av 722 webbplatser som svenska myndigheter ansvarar för har endast 8,6 procent information på finska språket. I kommunernas information via web-

ben är finskan än mera glest företrädd. Här finns verkligen anledning till förbättring.

Reformerat kultursamarbete

En arbetsgrupp tillsatt av de nordiska kulturministrarna arbetar med en genomgripande förändring av strukturen i det nordiska kultursamarbetet. Resultatet av gruppens arbete kan mycket väl föreligga när läsaren tar del av denna krönika. En reformerad struktur ska enligt planerna finnas på plats 2007.

Om de planer som jag tagit del av förverkligas kan en rad av de nuvarande institutionerna på kulturområdet komma att ersättas av ett nytt organ, kanske kallat Nordiskt kulturforum eller Nordiska kulturcentret. Bland organ som nedläggs i gruppens förslag finns Nifca, NordScen, Nomus och Nordbok.

Ambitionen är bland annat att ge ministrarna ökade möjligheter att besluta om politikens inriktning och att skapa utrymme för större flexibilitet. Det operativa ansvaret för kulturstöd etc ska förläggas utanför ministerrådets sekretariat. Förhoppningen är att nå nya nätverk genom ”tematiserade, tidsbundna program”.

Stort omvandlingstryck

Detta skrivs när franska folkets nej till förslaget om ny EU-konstitution ännu är en nyhet. Efter sommaren väntar dramatik när Förenta Nationernas struktur och beslutsregler ska omprövas. NATO har förändrats i grunden vilket tydligt visas i Irak där Tyskland, Frankrike och Norge inte slagit följe med USA, vilket däremot Storbritannien och Danmark gjort.

Även Nordiska rådet (NR) och Nordiska ministerrådet (NMR) är utsatta för omvandlingstryck. När det gäller NMR väntas förslag om bland annat en minskning av antalet ministerråd till sommaren. Nordiska rådets presidium har sedan en längre tid fört överläggningar med de nordiska parlamentens talmän om en reformering av strukturen. Under nästa år, då Danmark innehar ordförandeskapet i Nordiska rådet, lär reformprocessen bli mera konkret.

FN, EU, NATO och NR/NMR skapades efter andra världskriget och deras strukturer mognade under kalla kriget. Världen är nu förändrad. Det är naturligt att alla dessa organisationer omprövas och förnyas.

Det som oroar är att samarbetet som sådant länder emellan ifrågasätts. Nationalismen tycks på sina håll medföra att kraven på statsmakterna blir att stänga omvärlden ute. Nationell självtillräcklighet tycks på sina håll sättas framför internationell samverkan.

Öppenhet över gränserna och mellanfolklig förståelse är inte självklarheter. De som är angelägna om stabila regelverk för internationell samverkan har anledning att aktivera sig så att inte Europa än en gång drivs in i nationell rivalitet och konfrontation mellan olika folk och folkgrupper.

Anders Ljunggren

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

EN UPPSALAPROFESSOR SER TILLBAKA

Litteraturhistorikern Thure Stenströms självbiografi har en avsändare som presenterar sig i underrubriken ”en uppsalaprofessor ser tillbaka”, och ett ämne, ”den intellektuella samtidshistorien”, men vem är mottagaren? Vem riktar sig de drygt 400 sidorna till?

Det börjar lovande, i barndomens Visby. Thure är minstingen med läshuvud i en familj utan pengar eller skolning. Men han har också en storasyster som bokstavligen syr in honom i läroverket. Här finns fröet till ett verkligt bidrag till Sveriges intellektuella historia, en berättelse om bondestudenten, pojken med musikalisk begåvning som valde det matnyttiga och läste till lärare i Uppsala, och som genom ett antal tursamma händelser blir docent och sedan professor. En framgångssaga, unik och typisk på en gång. En klass- och bildningsresa där stationerna betraktade i backspegeln förefaller självklara: avhandlingen om den ensamme i det moderna genombrottet i nordisk litteratur och de följande böckerna om existentialismen och om Eyvind Johnson behandlar ett stoff som ligger nära till hands för den som lämnat sitt ursprung, valt sitt öde och blivit en annan. Vi tror att vi väljer våra ämnen, men de söker i själva verket upp oss och tränger sig på.

Detta frö hade kunnat växa till en fängslande historia riktad till en större allmänhet, men så blir det inte. Långt innan Thure Stenström lämnat Gotland för Uppsala har hans memoarer stelnat i en form som kan få den mest lojale läsare att krokna av leda. Stenström berättar inte om uppbrott, ensamhet eller ens läsefrukter, han försöker inte gestalta idéer eller tidens förvandlingar, han katalogiserar. Sida upp och sida ner redogör han för sin långa marsch genom bildningsinstitutionen, inte som ett färo- och lustfyllt äventyr, utan som ett torrt protokoll med examina, opponenter, respondenter och betyg nogsamt bokförda.

De – åtminstone i universitetsvärlden – omvälvande händelserna i början av 70-talet hade han för min del gärna fått skildra ur sin konservativa, starkt föraktfulla synvinkel, om han bara hade skildrat dem i stället för att etikettera dem och stoppa in dem i fack. Jag påbörjade forskarstudier i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet 1974 och var alltså med under de år Stenström rubricerar som ”de mörka” i sitt professorsliv. Men de möten och seminarier jag uppfattade som viktiga händelser i den intellektuella samtidshistorien, då motsättningar blev tydliga men då också oheliga allianser mellan professorer och unga vänsterradikala forskarstuderande befästes runt en gemensam nämnare: törsten efter kunskap och bildning och lusten att ifrågasätta desamma, de mötena avfärdar Stenström med en eller två meningar. Det enda han minns från ett av dem är att han lyckades rädda en kvinnlig ”Lundadoktorand” från att bli överkörd av en bil. Hon heter Lisbet Larsson och är numera professor i Göteborg, ”henne lönade det sig förvisso att rädda”, konkluderar Stenström.

Och på den vägen är det med alla personer han träffar: de nämns vid namn, ofta flera åt gången, de vägs och befins för lätta eller får godkänt och ett omdöme. Stenström ger inte sina vänner och fiender kropp, han återger få anekdoter och nästan inga dialoger, utom när de innehåller beröm av hans egna insatser, han intresse-

rar sig inte för livsöden eller olikheter, han avger ett sakkunnigutlåtande. Döda och professorer klarar sig bäst, vänsterintellektuella får sällan eller aldrig godkänt, kvinnor blir i stort sett inte bedömda alls.

Stenströms förhållande till kvinnliga litteraturforskare är anmärkningsvärt. Det framgår i en bisats att den legendariska Elsa Norberg varit hans proseminarieledare. Hon får några få rader, nästan ingenting jämfört med det utrymme som består professorerna Victor Svanberg och Gunnar Tideström. Om en av sina doktorander, Birgit Munkhammar, har han inget mer att säga än att hon ”efter en period av marxistisk-feministisk yra gav [...] sig journalistiken i våld” och övergav forskarstudierna. Inte ett ord om att Birgit Munkhammar, många år efteråt, och utan stöd från handledare eller universitetsmurar, publicerade en bok om ”hemligskrivaren” Eyvind Johnson. Bara detta ”gav sig journalistiken i våld”. Det är sant att akademien var en manlig värld när Stenström var ung, men så enkönad som han framställer den var den ändå inte.

Om konst är detsamma som att något vill komma till uttryck och ta gestalt som inte är kliché, då är Stenströms memoarer så långt bort från konst som tänkas kan: mycket maktdemonstration och kliché, lite uttryck och gestalt. Och dålig mottagning.

Ingrid Elam

Thure Stenström. *I alma maters tjänst*. Atlantis, Stockholm 2004.

KVINNLIGA PIONJÄRER PÅ FOGELSTAD

I sin historik *Kvinnor på gränsen till genombrott* med undertiteln *Gruppträtt av Tidevarvets kvinnor* skriver *Ulrika Knutson* medryckande, entusiastiskt och personligt om en krets kvinnor, som hon kommit att betrakta som sina vänner – utom Elin Wägner, som hon visserligen porträtterar men ogillar. Hon vill rädda från glömskan Fogelstadkretsens viktiga satsningar, den klassöverskridande Kvinnliga medborgarskolan, som startade 1922, och tidskriften Tidevarvet, en politisk (men inte partipolitisk) kulturell veckotidning, som debatterade aktuella frågor i fjorton år.

Ulrika Knutson säger i efterordet, att hon skrivit en journalistisk framställning utan forskningsanspråk men hon är väl påläst och har gjort arkivstudier i Kvinnohistoriska samlingarna i Göteborg. Det finns några småfel men de är inte betydelsefulla. Däremot saknar jag en notapparat, som skulle ha kunnat ordnas mycket smidigt utan avbrott i texten bara med sidhänvisningar. Jag kan ta ett exempel. Som Lagerlöf-forskare hajade jag till inför påståendet, att Selma Lagerlöf skulle ha ringt runt till bekanta och undrat vem sjutton den där Elin Wägner var, som man inte kunde bli klok på. Var kommer den uppgiften ifrån? Selma Lagerlöf ringde sällan runt, det lät hon i så fall Valborg Olander göra!

I sin bok målar Ulrika Knutson tid och miljö i ord och bild (illustrationsmaterialet är rikt) och varvar dessa översikter med personliga porträtt både av Fogelstadkretsens inre cirkel och av föreläsare, skribenter i Tidevarvet och sympatisörer litet mera i periferin som Emilia Fogelklou, Klara Johanson, Siri Derkert, Hagar Olsson och Alexandra Kollontay.

När det gäller denna ryska ambassadör i Stockholm kan hon komplettera levnadstecknaren Arkadij Vaksbergs uppgifter med Kollontays brev till sin bästa vän i Sverige, läkaren Ada Nilsson, en av de fem kvinnor, som satte i gång hela Fogelstad-

verksamheten. De andra var Elisabeth Tamm, som ägde godset Fogelstad, Honorine Hermelin, som blev skolans rektor, Elin Wägner och Kerstin Hesselgren. Den sistnämnda är den enda av initiativtagarna, som inte fått ett personligt porträtt i boken, eftersom hon i motsats till de andra ”gjorde en konventionell politisk och internationell karriär”.

Men de andra träder fram, levande och livliga, i styrka och svaghet, i enighet och motsättningar, korsvis förälskade och hela tiden på bettet. I Tidevarvet diskuterades socialpolitiken årtal före makarna Myrdals ”Kris i befolkningsfrågan”, Ada Nilsson bedrev sexualupplysning ett par decennier tidigare än Elise Ottesen-Jensen, de kräver human flyktingpolitik, kritiserar Hitlers kvinnoosyn och skriver appeller mot krig. Det hörs liksom ett sorl av röster från alla de kvinnor, som befolkar boksidorna och det är många kända ansikten som skyntar förbi.

Att den Helga Johansson, som senare blev Moa Martinson, var kursdeltagare på skolan är ju bekant sedan länge. Ulrika Knutson nämner, att också Harry Martinson tog intryck av Fogelstadandan och t.o.m. skrev en hyllningsdikt till Elisabeth Tamms femtioårsdag den 20 juni 1930 men påpekar också, att det kom till en brytning vid 30-talets mitt, mest på grund av Moa. Intressant nog har det samtidigt med Knutsons bok kommit en brevtgåva som belyser detta ytterligare: Harry Martinson, ”Poetiska törnbuskar i mängd”, urval och kommentar Paulina Helgeson (Bonniers). Där framgår det, att Harry Martinson i augusti 1930 reste runt i Östergötland och Småland, sålde lösnummer och skaffade prenumeranter till Tidevarvet. Mot provision. Men redan detta år uppstod en irritation, mot Fogelstadkvinnorna. I ett brev till Moa från sjukhuset den 11 november kallar han Fogelstad för ett ”förbannat feministbo” och råder Moa att be kärringarna dra åt helvete!

Fogelstadkretsen var förvisso kontroversiell och det har inte heller Ulrika Knutson dolt. Men hon har gett dessa inspirerande kvinnor och deras verk nytt liv. Ingen som läst hennes bok kan längre med likgiltighet betrakta de namn Siri Derkert trots protester blåstrade in i väggarna på Östermalms tunnelbanestation.

Boken har fått en välförtjänt nominering till Augustipriset.

Ying Toijer-Nilsson

Ulrika Knutson. *Kvinnor på gränsen till genombrott. Gruppporträtt av Tidevarvets kvinnor.* Albert Bonniers förlag, Stockholm 2004.

FARVÄL TILL KEKKONEN

I Helsingin Sanomat, Finlands största dagstidning, ingick den 23 september 2004 en teckning som föreställde den förre presidenten Urho Kekkonen, fridfullt leende, med följande pratbubbla ”Och nu och vila...”

Teckningen publicerades symboliskt nog samtidigt som sista delen av Urho Kekkonens dagböcker utkom. Känslan av ett farväl vilar nämligen stark över del fyra av Kekkonens dagböcker för åren 1975–1981 vilka utgör den sista delen av de dagbokssamlingar som professor *Juhani Suomi* redigerat. Det var hösten 1981 som Kekkonen slutligen på grund av sjukdom måste avgå som president efter över 25 år vid statsrodret.

Det faller ohjälpligen en skugga av åldrande och sjukdom över dessa sista dagboksanteckningar som blandade med olika tidningsklipp mot slutet blir allt knapphändigare. Formellt avgick Kekkonen den 27 oktober 1981. Den sista egenhändiga

dagboksanteckningen är från den 23 juli 1981 och det sista tidningsklippet från den 7 november 1981. Kekkonen avled den 31 augusti 1986 bara några dagar innan han skulle ha fyllt 86 år.

I augusti 1981 åkte Kekkonen trots sina läkares protester till Island för att fiska. Det var denna ödesdigra resa som till slut knäckte hans hälsa. Full av beundran skriver Suomi att Kekkonen ännu i två veckor därefter orkade fullfölja sitt intensiva program ”närmast i kraft av sin enorma viljestyrka”. I början av september 1981 tog emellertid krafterna slut och Kekkonen var sjukskriven ända fram till sin formella avgång.

Trots senhöststämningen i dagböckerna kan man inte missta sig på att det bakom anteckningarna finns en lurig gammal gubbe som inte tvekar att hänsynslöst visa sin makt när han så önskar. Det var Mauno Koivisto som efterträdde honom på presidentposten som en gång skrev att Kekkonen älskade att hålla på med olika spel samtidigt. Det är en riktig iakttagelse.

Presidentspelet var på allvar redan i full gång mot slutet av den period som skulle bli Kekkonens sista. Intressant nog förefaller Kekkonen själv ha räknat med att det var helnykteristen Johannes Virolainen och inte den försupne Ahti Karjalainen som skulle bli Centerpartiets presidentkandidat. Något som också skedde vid Centerpartiets extra partikongress hösten 1981 då Kekkonen redan var borta ur bilden. Varken Virolainen eller Karjalainen hade den gamle Kekkonens förtroende. En smula tillspetsat kan man säga att den förstnämnde enligt Kekkonen inte hade tillräckligt goda relationer till Sovjetunionen, medan den senare var alltför inställsam till ryssarna. Precis som det framgått ur tidigare dagböcker (se recensionen i *Nordisk Tidskrift* 1/2004) fortsatte socialdemokraten Mauno Koivisto att förbrylla Kekkonen. Den 26 mars 1980 antecknade Kekkonen i sin dagbok: ”Man får av Koivisto aldrig reda på vad han är ute efter.” Vad som dessutom ytterligare bidrog till Kekkonens motvilja mot Koivisto var dennes enorma popularitet bland breda väljargrupper, inte bara bland socialdemokraterna utan också bland borgerliga väljare och då speciellt anhängarna till de två mest Kekkonenfientliga partierna, Finlands Landsbygdsparti som leddes av Veikko Vennamo samt Konstitutionella Högerpartiet med Georg C. Ehrnrooth som ordförande. Varför tar Koivisto inte avstånd från sådana anhängare, undrade Kekkonen surt.

Med Sovjetunionens ledare hade Kekkonen utmärkta relationer. Det var vänskapsband han verkligen vinnlade sig om att vårda. Läsaren får nu veta att den sovjetledare som under den här tidsperioden stod Kekkonen närmast var premiärminister Alexej Kosygin. ”Man blev riktigt på dåligt humör då Kosygins avgång offentliggjordes. Kosygin var en oförliknelig man. Vi hade en mycket bra personlig relation”, skrev Kekkonen med saknad den 13 oktober 1980.

Däremot tyckte Kekkonen mindre bra om Sovjetunionens dåvarande ambassadör i Helsingfors, Vladimir Stepanov, som skulle sluta som vicepremiärminister i den karelska autonoma sovjetrepubliken. Stepanov hade i ett sammanhang uppträtt mycket aggressivt mot den finländske presidenten i samband med ett avslöjande om sovjetiskt spionage inom Tullstyrelsen. ”En obehaglig diskussion” sammanfattar Kekkonen.

Som i tidigare dagböcker framgår det även nu klart att relationerna till Norge var problematiska för Kekkonen. Han bara inte förstod sig på normmännen och på norsk utrikespolitik. Och bristen på förståelse tycks ha varit ömsesidig. Norska tidningar som *Aftenposten* och *Morgenbladet* stod främmande för Kekkonens utrikespolitiska linjedragningar. Främst gällde det frågan om en kärnvapenfri zon i Norden som

länge varit en av Kekkonens stora kungstankar. Däremot kände Kekkonen sympati för den Nato- och EEC-kritiska vänsterflygeln inom det norska Arbeiderpartiet.

Då var Kekkonens förbindelser till Sverige betydligt mindre komplicerade. Han var god vän med det unga nya svenska kungaparet, och Marcus Wallenberg var hans förtrogne. Han noterade, uppenbarligen mycket nöjd, att Dagens Nyheter hösten 1977 slagit upp ett tal han hållit i Vasa. I talet hade han poängterat att Finland erbjuder stabilitet och att ju stabilare Finland är i relation till Sovjetunionen, desto tryggare kan man känna sig både i Sverige och det övriga Norden.

Bland Kekkonens tidningsklipp finns också före svenske statsministern Tage Erlanders förslag att Kekkonen borde få Nobels fredspris. Många har spekulerat i hur dement Kekkonen egentligen var under sina sista år som president. Åsikterna går starkt isär. Men uppenbart är att det först var under året 1980, det vill säga det år han fyllde åttio, som krafterna på allvar började sina. Det oaktat visar dagböckerna att han ända till slutet noga följde med sin tid och att hans gamla politiska intuition inte svek honom trots tillfälliga minnesförluster och sammanblandningar som berodde på hans sjukdom.

Den finlandssvenska dagstidningen Vasabladets före chefredaktör Birger Thölix har kallat Kekkonen en caesarisk demokrat som i likhet med de Gaulle på ett självhärskande sätt ansåg sig stå över partierna samtidigt som de båda bekände sig till demokratin (Vasabladet 29.10.2004). Det ligger mycket i Thölix analys. Kekkonen var nämligen inte i själ och hjärta någon nordisk demokrat och hans sätt att leda sitt land som president hade starka auktoritära drag. Men tiden var en annan än i dag då Sovjetunionen och kommunismen för länge sedan kollapsat. Finland är medlem av EU vilket någon knappast kunde ha trott för tjugo år sedan. Dessutom har det finländska presidentämbetet avdramatiserats i och med den konstitutionella reform som sedermera minskat presidentens makt. I och med det kan man väl säga att Finland inrikespolitiskt övergått till normal parlamentarisk dagordning, samtidigt som Finland utrikespolitiskt funnit sin plats i Europa.

Henrik Helenius

Urho Kekkonen päiväkirjat 4 1975 – 1981, toimittanut Juhani Suomi (Urho Kekkonens dagböcker 4, redigerade av Juhani Suomi), Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 2004

TIKKANEN HADE VERNISSAGE VARJE DAG

Sin största berömmelse uppnådde Henrik Tikkanen (1924-1984) som författare. Den så kallade adressviten, som inleddes med "Brändövägen 8" (1975), upprörde den finlandssvenska borgerlighet som han utgått från. Hans självbiografiskt präglade fiktionsprosa mejslades fram med sådan skicklighet att garvade kritiker jämförde honom med Strindberg. Den inledande meningen har blivit berömd: "Detta är en gruvlig berättelse om bråd död, ofärd, hor och brännvin".

Men frågan är om inte Tikkanen ändå främst betraktade sig som bildkonstnär. Tecknandet var hans konstnärliga modersmål, som han med den självlärdes kärlek övade upp till mästerskap. Man känner omedelbart igen en teckning av hans hand: det finns en sådan lätthet i kompositionen, ett obrutet samband mellan tusch- eller blyertspennans streck och papperets vithet.

I höstas ägnades Tikkanen en minnesutställning på Amos Andersons konstmuseum i Helsingfors och samtidigt utkom konsthistorikern och kritiker *Erik Kruskopfs*

väldokumenterade översikt *Tecknaren Tikkanen*, som givetvis är rikt illustrerad. Om det privata livet bakom yrkesrollen kan man läsa i hustrun Märta Tikkanens nya bok "Två", en rapport om ett konstnärsäktenskaps lyckliga och helvetiska stunder.

Tikkanens konstnärsväg kunde nästan ses som genetiskt betingad. Hans farfar J.J. Tikkanen var Finlands första professor i konsthistoria och en suverän tecknare. Fadern Robert valde arkitektbanan. Redan i tidiga år visade Henrik en konstnärlig talang bortom det vanliga. Ändå var vägen lång till bekräftelse. Det tog decennier av hårt arbete innan Tikkanen på allvar accepterades. Och dessutom stal kriget viktiga ungdomsår – men å andra sidan gjorde det honom till övertygad pacifist och inspirerade till flera av hans bästa böcker, exempelvis den hejdlösa satiren "30-åriga kriget" (1977).

När Tikkanen inledde sin bana som professionell tecknare i mitten av 1940-talet arbetade han med svenska förebilder. Albert Engström var en given favorit, liksom Thorvald Gahlin med sina tecknade gubbar. Av Dagens Nyheters reportagetecknare Birger Lundqvist lärde han sig förenklingens konst, som är så viktig för att bilden ska nå fram på en tidningssida. Det gällde att ständigt öva för att hålla handen smidig; själv jämförde han sig med en konsertpianist.

Den unge Tikkanen var fruktansvärt flitig. Kruskopf konstaterar att han medverkade i de flesta magasin och tidskrifter som utkom i Finland. Han skydde inte ens boulevardbladen, som ägnade sig åt sin tids mjukporr. Tillsammans med brodern Ulf, senare känd skulptör, ritade han den tämligen stereotypa serien "Konrad" för kvällstidningen Svenska Pressen. Det handlade förstås om att försörja sig på små honorar, men också om att lära sig hantverket.

Från 1947 medverkade han i Hufvudstadsbladet (Hbl), både som tecknare och kåsör. Samarbetet med Benedict Zilliacus, tidningens stjärnreporter och suveräne dagbokspoet, blev en tidig höjdpunkt i Tikkanens karriär. Mellan dem fanns en samstämmighet som märks praktiskt taget i varje reportage och dagsvers. I bokform resulterade samarbetet bland annat i "Vi ser på Helsingfors" (1952) och den klassiska skärgårdsskildringen "Utöar" (1974).

Men så långt som till fast anställning på Hbl kom aldrig Tikkanen, märkligt nog. Det var en klar miss från tidningsledningens sida, vilket alla blev varse när den uppburne signaturen Henrik med buller och bång gick över till finska stortidningen Helsingin Sanomat (HS) 1967. Och där fick han minsann eget arbetsrum och titeln konstnärlig ledare!

På HS blev den tvåspråkige Tikkanen snabbt ett begrepp. De ekonomiska resurserna var helt andra än på Hbl. Nu kunde han slå upp sina teckningar över hela sidor och det gav förstås en större frihet att gestalta motiven. I allt högre grad övergav han tuschen för den mjuka blyertslinjen, perfekt anpassad för den tidens tidningstryck. I tidningen hade den ambitiöse tecknaren vernissage varje dag.

Tidigt hade Tikkanen experimenterat med dagsaktuell satir i form av slängigt tecknade gubbar, "henrikar", som kommenterade små och stora frågor. På Helsingin Sanomat förstod man kvaliteterna i de till synes så oansenliga rutorna, som blev en praktiskt taget daglig ingrediens i tidningen. Från 1977 skulle de också ingå på Dagens Nyheters populära Namn och Nytt-sida och dessutom publiceras i norska Dagbladet. Plötsligt hade Tikkanen en jättelik nordisk publik.

"Henrikarna", som småningom skulle samlas i en rad små böcker under samlingsrubriken "Ansikten och åsikter", blev hans visitkort. Här kunde han raljera över världens idiotier genom att kombinera bild och ord i en form som lever sitt tidlösa liv. I den meningen gick han verkligen i lärofadern Albert Engströms fotspår.

Självt har jag alltid fascinerats starkt av Tikkanens teckningar och akvareller från de sista åren, präglade av hans kamp mot cancer. Sexualiteten hade en given plats i hans fria skapande. Nu låter han nakna änglilika kvinnokroppar brottas eller dansa med liemannen i bilder som saknar all förställning. De har en egenartad poetisk ton mitt i vandrigen mot döden.

Kanske det är just dödsmotiven som lever längst i Tikkanens enorma produktion, där inte minst alla bokillustrationer vore värda en egen studie. Man ser hans bilder i verk av Theodor Kallifatides, Christer Kihlman, Daniel Hjorth och många andra författare.

Hur mycket han tecknade vet ingen; många utkast till tidningsteckningar och bokomslag har försvunnit i det okända. Men Erik Kruskopf förmodar att han enbart under tiden på Hufvudstadsbladet producerade åtminstone 1000 teckningar per år.

Han är bara en tidningstecknare, kunde det en smula nedlåtande heta om den unge Henrik Tikkanen.

I dag vet vi att han gjorde hantverket till konst.

Gustaf Widén

Erik Kruskopf. *Tecknaren Tikkanen*. Söderströms, Helsingfors 2004.

EN FLYKTNING KRYSSER SITT SPOR

I mesterklassen i Luzern får pianisten *Käbi Laretei* innprentet de lange bindebuers betydning for Beethoven-sonaten. Denne lærdom fra mesteren, Edwin Fischer (1886-1960), tar forfatteren Käbi Laretei med seg over i boken *Såsom i en översättning*. Her krysses flere buer. Ett hovedtema er forfatterens forhold til og ekteskap med Ingmar Bergman. Hans filmtittel *Såsom i en spegel* (1961) gir denne Lareteis seneste boktittel et anstrøk av parafrese. Pianisten innledet sitt forfatterskap med *Vem spelar jag för?* i 1970. Så fulgte *En bit jord* i 1976, *Tulpanträdet* i 1983, *Virvlar och spår* i 1987, og så – i 1991 – enda en tittel med allusjon til musikken: *En förlorad klang*. Alle bøkene dreier seg på en eller annen måte om forfatterens liv.

Käbi Laretei er født i Tartu i Estland 1922, altså i den korte mellomkrigsperioden da Estland var selvstendig. Den epoken tok slutt i 1940 da Estland ble sovjetrepublikk. Mange estere flyktet. Alternativet kunne være å bli sendt til Sibir. Käbis farfar og farmor skulle bli deportert dit. Selv dro hun, 18 år gammel, med foreldre, en to eldre søster og besteforeldrene på morssiden til Sverige, et naturlig fluktmål for mange estere. For denne familien kom det til at far Laretei var estisk sendemann – den siste – til de skandinaviske land, med residens i Stockholm. Svensk UD formidlet legasjonens nøkler til den sovjetrussiske ambassadør, Aleksandra Kollontaj. I parentes bemerket hadde denne kvinnelige diplomatpioner på den tiden tjent en ti års tid i Oslo og deretter like lenge i Stockholm.

Eksiltilværelsen i Stockholm (svensk statsborger fra 1951) og forholdet til det gamle hjemlandet blir forfatterens hovedtema. Hun har følelsen av å ha mistet sine røtter, og at Estland ikke er og aldri vil bli slik det var i hennes barndom. Første gang hun besøker Estland igjen – etter 48 år – er landet ennå sovjetrepublikk. Hennes og Ingmar Bergmans sønn Daniel ble med henne på denne reisen. Sammen med moren får han et gløtt inn i hennes barndom. Hun viser ham steder i Tallinn hvor hun hadde bodd, de møter slektninger. Men hun føler et stikk i hjertet når barna, både Daniel og hans halvsøster, Linda (Käbi Lareteis datter fra ekteskapet med den svenske diri-

genten Gunnar Staern), bebreider henne at hun ikke har latt dem lære seg estisk. Konklusjonen er vemodig, nesten på grensen til bitterhet: En flyktning har mistet sin barndom og lengter alltid tilbake – til noe som ikke er mer.

Hun snakker selv ikke samme språk som esterne der hjemme, det er så lenge siden hun levde der. Hun snakker heller ikke som svenskene, enda hun er dyktig på det felt. Hun skriver på svensk, hun oversettes til estisk. Det er ikke noe språk som er hennes i egentlig forstand. Hun kan synes av og til at de som står henne nær, er fremmede, for de legger ikke det samme i ordene som hun gjør. Det føles av og til vanskelig. Det blir ”såsom i en översättning”, og hun forvirres av det.

Minnene fra barndommens Estland er sterke, hun snakker med sin søster Maimu (gift og bosatt i Sveits) om det. Det dreier seg om farger, lukter og stemmer, det er som en drøm hun lever i. Men det er en diskrepans mellom minnene og virkeligheten. Som Chopin hadde et sølvskrin med polsk jord hos seg, reiste mange estere til Estland og tok med seg jord tilbake til Sverige – for å bli begravet i hjemlandets jord. Det er et sterkt bilde hun gir videre.

En rørende estisk sjåvinisme kan boble opp i henne og kombineres med opposisjon mot svensk væremåte, ikke minst i konfrontasjon med den meget svenske Ingmar Bergman: ”Jag började hata spelmän, röda stugor, falukorv, granitklippor, lydiga köer och det ständiga tackandet.” Når det gjelder Ingmar Bergman koketterer hun litt med at hun ikke helt husker når hun var gift med ham. Oppslagsverkene nevner årene 1959-69. Det blir omtrent fra litt før *Jungfrukällan* til litt etter *Vargtimmen*, om vi lar Ingmar Bergmans filmer være grunnlaget for kronologien. Nå fortsatte de å omgås som venner, og de samarbeidet på det kunstneriske plan. Käbi Laretei besørger playback med Chopin-preludium i *Höstsonaten*, og det var hun som også under filmminnspillingen – for øvrig i atelier utenfor Oslo – instruerte Ingrid Bergman og Liv Ullmann i hvordan pianisters naturlige og ”riktige” bevegelser arter seg.

Så har det jo sin helt spesielle interesse å følge den internasjonalt turnerende pianisten på reisene, i øvingen, i forberedelsene og på konsertene. I glimt møter vi musikalske storheter som Georg (Gyuri) Solti og Igor Stravinskij. Familien spiller med, enten i den fraværende mammas dårlige samvittighet eller det er ektemaken Ingmar Bergman som tar seg mer nær av noen forbeholdne kritikker i Oslo enn konsertgiveren selv. Til konserten i Universitetets Aula, Oslos konsertlokale før Konserthuset, knytter seg et pikant lite mareritt: Glidelåsen i ryggen går opp under Chopins *Barcarolle*. Pianisten tyr til høy akselløfting uten synderlig effekt. Hun vet at hun i det lokalet må forlate podiet med ryggen direkte til publikum.

Vi applauderer både pianisten og forfatteren.

Kolbjørn Skaare

Käbi Laretei. *Såsom i en översättning. Teman med variationer*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2004.

MAGTENS MÆND I DANMARK

Ideen er indlysende, og historikeren *Søren Mørch* søsatte den allerede for fire år siden: Tegnede et portræt af det tyvende århundredes Danmarkshistorie ved at portrætterte dens række af statsministre, 25 i alt, svarende til, at vi fik en ny i snit hvert fjerde år, selv om det naturligvis ikke gik sådan til i det virkelige liv. Den længstsid-

dende, landsfader Thorvald Stauning (1873-1942), lagde beslag på 15 af århundredets år, mens døgnfluen, højesteretssagfører Otto Liebes forretningsministerium i forbindelse med forfatningskrisen i 1920 kun nåede at fungere i en hektisk uges tid.

Da Mørch lancerede bogen i 2000, hed den imidlertid "kun" 24 statsministre, hvad der er logisk og forståeligt for alle danske, men nok kræver en uddybning til det øvrige nordiske publikum. Søren Mørch er gift med tidligere EU-kommissær og tidligere minister Ritt Bjerregaard – den kontroversielle socialdemokrat var fødevareminister i Poul Nyrup Rasmussens sidste regering, da 24 statsministre så dagens lys – og han kunne selvfølgelig ikke skrive en bog, der også omhandlede hustruens chef. Det ville enten udløse politisk ballade, tvivl om Mørchs upartiskhed eller begge dele.

Skulle nogen have svært ved at forstå den problemstilling, fattede de den nok, da 25 statsministre inklusive kapitlet om Nyrup, århundredets sidste statsminister, udkom dette efterår. Det 25. kapitel er et af de mest ætsende, klartegnede og ondskabsfulde på kanten af det karaktermyrdende, der er set i dansk historieskrivning. Mørch er ikke imponeret af Nyrups indsats som politiker, han mener faktisk slet ikke, at Nyrup var politiker, i hvert fald ikke en god sådan – han var snarere en embedsmandstype, en fagforeningsfunktionær, som luskede sig til en magt, han ikke forstod at anvende politisk, da han først fik den i hænde. Det havde naturligvis ikke gået at publicere i 2000, men i mellemtiden har Nyrup jo ikke alene mistet Statsministeriet og den socialdemokratiske formandstitel. Han er også med rekordhøjt, svimlende stemmetal eksporteret til Europa-Parlamentet, mens Ritt Bjerregaard for sin del forsøger at skabe sig en seniorkarriere som Københavns næste overborgmester.

Det er et helt ekstraordinært velformidlet århundrede-portræt, Søren Mørch har præsteret i 25 statsministre. Han skriver på et suverænt overblik og en solid indsigt afleveret i en tør, ironisk-sarkastisk, indimellem ligefrem småsnakkende stil – fortrinsvis på et afsæt af allerede kendte skriftlige kilder, som han så systematiserer og elektrificerer ved at tilsætte sit eget syn på, hvad politik egentlig handler om, og hvad det i hvert fald ikke handler om.

Hvad der straks fører til forklaringen på, at Søren Mørch ikke er imponeret af Poul Nyrup Rasmussens næsten ni år lange regeringstid, skønt han ikke alene genvandt Socialdemokratiet magten efter godt 10 år i den oppositionelle ørken, men også fik styr på den galopperende ledighed, som den konservative Poul Schlüter overlod sin efterfølger. Problemet med Nyrup er i Mørchs optik, at han tilhører en særlig cand.politisk, politiker-skole, en skole, som er myldret frem efter afslutningen af Anden Verdenskrig, og som ser politik som social ingeniørkunst og er optaget af at løse problemer på den sagligt set bedste måde os alle til gavn.

Heroverfor står Mørchs opfattelse af politikens væsen inspireret af den tyske teoretiker (og nazist) Carl Schmitt og af belgieren Chantal Mouffe, som lidt firkantet definerer politik ikke som løsning af samfundsmæssige problemer, men essentielt som den egenskab at kunne skelne ven fra fjende, at kunne sætte skel mellem dem og os. Og det kunne Nyrup ikke ifølge Søren Mørch, hvad der ifølge historikeren også er forklaringen på Nyrups i Danmark herostratisk berømte evne til at tale flydende sort eller i hvert fald formulere sig uldent og underligt.

Søren Mørchs definition kan nok både diskuteres og anfægtes – man bliver jo ikke statsminister i Danmark uden et betydeligt talent for at gøre næsten hele befolkningen til sine venner, hvad dagens velfærdspolitik fra samtlige Folketingets partier dokumenterer. Her er dagsparolen, at ingen stort set må miste noget en gang erhvervet. Hvis det alene gjaldt om at identificere fjender, stod vel de største statsmænd i kø i Enhedslisten og Dansk Folkeparti, som hver på sit felt har en formidabel evne

til at skelne fjender fra venner, men endnu ikke synes at have sat kursen mod selve Statsministeriet. Mildest talt. Man kan også diskutere, om Mørch egentlig er habil til at skrive en socialdemokratisk historie som Nyrups, i hvilken hans egen hustru spiller en meget væsentlig rolle; Ritt Bjerregaard var gruppeformand, mens Svend Auken var formand, og Aukens herredømme begyndte først for alvor at vakle, da han brød med Ritt Bjerregaard og forsøgte at styre partiet alene. Det lykkedes som bekendt ikke, og så blev Nyrup formand i stedet.

Men Mørchs relation til Ritt Bjerregaard er velkendt og lægges lige som opfattelsen af det politiskes væsen åbent og ærligt frem og er på den måde med til at gøre hans fremstilling fængslende, underholdende og gennemsigtig. Han stikker ikke under stolen, hvad man skal gøre for at få noteret plusser i hans karakterbog. Historieformidling i klassisk forstand er det vel ikke, snarere en form for biografisk baseret essay på et afsæt af solide kilder.

25 *statsministre* er i sagens natur ikke bare fortællingen om et århundrede, det er beretningen om det socialdemokratiske århundrede, som blev åbnet med systemskiftet, dvs. overgangen til parlamentarismen, der kostede Højre magten til fordel først for Venstre, siden for Det Radikale Venstre og fra 1924 Socialdemokratiet, da Stauning første gang satte sig til rette i statsministerstolen. Resten af århundredet var Statsministeriet socialdemokratisk ledet i omkring 50 år, oftest i en alliance med De Radikale. Ledet af Stauning selv især i 30'ernes store opbygningsår, af Vilhelm Buhl under krigen, af Hans Hedtoft, H.C. Hansen, Viggo Kampmann og Jens Otto Krag op gennem de stadig glattere 50'ere og 60'ere og til sidst af Anker Jørgensen i krise-70'erne efter EF-indmeldelsen og Fremskridtspartiets tilsynkomst og til slut altså af Poul Nyrup Rasmussen efter den lange ørkenvandring under konservative Poul Schlüter.

Tager man et tværsnit af hele århundredet, er det tydeligt, at Mørchs respekt ikke alene gælder dem, der efter Anden Verdenskrig kan forstå den politiske verden i overensstemmelse med hans egen definition. Respekt høster også de, som har håndteret Danmarks kronisk svære forhold til den store tyske nabo realistisk; Danmarks forhold har vel ikke været identisk med det selvstændige Finlands til Sovjetunionen, men parallelterne er jo klare nok: Danmark skulle overbevise den umiddelbart mest truende fjende om, at denne ikke havde noget at frygte fra dansk territorium, etablere en tysk-venlig neutralitet, mens befolkningens fjendskab så entydigt var vendt netop mod Tyskland.

I 25 *statsministre* er således beundringen for Venstremanden J.C. Christensen stor. J.C. regerede før Første Verdenskrig, altså før Danmark fik en del af det i 1864 tabte Slesvig igen, og Mørch opridser hans vanskelige situation sådan her:

"Danmark kunne ikke ligge hen som et militært tomrum, og tyskerne måtte overbevises om, at Danmark ikke under nogen omstændigheder ville slutte sig til Tysklands fjender. Det var ikke nogen bekvem erkendelse. Det var en selvfølge for de allerfleste danskere, at tyskerne var fjenden. Det var dem, det danske militær skulle kæmpe imod. Et forsvar med det formål at berolige tyskerne forekom de allerfleste danskere en absurditet." Det var en opgave af nærmest paasikiviske dimensioner.

Også Jens Otto Krag roses i århundredets anden ende for sin bestræbelse for at bringe Danmark ind i det europæiske fællesskab og dermed endegyldigt bringe os i en alliance både militært (NATO) og økonomisk-politisk (EF) med (Vest-)Tyskland.

Mest kontroversiel er imidlertid Søren Mørchs dom over den politiker, som forsøgte at håndtere forholdet, da det var allersværest – under besættelsen 1940-45. Den radikale diplomat og tidligere udenrigsminister Erik Scavenius blev først udenrigs-

minister og efter et kort mellem spil efter Staunings død statsminister, indtil samarbejdspolitikken brød sammen sensommeren 1943. Samarbejdspolitikken var om nogens Scavenius' bedrift, og han håndterede den med en blanding af klarsyn, kynisme og indladende tro på tysk sejr. De øvrige politikere hadede ham for hans følgagtighed, men hver gang man overvejede et brud med hans linie, turde man alligevel ikke, for hvad var egentlig alternativet?

For sin indsats har Erik Scavenius høstet et eftermæle som en af Danmarks mest udskældte politikere, men Søren Mørch priser ham. Naturligvis. For Scavenius' uheroiske syn på staten falder sammen med Mørchs: At den ikke er til hverken for de længst afdøde eller de endnu ufødte, men for dem, der pt. er i live.

Efter at have opregnet alle de rare frugter af samarbejdspolitikken spørger Mørch: "Min sjæl, hvad vil du mer? Hvad er de egentlig at være i tvivl om? Hvorfor er Erik Scavenius ikke blevet hyldet og hædret, mens han levede? Hvorfor er der ikke blevet rejst mindesmærker for ham på alle torve og pladser? Hvorfor blev han tværtimod svinet til, og hvorfor har hans indsats været omdiskuteret?"

Den vurdering diskuteres stadig heftigt i og uden for historiker kredse.

Arne Hardis

Søren Mørch. *25 statsministre. 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede.* Gyldendal, København 2004.

TRE ASPEKTER AV LINNÉ

År 2007 firas 300-årsminnet av Carl von Linnés födelse og jubileet uppmärksammas redan med en ökad utgivning av olika linnéböcker. För något år sedan utkom Wilfrid Blunts klassiska linnébiografi i en ny moderniserad upplaga (recenserad i NT 3/2002), förra året bl a *Läkaren Linné*, skriven av läkaren och linnékännaren Nils-Erik Landell, *Staffan Söderlunds Blomstervandringar i Linnés sällskap* och senast *Linné och hans apostlar*, författad av idéhistorikern Sverker Sörlin tillsammans med Otto Fagerstedt, projektledare vid Sveriges Television. Det sistnämnda arbetet knyter an till en dramadokumentär tv-serie i fyra delar i SvT som sändes med start annandag jul 2004.

Landells och Sörlins böcker tar upp sidor av Linné som tidigare inte uppmärksammats särskilt mycket, i synnerhet inte i populärvetenskapliga sammanhang. Alla tre böckerna har det gemensamt att de är rikligt och praktfullt illustrerade. Mot textmaterialet kan däremot vissa frågetecken riktas.

Under sin vistelse i Holland (1735-38) hade Linné blivit god vän med Hermann Boerhaave, den tidens främste läkare och professor i medicin, och han blir sin mecenats, George Clifford, husläkare. Hemkommen från Holland försöker Linné försörja sig som läkare i Stockholm. Det gick inte så bra till en början, ingen ville konsultera en ny och oerfaren läkare, "inte ens en hund" enligt honom själv, men efter att ha påbörjat uppsökande verksamhet bland krogarnas kavaljerer, som ofta led av syfilis, började lyckan att vända. År 1739 utnämndes han till amiralitetsläkare och blev senare konungens livläkare (arkiater). Två år senare kommer Linné till Uppsala som professor i medicin och den vid den tiden därmed förknippade botaniken.

Om allt detta kan man läsa i Landells bok, men där finns ingen systematisk framställning av Linnés medicinska verksamhet eller hans teorier, ej heller om innehållet i *Medicinens dubbla nyckel* (tillika bokens undertitel). I virvlande tempo i staccato förs läsaren genom Linnés liv från vaggan till graven. Nedslag görs konstant bland

mängder av läkemedel, mestadels växter, inte sällan afrodisiaka och liknande. En fördel är att det ofta är Linné själv som talar till oss på sitt oefterhärmliga sätt ur dagböcker, självbiografier och brev. Läkaren Landell kan också med sina fackkunskaper dra paralleller till moderna företeelser som gallsten (s. 64), sänka (s. 82) och leverns funktion (s.84). Samspelet människa-natur erinrar om modern ekologi. Stundom blir kanske hypoteserna väl djärva.

Materia medica (1749, Liber I, *de plantis*) presenterar författaren i ett kapitel, där huvudsakligen preparaten räknas för att därigenom se vilka sjukdomar som var vanligast vid denna tid (hypokondri och hysteri). Även *Clavis Medicinae duplex* (medicinens dubbla nyckel), av den självsäkre Linné betecknat som "ett mästerstycke och en den största juvel i Medicinen", presenteras kortfattat och osammanhängande och ger ingen bra bild av innehållet i detta "mästerstycke". Och hur anknyter dessa två nycklar, barken (det manliga, *paterna*) och mörgen (det kvinnliga, *materna*), smakämnen och luktämnen, kroppens fasta och flytande delar, samt obalansen som orsak till sjukdomstillstånd till Linnés praktiska verksamhet som läkare och lärare?

Linné är som sin föregångare och förebild Boerhaave eklektiker. Han bekänner sig inte till någon särskild lära, blandar alkemi, signaturlära och folktro. Han har en lång tradition ända från antiken att falla tillbaka på. Örters och grönsakers egenskaper att påverka kroppen och dess funktioner erinrar om Hippokrates (född 460 f. Kr.). Linné anger i *Materia medica* 15 personer som källor och *Clavis Medicinae duplex* dedicerar bl. a. till den franske läkaren Francois Boissier Sauvages, som systematiserat sjukdomarna i klasser, ordningar, släkten och arter och med vilken Linné hade en omfattande korrespondens.

Trots en del skönhetsfel, yvig struktur, upprepningar och dåligt kontrollerat latin ("collegio medicos sigill" o. likn.) är det ofta roligt att läsa *Läkaren Linné*. Till detta bidrar inte minst de av författaren egenhändigt tagna fotografierna och de många stockholmsskildringarna som kännaren Landell kommer med i olika sammanhang.

Upplanningen Staffan Söderlunds bok, *Blomstervandringar i Linnés sällskap*, har inte så mycket med Linné att göra utan utgår från några av de ca 3000 växtplanscheringar som friherren Carl de Geer samlade kring sekelskiftet på Leufsta bruks herrgård. I de Geers trädgård verkade för övrigt August Strindbergs broder Olof som trädgårdsmästare. August var även på väg att besöka sin bror men denne fick i sista stund avstyra besöket. Om detta och mycket annat om Leufsta berättar Söderlund kunnigt. De flesta av växtplanscherna är gjorda av botanikprofessorn Carl Axel Magnus Lindman och de presenteras med utgångspunkt från växtplatsen med någon inledande kommentar av Linné. Överflödigt är det kortfattade kapitlet om Linnés liv under rubriken "Carl von Linné i ett nötskal"(sic!). Sådant kan lätt inhämtas på annat håll och i hur många linnésammanhang har man inte fått ta del av historierna om Rudbeckian och Siegesbeckian. Men växtpresentationerna och de utsökta illustrationerna lockar läsaren till blomstervandringar, med eller utan Linnés sällskap.

Om Linnés lärjungar, av honom själv benämnda apostlar, finns förvånansvärt nog förhållandevis lite skrivet, trots att material inte saknas. Blunt (se ovan) avhandlar ämnet summariskt på tio sidor. Sörlins och Fagerstedts bok imponerar genom de många och fina illustrationerna (men "sidensvansen" på sid 182 är en nötskrika!) och lockar till läsande, men endast de som aldrig tidigare varit i kontakt med ämnet kan väl finna så mycket nytt här. Det rör sig inte om någon systematisk eller någorlunda fullständig framställning av apostlarna. På drygt 200 sidor, varav två tredjedelar är försedda med illustrationer, och med en 20-sidig sedvanlig presentation av Linnés liv, lämnas från varandra fristående berättelser om tolv apostlar. Av dessa behandlas

Anders Sparman mest utförligt, dessutom engagerat och sympatiskt. Det är lätt att känna sympati för denne man, som i alla sammanhang stod på de förtrycktas sida, och att engageras av hans märkliga livsöde. Annars förmedlar författarna ofta, liksom Blunt, en mer kritisk bild av den store Linné än man brukar möta i sådana här sammanhang. Resandet är en botanisk metod men läraren själv har inte någon lust att utsätta sig för farorna utan skickar ut sina unga disciplar och kräver uppoffring, hängivenhet och trohet mot vetenskapen. Döden kunde vara ett rimligt offer, eftersom samlandet och systematiserandet ytterst återgav Guds vilja. Därtill kom den ekonomiska nytta landet skulle kunna få. Författarna påpekar att somliga resor var mindre givande och att läromästarens stilistiska förmåga saknas hos apostlarna, som i brev och reseberättelser i empirisk nit förmedlar sina iakttagelser. Till bokens förtjänster bidrar en utförlig källförteckning vad gäller litteratur och bilder, dessutom ett personregister.

Man kan förmoda att 300-årsjubileet kommer att få många fler att känna sig manade att skriva något om Linné – på gott och ont. Det är bara att hoppas att intresset kan hålla i sig även efter 2007.

Leif Feltenius

Landell, Nils-Erik. *Läkaren Linné*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2004.
Söderlund, Staffan. *Blomstervandringar i Linnés sällskap*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2004.
Sörlin, Sverker och Fagerstedt, Otto. *Linné och hans apostlar*. Natur och Kultur, Stockholm 2004.

FINLAND OCH SVERIGE I EU

För sex år sedan gav den svenska journalisten *Emily von Sydow* ut en välskriven och synpunktsrik bok som hette "När Luther kom till Bryssel". I den behandlades de fem åren som förflutit sedan Sverige blev medlem i EU vid årsskiftet 1994/95. Boken anmäldes i NT 3/1999.

I höstas återkom *Emily von Sydow* med en ny och initierad granskning av det svenska EU-medlemskapet i ett tioårsperspektiv. Den nya boktiteln är lika träffande som den förra. Boken heter nämligen *Från ordförandeskap till utanförskap*. Det rör sig inte heller denna gång om en forskningsrapport utan om ett gediget journalistiskt arbete baserat på en långvarig vistelse i Bryssel.

Emily von Sydow inleder sin kritiska granskning med det svenska ordförandeskapet under första halvåret 2001. Sverige var då värd för 80 ministermöten, ledde 250 arbetsgrupper samt ansvarade för 1 500 möten i Bryssel och Strasbourg. Från svensk sida satsade man på sysselsättningen, miljön och utvidgningen av EU som s.k. profilfrågor. Som ett litet medlemsland avstod Sverige klokt nog från att driva sina egna särintressen. Regeringen Persson försökte i stället visa dels att vi svenskar är goda européer, dels att EU kan vara värt en mäsas för svenska folket. Ingenting särskilt hände egentligen under den första svenska ordförandeskapsperioden – om man bortser från de dramatiska gatukravallerna i juni i Göteborg under det avslutande EU-toppmötet. När det gällde det extra EU-toppmötet i Stockholm i mars månad rubbades de svenska dagordningsplanerna av en uppblossande mul- och klövsjuke-epidemi som krävde gemensamma europeiska åtgärder.

Emily von Sydow slår fast att EU-15 blivit mera protestantiskt och mindre katolskt. Det franska språket utmanas av engelskan. Hemlighetsmakeriet i Bryssel har

fått ge vika för en större öppenhet av känd nordisk modell. Toppstyrningen har ersatts av en platt organisation.

Två starka och skickliga kvinnor i Bryssel som lyfts fram i boken är kommissionären Margot Wallström (s) och europaparlamentarikern Marit Paulsen (fp). För Anita Gradin som var Sveriges första EU-kommissionär har författaren däremot inte mycket till övers. Uppryckningen har varit enorm sedan Wallström kom till Bryssel efter Santer-kommissionens snöpliga avsked, hävdas det med bestämdhet i boken. Margot Wallström är påläst, kontrollerande och har en stark personlig utstrålning. Hon har också ett gott stöd av fd generaldirektören i Naturvårdsverket Rolf Annerberg.

Det svenska främlingskapet inför EU-samarbetet manifesterades, anser von Sydow, när det blev ett rungande nej till införandet av euron vid folkomröstningen i september 2003. Närmare 56 procent av de röstande tackade nej till euron.

Två grundläggande krav måste vara uppfyllda för att ett land skall kunna bli medlem i EU. För det första att det är en demokrati. För det andra att det är en marknadsekonomi. Därtill är det en absolut förutsättning för medlemskap att dödsstraffet är avskaffat. EU bygger på rättsstatsprincipen.

De svenska topp tjänstemännen har varit få i Bryssel. Tunga namn som fd finansministern Allan Larsson och fd industriförbundschefen Magnus Lemmel har återvänt till Sverige från sina höga poster i Bryssel. I dag innehar Sverige blott en generaldirektörspost genom Jörgen Holmquist.

Medan Finland sökt samverkan i Bryssel med länder av samma storlek – som Portugal och Österrike – har Sverige sökt stöd hos EU:s tunga elefanter (Tyskland och Storbritannien). Finland har lagt sig i mittfåran och blivit något av klassens mönsterelev. Många och mindre vänner har varit Finlands paroll. Som nettobidragsgivare har Sverige ett egenintresse av att tillsammans med Tyskland, Frankrike, Nederländerna, Storbritannien och Österrike hålla EU-budgeten nere. Finland däremot får tillbaka mer än vad man ger.

Den nordiska samordningen var en chimär under de första åren av finländskt och svenskt EU-medlemskap. Först vid det nordiska statsministermötet i Imatra våren 2001 började man att tala om nordiskt samråd inför EU-toppmötena. Emily von Sydow har skrivit ännu en briljant bok om det svenska EU-medlemskapet. Hennes finländske journalistkollega *Richard Brander* har utkommit med sin första bok i ämnet. Den heter *Finland och Sverige i EU. Tio år av medlemskap*. Medan Emily von Sydow koncentrerar sig på Sverige har Richard Brander förelagt sig uppgiften att jämföra hur Finland och Sverige agerat under det första decenniets EU-medlemskap. I likhet med von Sydow är Brander dagspressjournalist. Han ber i bokens inledning om ursäkt för om han skulle framstå som metodologiskt naiv i sin analys av de två nordiska ländernas EU-politik. Som en god nyhetsjournalist lovar han dock att alla fakta skall vara rätt.

Brander gör en stor sak av att regeringen Ingvar Carlsson meddelade sitt beslut att ansöka om medlemskap i EU utan att informera Finland på förhand. Som en fjärde punkt i ett ekonomiskt krispaket hösten 1990 smög den socialdemokratiska regeringen in en passus om att avsikten var att ansöka om medlemskap i EU. Om rätt skall vara rätt så dröjde det dock ända till den 1 juli 1991 innan den svenska medlemskapsansökan överlämnades till ordföranden i ministerrådet. Finland, som fått en centerledd regering efter valet 1991, kvickade sig på med att följa Österrike och Sverige i spåren genom att leverera in sin ansökan om medlemskap i mars 1992. Esko Aho företrädare som statsminister, den pragmatiske samlingspartisten Harri

Holkeri, hade för inte så länge sedan framhållit, att få med Finland i EU var lika problematiskt som cirkelns kvadratur. Saker och ting kan ändra sig snabbt i den europeiska integrationspolitiken. Det gäller också för Finland.

Finland valde att gå med i EG/EU av utrikespolitiska skäl. ”Vi ska inte möta rys- sen ensamma en gång till” – även kallat vinterkrigssyndromet – var måhända mottot för den finländska Bryssel-framstöten. För svenskt vidkommande handlade EU-medlemskapet om ekonomi. För att vara säkra på att inte påverkas av utfallet av besluten i andra nordiska länder tog Finland täten i folkomröstningshänseende. Hela 56,9 procent av de röstande i Finland sade ja till EU. Motsvarande siffra i Sverige var 52,3 procent. I Norge blev det som bekant ännu ett bastant nej. Såren från 1972 var ännu ej läkta.

Finland förhandlade parallellt med Österrike och Sverige. Inrikespolitiskt återfanns problemet för det finländska medlemskapet framför allt inom centerpartiet. Den unge statsministern Esko Aho fick med nöd och näppe majoritet inom sin egen riksdagsgrupp för ett ja. Alternativet hade varit att avgå och låta socialdemokraterna och samlingspartiet överta ansvaret för medlemskapsförhandlingarna.

För Finland var det lantbruket och regionalpolitiken som utgjorde stötestenarna under anslutningsförhandlingarna. På plats i Bryssel förfogade Finland över en ambassadör som varit finansminister – socialdemokraten Erkki Liikanen. Han blev småningom landets första kommissionär och ställde i många avseenden sin svenska kollega Anita Gradin i skuggan. Medan Gradin talade dålig franska svängde sig Liikanen elegant mellan tyska, franska, engelska, svenska och finska. Nu är Liikanen återbördad som riksbankschef i Helsingfors. Hans efterträdare Olli Rehn har svårt att matcha den stjärnglans som omger Margot Wallström. Ombyte förnöjer.

Finland driver tillsammans med Benelux-länderna linjen att EU:s institutioner skall vara starka. Sverige och Danmark sjunger för sin del mellanstatlighetens lov. Den nordiska sammanhållningen inom EU kunde faktiskt vara bättre.

Under ordförandeskapet hösten 1999 lanserade Finland – utan att ta några nordiska hänsyn – tanken på EU:s nordliga dimension dvs. samverkan med Ryssland. Det gjorde inte relationerna mellan partibröderna Persson och Lipponen bättre. Lipponen är något av en EU-visionär. Persson framstår mera som en praktiker. Med en träffande formulering slår Richard Brander fast att medlemskapet i EU stärkt det finländska självförtroendet. Sverige har genom medlemskapet i EU reducerats till sina rätta proportioner.

Att samma partifärg hos regeringscheferna utgör en garanti för ett friktionslöst samarbete är långt ifrån säkert. Göran Persson och Paavo Lipponen fungerade som känt inte särskilt bra ihop. Med centerpartisten Matti Vanhanen går samarbetet bättre.

Finland valde att införa euron vid ingången av år 2002. Både Danmark och Sverige röstade nej därtill. När det gällde den stora utvidgningen av EU i början av 2000-talet valde Finland att satsa på Estland som första EU-land. Danmark och Sverige förordade den s.k. regattamodellen och ville ha med Estland, Lettland och Litauen på en och samma gång. Här högg Finland i sten medan Danmark och Sverige fick rätt – med facit i hand.

Böcker som analyserar samarbetet inom EU från en nordisk horisont borde vi få fler av. Emily von Sydows och Richard Branders böcker kompletterar varandra. Båda är journalistiskt skrivna, baserade på fakta och kryddade med lagom skarpa omdömen om ledande politiker och tjänstemän.

Från nordisk samordningssynpunkt finns mycket övrigt att önska trots statsminis- trarnas Imatra-deklaration. De nationella intressena fick härja tämligen fritt särskilt

under de fem första medlemskapsåren. Ett EU med 25 medlemmar borde öppna dörren för en regionalisering och därmed för en ökad nordisk samverkan. Facit på detta får vi först om fem år.

Claes Wiklund

Brander, Richard. *Finland och Sverige i EU. Tio år av medlemskap*. Schildts förlag, Helsingfors 2004.

von Sydow, Emily. *Från ordförandeskap till utanförskap*. SNS förlag, Stockholm 2004.

NORDEN MÅSTE MÖTA NYA UTMANINGAR

Norden – är det inte lite förlegat? Nu när ungdomar reser så mycket längre bort än förr, när kanske en tredjedel av studenterna läst ett år utomlands, när politikerna sugs upp av dynamiken i EU (ja, det gäller också i Norge och Island)...

Även en av Sveriges mest brinnande nordister medger att ”den nordiska tanken som förändringskraft sett sina bästa dagar”. Det är Åke Landqvist som skriver detta i sin minnesbok *Nordismen inifrån: möten, minnen, människor*.

Hela sitt arbetsliv har han ägnat sig åt det nordiska uppdraget. Ja, han har sett det som ett uppdrag, inte bara som vanligt knegarjobb. Efter att ha jobbat drygt tio år som sekreterare i svenska Föreningen Norden från 1965 byggde han upp ett gemensamt sekretariat för alla Nordenföreningarna för att sedan efterträda den energiske Arne F Andersson som svensk förbundsdirektör 1980-89. Ett kvartssekels nordism, alltså.

Det är minnen från den tiden som fyller det mesta av boken. Minnen från oändligt många resor till små och stora Nordenföreningar runt om i landet, med tåg och buss, kvällsmöten och övernattningar. Många roliga, ibland smått bisarra episoder dyker upp i hans minne. Kanske blir det ändå lite väl detaljerat, lite väl internt, men för de många trängna Nordenentusiasterna finns det säkert mycket att känna igen.

Det bestående intrycket för en mer utanförstående Nordenintresserad person som jag, blir Åke Landqvists envetna betoning av två saker: folkbildningen och det lokala arbetet.

I boken porträtterar han medryckande fem svenska nordenpionjärer, folkbildare var och en på sitt sätt: driftiga och handlingskraftiga personer som den förste förbundsdirektören Arne F Andersson och de två ordförandena Yngve Kristensson och AMS-chefen Bertil Olsson, den nordiske opinionsbildaren P O Sundman och Åke Leander, rektorn som byggde upp Biskops-Arnö till en nordisk folkhögskola med stark kulturell profil.

Utan sådana ledande personligheter skulle Nordenrörelsen inte ha fått sådan bredd och sådant inflytande. Visserligen startade föreningarna Norden efter första världskriget, den svenska 1919, men det var först efter andra världskrigets hårda upplevelser, då bara Sverige och Island undslapp krig, som de på allvar fick kraft. Glansperioden, menar Landqvist, inföll på 1950- och 1960-talen då rörelsen hade ca 120 000 medlemmar och vänortssystemet växte fram.

Först senare, när Nordiska ministerrådet skapades som regeringarnas organ 1971, blev det riktig tyngd på den politiska nivån. Utan ministerrådet är det svårt att tänka sig att många reformer hade blivit förverkligade. Men Åke Landqvist betonar en av sina huvudteser: Det är arbetet och utbytet på det lokala planet som är och måste förbli styrkan i det nordiska.

Landqvist, som alltid intresserat sig för säkerhetspolitik och Nordens plats i värl-

den, understryker en viktig och alltför lite uppmärksammas orsak till att det nordiska samarbetet kunde växa sig så starkt. De små folkens och ländernas inständighet under det kalla kriget gjorde att politikerna såg Norden som en öppen arena för reformer och gränsöverskridande. Det var så passfrihet, fri arbetsmarknad, utbytbara socialförsäkringar och annat växte fram.

Men i dag, efter murens fall, i den snabba internationaliseringens tid? Det är lätt att se hur Nordiska rådet mist politisk betydelse, liksom Nordiska ministerrådet. Det är EU som drar uppmärksamheten till sig. Också den nordiska rörelsen tappar kraft (i dag ca 65 000 medlemmar, varav 20 000 i Sverige), i korstryck mellan EU-engagemang och folkrörelsernas allmänna försvagning.

Trots detta skriver Åke Landqvist optimistiskt att möjligheterna att förverkliga nordiska mål ”är minst lika goda som de var efter andra världskrigets slut”. Där tror jag att han helt har lämnat verklighetens mark. Han är också på annan plats i boken mer road.

Visst finns det mycket styrka kvar. Nordiska centra som Voksenåsen, Hanaholmen och Nordiska folkhögskolan i Kungälv är mycket aktiva, Nordkontakt, programmet för skolklassutbyten, och Nordjobb, programmet för sommarjobb (som i år omfattar 8 000 ungdomar), den årliga nordiska kulturveckan i slutet av november – allt detta och mer därtill samlar intresse och människor.

Även Åke Landqvist ser att vi befinner oss i en ny tid. Han vill skapa en ”europeisk syntes”, en omprövning av Nordenrörelsen så att den ”flätas in” i det europeiska samarbetet, gärna i nordisk-baltisk samverkan. Den starka folkrörelsetraditionen i Norden skulle kunna bidra till att bättre förankra den europeiska känslan hos befolkningarna. Här hemma bör Nordenarbetet inte bara bli en ”sällskapsnordism”, menar han, utan ha mer nordisk profil än det fått på många håll. Människor som aktivt jobbar på nordiskt plan inom kultur, företag eller sitt yrkesarbete borde utnyttjas bättre.

Det är kloka tankar. Men hur ”en europeisk syntes” ska ske i Norge och Sverige, med en stor EU-kritisk opinion, resonerar han inte om. Över huvud taget är det synd att han så snabbt släpper Nordenrörelsens uppenbara problem i dag. Med sin erfarenhet och sitt engagemang borde han ha nått längre.

Låt oss hoppas att han kommer tillbaka med mer tankar om framtiden!

Olof Kleberg

Landqvist, Åke. *Nordismen inifrån: möten – minnen – människor*. Förord: Thorbjörn Fäldin. Föreningen Norden, Stockholm 2004.

I Kring böcker och människor medverkar i detta nummer:

Elam, Ingrid, fil.dr, litteraturkritiker, Stockholm
Feltenius, Leif, fil.dr, lektor, Gnesta
Hardis, Arne, politisk journalist, Köpenhamn
Helenius, Henrik, redaktör, Helsingfors
Kleberg, Olof, fd chefredaktör, Stockholm
Skaare, Kolbjørn, professor em., Oslo
Toijer-Nilsson, Ying, litteraturvetare, Stockholm
Widén, Gustaf, redaktör, Föglö
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

SAMMANFATTNING

Den andra utgåvan av Nordisk Tidskrifts 128:e årgång ger en överblick över politik och ekonomi i de nordiska länderna under 2004. Efter huvudredaktör Claes Wiklunds inledning följer Arne Hardis summering av de politiska händelserna i Danmark 2004, som bland annat skildrar de politiska utspelen inför folketingsvalet i februari 2005. Hardis är till vardags politisk redaktör vid Weekendavisen. Jan-Anders Ekström, mångårig korrespondent i Finland för Svenska Dagbladet och Aftenposten och numera politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet konstaterar att fjoråret i Finland avslöjade en tilltagande oenighet om landets säkerhetspolitiska grundlinje. Hasse Svensson, som bevakat de åländska skeendena i mer än 40 år, synar ålänningarnas plats på den politiska arenan och tar avstamp i året 2002. På Island lämnade Davíð Oddsson platsen som statsminister efter tretton år, vilket måste ses som en politisk vändpunkt, men mest uppståndelse skapade president Ólafur Ragnar Grímssons då han vägrade att ratificera den nya lag från Alltinget som begränsade ägandekonzentrationen inom medieföretag. Detta konstaterar Arna Schram, politisk journalist på Morgunblaðið. I en längre analys beskriver Harald Stanghelle, Aftenpostens politiske redaktör, det politiska läget i Norge. Förberedelserna inför stortingsvalet i september 2005 är igång och de ekonomiska prognoserna pekar stadigt uppåt. I Sverige var år 2004 egentligen ett så kallat mellanår, men då statsminister Göran Persson tvingades hålla sig borta från den politiska arenan på grund av en höftoperation samlades de borgerliga partiledarna hemma hos centerledaren Maud Olofsson för att två år i förväg presentera en målmedveten och gemensam plan inför valet. Göteborgs-Postens Anders Wettergren ger en utförlig beskrivning.

Efter de politiska översiktterna följer professor Harald Gustafssons inledningsföreläsning *Det nya Norden efter Napoleon* från det Nordiska historikermötet i Stockholm förra året. Under rubriken *NT-intervjun* samtalar Henrik Wilén, chef för Nordens Institut i Finland, med Jón Sigurðsson, som nyligen lämnade posten som VD för Nordiska investeringsbanken i Helsingfors. Därpå ger nordisten och statsvetaren Åke Landqvist en aktuell kommentar kring EU och Norden under rubriken *För egen räkning*. Föreningen Nordens generalsekreterare Anders Ljunggren studerar i sin krönika det nordiska TV-utbudet och betonar vikten av samarbete i form av gemensamma produktioner och tillgängliga kanaler över nationsgränserna.

Kring böcker och människor inleds med Ingrid Elams kritiska granskning av litteraturhistorikern Thure Stenströms självbiografi, som kan summeras som tämligen manschauvinistisk. Starka kvinnor tar plats i Ulrika Knutsons *Kvinnor på gränsen till genombrott*. Anmäler gör Ying Toijer-Nilsson. Fjärde delen av Kekkonens dagböcker har utkommit och beskriver presidentens sista år. Den ger en stark känsla av farväl, menar Henrik Helenius. Henrik Tikkanen nådde störst berömmelse som författare, men nu finns hans andra konstnärliga sida, som tecknare i nordiska dagstidningar, dokumenterad i boken *Tecknaren Tikkanen* som Gustaf Widén recenserar. Kolbjørn Skaare applåderar pianisten Käbi Lareteis bok *Såsom i en översättning*, som är en finstämd skildring av hennes längtan till hemlandet Estland. Søren Mørchs *25 statsministre. 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*, är inte bara historien om ett århundrade utan om det socialdemokratiska århundradet, konstaterar Arne Hardis i sin anmälan. 2007 firas 300-årsminnet av Linné och redan nu finns gott om ny litteratur om den store forskaren. Leif Feltenius har botaniserat i tre av dem. Claes Wiklund har läst två välskrivna alster av journalister som var för sig analyserar samarbetet inom EU från en finsk och en svensk horisont. Skild-

ringarna kompletterar varandra utmärkt. Sist recenserar Olof Kleberg NT-medarbetaren Åke Landqvists bok om ett kvarts sekels arbete för Norden: *Nordismen inifrån: möten, minnen, människor*.

Susanne Nyman

TIIVISTELEMÄ

Nordisk Tidskriften 128. vuosikerran toisessa numerossa on katsaus Pohjoismaiden talouteen ja politiikkaan vuonna 2004. Päätoimittaja Claes Wiklundin johdannon jälkeen tiivistää Arne Hardis Tanskan politiikan tapahtumia vuonna 2004, hän kuvaa mm. helmikuussa 2005 pidettyjä kansankäräjävaaleja edeltävää poliittista toimintaa. Hardis on Weekendavisen-lehden poliittinen toimittaja. Jan-Anders Ekström, Svenska Dagbladetin ja Aftenpostenin monivuotinen Suomen-kirjeenvaihtaja, joka nyt on Hufvudstadsbladetin poliittinen toimittaja, toteaa, että erimielisyys Suomen turvallisuuspoliittisesta peruslinjasta vaikuttaa lisääntyneen viime vuonna. Hasse Svensson, joka on seurannut Ahvenanmaan tapahtumia yli 40 vuoden ajan, tarkastelee ahvenanmaalaisten paikkaa poliittisella areenalla ja ottaa lähtökohdakseen vuoden 2002. Islannissa Davíð Oddsson jätti paikkansa pääministerinä kolmentoista vuoden jälkeen, mitä on pidettävä poliittisena käännekohtana, mutta eniten kohua herätti presidentti Ólafur Ragnar Grímssons, kun hän kieltäytyi hyväksymästä Alltingetin ehdottamaa uutta lakia, joka rajoitti omistuksen keskittymistä mediayrityksissä. Tämän toteaa Morgunblaðið-lehden poliittinen mittaja Arna Schram. Aftenpostenin poliittinen toimittaja Harald Stanghelle kuvaa pidemmässä analyysissa Norjan poliittista tilannetta. Syyskuun 2005 suurkäräjävaalien valmistelut ovat käynnissä ja taloudelliset ennusteet viittaavat nousuun. Ruotsissa vuosi 2004 oli oikeastaan ns. välivuosi, mutta kun pääministeri Göran Persson joutui lonkkanivelleikkauksen vuoksi pysymään poissa poliittiselta areenalta, porvarillisten puolueiden johtajat kokoontuivat keskustan puheenjohtajan Maud Olofssonin luona esitelläkseen kaksi vuotta etuajassa yhteisen, määrätietoisen suunnitelman vaaleja varten. Göteborgs-Postenin Anders Wettergren kuvaa asiaa perusteellisesti.

Poliittisten katsausten jälkeen seuraa professori Harald Gustafssonin johdantoluento *Det nya Norden efter Napoleon* Pohjoismaisten historioitsijoiden viime vuonna Tukholmassa pidetystä kokouksesta. Otsikon *NT-intervjun* alla Pohjoismaiden Suomen-instituutin johtaja Henrik Wilén keskustelee Jón Sigurðssonin kanssa, joka hiltjattain jätti toimitusjohtajan työnsä Pohjoismaisessa investointipankissa Helsingissä. Sen jälkeen nordisti ja valtiotieteilijä Åke Landqvist esittää ajankohtaisen kommentin EU:sta ja Pohjolasta otsikon *För egen räkning* alla. Norden-yhdistyksen pääsihteerin Anders Ljunggrenin tutkii pohjoismaisessa kronikassaan pohjoismaista TV-tarjontaa ja korostaa yhteistyön merkitystä, kun on kyse yhteisistä produktioista ja valtioiden rajat ylittävistä kanavista.

Kring böcker och människor -palstalla on ensin Ingrid Elamin kriittinen kirjallisuushistorioitsija Thure Stenströmin omaelämäkerran tarkastelu; elämäkertaa voi luonnehtia jokseenkin miessovinistiseksi. Vahvat naiset ottavat paikan Ulrika Knutsonin kirjassa *Kvinnor på gränsen till genombrott*. Sen ilmoittaa Ying Toijer-Nilsson. Kekkosen päiväkirjojen neljäs osa on ilmestynyt ja se kuvaa presidentin viimeisiä vuosia. Henrik Heleniuksen mielestä siitä saa vahvan jäähyväisten tunteen. Henrik Tikkanen sai ensin mainetta kirjailijana, mutta nyt hänen toinen taiteellinen puolensa, pohjoismaisten päivälehtien piirtäjän työ, on dokumentoituna kirjaan *Tecknaren Tikkanen*, jonka Gustaf Widén arvostelee. Kolbjørn Skaare antaa tunnustuksen pia-

nisti Käbi Laretein kirjalle *Såsom i en översättning*, joka on herkkätunnelmainen kuvaus Laretein kaipuusta kotimaahansa Viroon. Søren Mørchin *25 statsministre. 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*, ei ole vain kertomus yhdestä vuosisadasta, vaan sosiaalidemokraattisesta vuosisadasta, toteaa Arne Hardis ilmoituksessaan. Vuonna 2007 vietetään Linnén 300-vuotismuistoa ja jo nyt on runsaasti uutta kirjallisuutta tästä suuresta tutkijasta. Leif Feltenius on perehtynyt kolmeen kirjoista. Claes Wiklund on lukenut kahden eri toimittajan ansiokkaat teokset. Nämä kumpikin analysoivat EU:n sisäistä yhteistyötä, toinen suomalaisesta ja toinen ruotsalaisesta horisontista. Kuvaukset täydentävät toisiaan erinomaisesti. Lopuksi Olof Kleberg arvostelee Åke Landqvistin kirjan neljännesvuosisadan työstä Pohjolan hyväksi: *Nordismen inifrån: möten, minnen, människor*.

Susanne Nyman

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2005 sin hundraåttonde årgång, den åttioförsta i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2005 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2005 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 11221 Stockholm. Tel 08-506 11300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@inl.uio.no